

პ. გუგუშვილი

მევენახეობა საქართველოსა და ამიერკავკასიაში 1801—1920 წწ.

„... რამეთუ ერთი იგი, ვითარცა მუხანაძე რაიმე, რტო ნაყოფსა სამწარისასა საზრდელსა ღორთასა მომღებელ იყო; ხოლო მეორე იგი, ვითარცა ვენახი კეთილად განსხლული და ნაყოფიერი, თითოსახეთა (ნაირნაირთა—პ. გ.) სათნოებათა ღვინოსა მახარებელსა გულთასა დამომადინებელ იყო...“¹

არსენ ივალთოელი (XI ს.)

I. ზოგადი ცნობები

ძველ საქართველოსა და ამიერკავკასიაში მევენახეობა-მეღვინეობის განვითარების ისტორიის შესწავლას აწ განსვენებულმა აკად. ი. ჯავახიშვილმა მიუძღვნა თავისი „საქართველოს ეკონომიური ისტორიის“ მეორე ტომის უმეტესი ნაწილი (გვ. 289—604)².

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მე-19—20 ს. ს. ამიერკავკასიაში მევენახეობის განვითარების ისტორიის შესასწავლად თუმცა, მიწათმოქმედების რიგ სხვა დარგთან შედარებით, საკმაო მასალა მოიპოვება, მაგრამ საერთოდ ეს მასალაც ნაკლოვანი, რიგ უმნიშვნელოვანეს საკითხთა მიმართ დიდად ხარვეზიანი და ზოგიერთის მხრივ კიდევ მეცნიერული თვალსაზრისით არასანდო; ანდა ნაკლებად სანდოა იმის გამო, რომ ხშირად შეკრებილ-ჩაწერილია არასპეციალისტისა და საკითხზე ახლობელი წარმოდგენის არმქონე, უპირატესად ეგზოტიკით გატაცებულ ადამიანთა მიერ.

საერთოდ ამიერკავკასიური მევენახეობა-მეღვინეობის შესახებ საკმაო ლიტერატურა მოიპოვება, რომელთა უმნიშვნელოვანესი ნაწილი მაინც დასახელებულ-გამოყენებულია წინამდებარე მონოგრაფიაში. ამ ლიტერატურის (საგაზეთო და საყურნალო სტატიების, ფელეტონების, კორესპონდენციების, სხვადასხვა დაწესებულებათა და საზოგადოებების მუშაობის ანგარიშებთა და მიმოხილვების, ცალკე წიგნებად თუ კრებულებად გამოცემული ნარკვევების, აღწერათა და დაკვირვებათა მასალების) ასეთი ზომით წარმოშობა, ცხა-

¹ იხ. ს. ყაუხჩიშვილი, „ქრონოლოგიური გიორგი მონაზონისა“, 1920. ტფ. გვ. 75.

² იხ. ჯავახიშვილი, „საქართველოს ეკონომიური ისტორია“, II, ტფ. 1934.

დია, პირობადებული იყო იმ გარემოებით, რომ, როგორც ქვემოთმოყვანილ მიწათმოქმედების დარგთა შორის მევენახეობა ამიერკავკასიაში თითქმის ყველაზე ადრე გადაიქცა „კომერციულ მესარეწეობის“ ისეთ დარგად, რომელიც სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ყურადღების სფეროში იყო მოქცეული და, ამასთანავე, ადგილობრივი მოსახლეობის ფართო მასების მეურნეობრივი თაოსნობის უმნიშვნელოვანეს ობიექტს წარმოადგენდა.

ამიერკავკასიის მევენახეობა-მეღვინეობის მეცნიერული შესწავლა, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ უფრო ადრინდელ, სპორადული ხასიათის ცდებს, იწყება 1870-იანი წლებიდან. 1869 წელს ჰაევაში შემდგარმა საერთაშორისო, სტატისტიკურმა კონგრესმა თავის VII სესიაზე დაადგინა გამოცემულიყო საერთაშორისო სტატისტიკური კრებული. ამ კრებულის პროგრამით გათვალისწინებული იყო აგრეთვე მევენახეობა-მეღვინეობის საერთაშორისო სტატისტიკის გამოქვეყნებაც. საერთაშორისო სტატისტიკური კონგრესის მერვე სესიამ, რომელიც პეტერბურგში შესდგა, თავისი მუშაობის პროგრამასთან ერთად დაბეჭდა ჰუნგრეთის სტატისტიკური ბიუროს დირექტორის კ. კელიტის მიერ შედგენილი დწვრილებითი პროგრამა მევენახეობა-მეღვინეობის საერთაშორისო სტატისტიკის შედგენისა 1853 წლიდან (საერთაშორისო სტატისტიკური კონგრესის დაარსების დროიდან) მოყოლებული. კ. კელიტის პროგრამა „მეტისმეტად დეტალური“ აღმოჩნდა რუსეთისათვის, რის გამოც რუსეთის ცენტრალურმა სტატისტიკურმა კომიტეტმა გამოიმუშავა უფრო შესაფერისი პროგრამა, რომელიც შეიცავდა ექვს განყოფილებას: I. საერთო საკითხები — ტოპოგრაფიული, კლიმატური და ნიადაგობრივი პირობები; II. ვაზის კულტურა—ვენახის გაშენების ხერხები და პირობები, ვენახის განახლება, მისი მოვლა-პატრონობა, ვაზის მთავარი ჯიშები, ვაზის დაავადებანი და მავნებლები, ვენახის ფართობი, მევენახეობის ხარჯები; III. ყურძნის კრეფა, საშუალო მოსავალი, ყურძნის მოსავალი 1370 წელს; მოსავლის რა ნაწილი იყიდება ხალის სახით; IV. მეღვინეობა—ღვინის დაყენება, საამისო იარაღ-ჭურჭლეულობა, მარანი (სარდაფი), სხვადასხვა ხარისხის ღვინოთა დახასიათება, ღვინის დაავადებანი, ღვინის ქიმიური გამოკვლევა. ღვინის საშუალოწლიური წარმოება უკანასკნელი 20 წლის მანძილზე, 1870 წ. მიღებული მაჭრის რაოდენობა; V. ღვინის მოხმარება და ვაჭრობა. რა რაოდენობას ღვინისას მოიხმარენ თვით მწარმოებლები და რამდენი გააქვთ გასაყიდათ. ღვინისა და მაჭრის ფასი უკანასკნელი 20 წლის მანძილზე, ღვინის გასაღების პირობები, მიმართულება, ტრანსპორტირება; VI. მევენახეობა-მეღვინეობის მთლიანი შემოსავალი, ყოველწლიური ხარჯები და „წმინდა შემოსავალი“, მევენახე-მეღვინე მოსახლეობის მატერიალური მდგომარეობა და სხვ.

ასეთი პროგრამა რუსეთის იმპერიის ყველა სამხრეთის გუბერნიებთან ერთად გამოეგზავნა კავკასიის მთავარ სტატისტიკურ კომიტეტს, რომლის ყოფილმა თავმჯდომარემ ბარონ ა. ნიკოლაიმ აქტიური მონაწილეობა მიიღო ამ საქმის შესრულებაში. საჭირო მასალათა შესწავლა-თავმოყრის მიზნით კავკასიის ადმინისტრაციამ (სახელმწიფო ქონებათა სამმართველომ)

ქართული
ენის ენციკლოპედია

კახეთში მიავილინა გ. შარერი (კავკასიის სახელმწიფო ბალტიკური კუთხის გუბერნიაში — აგრონომი ხოჯაევი, აზერბაიჯანში — აგრ. ნ. სპასსკი და ა. შ. ამ გზით თავმოყრილი მთელი მასალა გამოქვეყნდა 1875 წელს კავკასიის მთავარი სტატისტიკური კომიტეტის რედაქტორის ნ. ზეიდლიცის რედაქციით: „კავკასიის შესახებ ცნობათა კრებულის“ მესამე ტომში¹. აქ, მართალია, წარმოდგენილია მთელი რიგი საინტერესო, ლიტერატურაში მანამდე უცნობი, მასალა ამიერკავკასიის მევენახეობა-მეღვინეობის შესახებ, მაგრამ ზოგიერთი რაიონისა და ზოგიერთი საკათხის შესახებ ან თითქმის არაფერია თქმული, ანდა არასწორი და არა ზუსტი ცნობები და მონაცემებია მოყვანილი.

მაინც ეს გამოცემა დიდხანს გამოიყენებოდა როგორც ერთდერთი საცნობარო ლიტერატურა ამიერკავკასიის მევენახეობა-მეღვინეობის შესახებ. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ 1877 წელს რუსეთის ცენტრალურმა სტატისტიკურმა კომიტეტმა გამოაქვეყნა იმდროისათვის მნიშვნელოვანი შრომა «Виноградство и виноделие в России 1870—1873 гг.», შედგენილი ი. ბოკისა და გ. ერმოვის მიერ. ამ წიგნში რამდენადმე გადამუშავებულ-დაზუსტებული სახით შევიდა „კავკასიის მეღვინეობის ნარკვევების“ სახით 1875 წელს თბილისში გამოცემული წიგნის მთელი მასალა².

ამიერკავკასიის მევენახეობა-მეღვინეობის შედარებით უფრო დაწვრილებითს და სერიოზულ შესწავლას ხელი მოკიდა ფილოქსერის კავკასიურმა კომიტეტმა, რომლის მუშაობის შესახებ ქვემოთ გვქვს მსჯელობა.

*
*
*

აკად. ივ. ჯავახიშვილმა დაადგინა, რომ „ძველი საქართველოს ეკონომიკაში... მევენახეობა-მეღვინეობას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა... ქართული ღვინო უძველეს დროითგანვე საექსპორტო საგანს შედგენდა“³. აკად. ს. ჯანაშია ამტკიცებდა, რომ ჯერ კიდევ სტრაბონის დროინდელ საქართველოში მევენახეობას უკვე „სამრეწველო მნიშვნელობა“ ჰქონდა, მოპოვებული⁴.

პროფ. კ. მოდებაძე, იხილავს რა მევენახეობა-მეღვინეობასთან დაკავშირებულ უახლესი გათხრების შედეგად მოპოვებულ არქეოლოგიურ და სხვა მასალებს, იმ დასკვნამდე მიდის, რომ „ბრანჯაოს ეპოქაში, ე. ი. ჩვენს ხანამდე მეორე ათასეულში საქართველოში ვაზი არა მხოლოდ ველური სახით ხარობდა ტყეებში, არამედ საკმაოდ ფართოდ იყო კულტივირებული და წესიერადაც უვლიდნენ მას (შესხვლა, გაწმენდა)“⁵.

¹ „Сборник сведений о Кавказе“, 1875. Тифлис, т. III. „Очерк виноделия Кавказа“, стр. 177—164.
² „Статистический временник Российской империи“, серия II, вып. XV, 1877. СПб. стр. 281—465.
³ ივ. ჯავახიშვილი, „საქართველოს ეკონომიური ისტორია“, II, ტფ. გვ. 289.
⁴ ს. ჯანაშია, „საქართველო ადრინდელი ფეოდალიზაციის გზაზე“, 1937, თბ. გვ. 65.
⁵ К. Модобадзе, „Истоки виноградарства и виноделия Грузии“ (журн. „Виноград. и винод. СССР“, 1948, № 2, стр. 44).

„დაბადებაში“ შემონახული ძვ. ებრაული გადმოცემით ამიერკავკასიაში მევენახეობის სამშობლოდ არის მიჩნეული. ძველ საქართველოსა და ამიერკავკასიაში, როგორც ანტიკური მწერლები ქსენოფონტი, სტრაბონი და სხვ. მოწმობენ მევენახეობა-მეღვინეობა აღრიდანვე ყოფილა განვითარებული.

ამპელოგრაფიის² შესახებ ერთ უახლეს გამოკვლევაში ვკითხულობთ, რომ მსოფლიოში შავი ზღვის ჯგუფის კულტურული მევენახეობის „წარმოშობას ძირითადი რაიონი იმყოფება დას. და აღმ. საქართველოსა (კოლხეთსა და კახეთში) და მცირე აზიაში. მევენახეობა აქედან შევიდა სხვა რაიონებში. ამასთანავე დას. საქართველოს ვაზის ჯიშებთან დაახლოებული ასორტიმენტები გავრცელებული იყო და დღეებამდე შემონახული ბალკანეთში (საბერძნეთსა და ბულგარეთში), ჰუნგრეთსა, რუმინეთსა და სსრ კავშირში“³.

ძველ საქართველოში (კლასიკურ კოლხეთსა და იბერიაში) ვაზის კულტურის დონის, ვაზის ჯიშთა სიმრავლისა და ხარისხვნობის, ადგილობრივი ჯიშების საზღვარგარედ ფართოდ გავრცელების და სხვ. შესახებ შესაბამისი წყაროებისა და ლიტერატურის საფუძვლიანმა შესწავლამ ივ. ჯავახიშვილი იმ დსკვნამდე მიიყვანა, რომ ამიერკავკასია და კერძოდ საქართველო უცალობლად უნდა მივიჩნიოთ მსოფლიო „მევენახეობის ერთ მთავარ ცენტრთაგანად“⁴. ამავე ავტორის მტკიცებით „სრულიად საქართველოს შემოქმედებითი მევენახეობის მთავარი ცენტრი კახეთი ყოფილა. დას. საქართველოში კი ბირველი ადგილი ეგრისს, მეორე არგვეთს, და მესამე ჭანეთს ეკუთვნის“⁵.

საერთოდ ძველი საქართველოს მევენახეობასათვის მიღებულ ამ შეხედულებისადმი რომელიმე მხრივ ეჭვის მიტანა რაგინდ ადვილი არ იყოს და სხვადასხვა პერიოდში მევენახეობის მხრივ სხვადასხვა კუთხის სხვა თანმიმდევრობითი უბირატესობის დამტკიცების შესაძლებლობაც რაგინდ ადვილად არ მოსჩანდეს, ყოველ შემთხვევაში უდავოა, რომ მე-19—20 სუკუნეებში კახეთი წარმოადგენს მთელი საქართველოსა და, მაშასადამე, კავკასიის შემოქმედებითი მევენახეობის საყოველთაოდ აღიარებულ ცენტრს.

საქართველოში მევენახეობის აღრიდანვე გავრცელებულობისა და დიდი ხანალხომეურნეობრივი მნიშვნელობის თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს კერძოდ ქართული ვაზის ჯიშთა მრავალრიცხოვანობაც. დედამიწის ზურგზე არ მოიპოვება ქვეყანა, რომელსაც ტერიტორიული შესაბამისობის პირობებ-

¹ მაგალითად, ალზანეთის შესახებ სტრაბონი წერს: „ვენახებს... ისინი სხლავენ ხუთ წელიწადში ერთხელ, ...ახალგაზრდა ვაზები ნაყოფს ისხამენ ორი წლის მერმე, ხოლო დიდები იმდენ ნაყოფს იძლევიან, რომ მათს უმეტეს ნაწილს ზედვე სტოვებენ“ (В. Латышев „Известия древних писателей о Скифии и Кавказе“, 1947—1949 гг. Москва, стр. 279).

² საერთოდ ამპელოგრაფიის მიმოხილვა იხ. პროფ. ს. ჩოლოყაშვილი, „მევენახეობის სახელმძღვანელო“, II, ამპელოგრაფია; 1939, თბ.

³ „Ампеლოграфия СССР“, 1946, т. I, Москва.

⁴ ივ. ჯავახიშვილი, „საქ. ეკ. ისტორია“, II, 603.

⁵ იქვე, 596.

ში ვაზის ჯიშთა რაოდენობის მიხედვით შეეძლოს გვერდში ამოუტყუროს ველოს.

აკად. ივ. ჯავახიშვილის დასკვნით „საქართველოს ყველა თემში საერთოდ 420 ყურძნის ჯიშსახესხვაობათა სახელწოდება ყოფილა გადარჩენილი“¹. მ. შ. კახეთში—66, ქართლში—40, რაჭაში—59, ლეჩხუმში—36, სამეგრელოში—53, გურიაში—59, აჭარაში—26 და ა. შ.

მევენახეობის საკავშირო ინსტიტუტის მიერ პროფ. ს. ჩოლოყაშვილის ინიციატივით 1933 წ. ჩატარებული ინვენტარიზაციის შედეგად საბჭოთა საქართველოს ტერიტორიაზე აღწერილ იქნა „ქართული სახელწოდების მატარებელი 248 ვაზის ჯიში“². აბორიგენულ ქართულ ჯიშთა დადგენის თვალსაზრისით ს. ჩოლოყაშვილი წერდა, რომ „ზუსტი კვლევის შედეგად, ჯიშთა ამ რაოდენობას უეჭველია 50 ჯიშამდე გამოაკლდება, რომელნიც უტყობიდან არიან შემოტანილნი და ადგილობრივი სახელწოდება მიიღეს, ანდა რაიონის მიხედვით სხვადასხვა სახელწოდებას (სინონიმებს) ატარებენ“².

აქ, შედარებისათვის, საჭიროა აღინიშნოს, რომ სსრ კავშირის ამპელოგრაფიის შესახებ სპეციალურ შრომაში (1946 წ.) მთელ საბჭოთა კავშირში ვაზის 1180-მდე ჯიშია აღრიცხული;³ მ. შ. მოდის საქართველოზე — 400-ზე მეტი, აზერბაიჯანზე—200-მდე, სომხეთზე—90-მდე, შუა აზიაზე—200-მდე, ბესარაბიაზე—30-მდე, ყირიმზე — 50-მდე, დაღესტანზე—150-მდე, ქვ. ვოლგის მხარეზე — 20-მდე, დონის, ყუბანისა და თერგის რაიონებზე—40-მდე⁴.

ამჟამად, უახლესი ცნობით, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მევენახეობის ინსტიტუტის მიერ უკვე შეკრებილ ქართული ვაზების სხვადასხვა ჯიშთა ცოცხალი კოლექცია 500-მდე აღწევს, ე. ი. 500-მდე ჯიშია უკვე გამოვლინებულ-შესწავლილი.

პროფ. ს. ჩოლოყაშვილი, რომელმაც სპეციალური შრომა მიუძღვნა ქართული ვაზის ჯიშთა განვითარების საკითხს, იმ დასკვნამდე მიდის, რომ თანამედროვე ქართულ ვაზთა ჯიშების მნიშვნელოვანი ნაწილის ისტორია მაინც უკვე ძველი დროიდან იწყება. ძველ საქართველოში „ვაზს ვეგეტაციურად ამრავლებდნენ. ასეთი წესით გამრავლების შედეგად კი მცენარე ჯიშურ თვისებებს ინარჩუნებს, თუმცა მოსალოდნელია კვირტის ვარიაციის, მუტაციის, ან სხვა მოვლენათა შედეგად ახალი ნიშანთვისებებიან ინდივიდის წარმოშობა. ასეთი მოვლენები არცთუ ისე ხშირად ხდება და ამიტომ ამ გზით მიღებული ახალი ფორმები შედეგია ვაზის კულტურისა მრავალ საუკუნის განმავლობაში“⁵. ამიტომაც სათანადო მასალების შესწავლამ იგი იმ დასკვნამდე მიიყვანა, რომ „საქართველოში არსებულ ჯიშთა უმრავლესობა, თუ ენდემური არა, ყო-

¹ ივ. ჯავახიშვილი, „საქართველოს ეკონ. ისტორია“, II, 471.

² პროფ. ს. ჩოლოყაშვილი, „მასალები საქართველოს XII—XIII სს. ვაზის ჯიშების საკითხისათვის“ (კრებ. „შოთა რუსთაველის ეპოქის მატერიალური კულტურა“, 1938, თბ. გვ. 65).

³ უახლესი (1950 წ.) ცნობით სსრ კავშირში ითვლება 1200 აბორიგენული და 800-ზე მეტი უცხო ჯიში, სულ 2000-ზე მეტი (იხ. ნ. ც. მ., II, ივრ., ტ. I, სტრ. 294—295).

⁴ Амстердамская ССР, 1946, М., т. I.

⁵ ს. ჩოლოყაშვილი, „მასალები საქართველოს XII—XIII სს. ვაზის ჯიშების საკითხისათვის“, 60.

ველ შემთხვევაში აბორიგენულია, თუმცა ისიც დასაშვებია, რომ ზოგი აბორიგენული¹.

ქართელი ხალხის მეურნეობრივი-თაოსნობის ისტორიაში საერთოდ მრავალწლიან ნარგავებს, როგორც მებაღეობას (მეხილეობას),² ასე კერძოდ მევენახეობას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა. აქედან, ცხადია, რომ იგი ამ ქვეყნის მტერ-დამპყრობელთა ყურადღების გარეშეც არ დარჩებოდა და ქვეყნის სამხედრო-ფისკალური მიზნით ჩატარებულ აღწერებშიაც არ იქნებოდა დავიწყებული. უკვე მე-13 ს. შუა ხანებში მონღოლთაგან ქვეყნის აღწერის შესახებ მეწატიანის ცნობაში ნათქვამია, რომ „იწყეს აღწერად კაცთაგან პირუტყვთამდე, ყანით ვენახამდე, და წალოკით ბოსტანამდე“³. ხუთასიოდე წლის შემდეგაც დამპყრობელთაგან ჩატარებულ აღწერის დროსაც — „...რასაც მიხვდნენ ვაზს ერთი ბისტი დასდევს, სოფელსა და ბაღსა და შინა რაც ხე ნახეს თითო შაური დასდევსო...“ ამგვარად, ურუშთაგან შემოწერილი ხარკი ისე აუტანელი ყოფილა, რომ ომიანობის შედეგად აოხრებული ქვეყანა „...უმეტესად აოხრდა, მრავალი კაცი ვენახსა და ბაღებსა თავისის ხელით კაფდის და აოხრებდესო“ — ვკითხულობთ „ქართლის ცხოვრებაში“⁴.

ამასთანავე ქვეყნის პოლიტიკური დამორჩილების გაძნელების შემთხვევებში შემოსული დამპყრობელები აკაფავდნენ ხოლმე ვენახებსა და ბაღებს, რათა მთებსა და ციხე-სიმაგრეებში გახიზნული ხალხისათვის გაენადგურებიათ ბარში დარჩენილი ეკონომიკური კეთილდღეობის ძირითადი საფუძველთაგანი (ცნობილია ყურძნისა და მისგან მიღებული სხვადასხვა პროდუქციის მაღალი კვებითი თვისებები) და, ამგვარად, გაეტეხათ თავდაცვის ცხოველყოფელი ძალები.

საქმე იმაშია, რომ ვაზი, როგორც მრავალწლიანი ნარგავი, მოსავალს გაშენების დროიდან მხოლოდ 3—4 წლის შემდეგ იძლევა, ხოლო სრულმსხმოიარობაში კიდევ უფრო გვიან შედის. ამასთანავე იგი, განსაკუთრებით დაბლარი ფორმის სახით, ფრიად ინტენსიური და შრომატევადი კულტურაა. უკვე გაშენებული, თუ სისტემატური მოვლა-პატრონობა არ მოაკლდა, ვენახი რამდენიმე ათეულ წელს სძლებს; ასე რომ ვენახი, როგორც წესი თაობიდან თაობის, შვილისა და შვილიშვილის ხელში გადადის და, ამგვარად, ოჯახის, ეკონომიკური ერთეულის, ყოფიერებისა და, მამასადამე, წარმოების უწყვეტ, ცოცხალ ისტორიას წარმოადგენს; ხოლო „დროთა დაუდგრომლობისა და უკულმართობის“ შემთხვევებში განცდილ უბედურებათა მომგონებლადაც ხდება, როდესაც ტყეებითა და ნანგრევებით დაფარულ ნასოფლარებში უკაცრიელობით გპველურებული ნარ-ეკლნარიდან და ბარდნარიდან გამოიყურება⁵.

¹ ს. ჩოლოყაშვილი, „მასალები საქართველოს XII—XIII სს. ვაზის ჯიშების საკითხისათვის“, 69.

² იხ. ლ. კარბელაშვილი, „მეხილეობის მნიშვნელობა საქართველოში“ (ეკონ. ინსტ. შრომები, 1946. ტ. I, გვ. 137—174).

³ „ქართლის ცხოვრება“, 1849. სპ., I, 385—387.

⁴ „ქართლის ცხოვრება“, 1854. სპ., II, 345.

⁵ იმერეთის მეფის სოლომონ I დესპანის ჰეტერბურგს „საელჩო პრიკაზში“ წარდგენილ იმერეთის მიმოხილვაში სწერს, რომ „ტყეებშიაც მრავალი ყურძენი და სხვა კარგი ხილი ხარობსო“ (პროფ. ა. ცაგარელი, ГИДЛО, II, I, стр. 3).

ქართული
ენციკლოპედია

იქნებ კიდევ მეტის თქმაც შეიძლებოდეს. ვენახს მოსახლეობისათვის არა მხოლოდ ეკონომიკური მნიშვნელობა ჰქონდა. ამ აზრს თავისებურად გამოხატავდა დიდებული ილია ჭავჭავაძე, რომელიც 1886 წ. წერდა: „ვენახსა და ხილნარს შიგ ჩატანილი აქვს უკვდავ განძავით წინაპართა მთელა ჯაფა, მთელი მსწეობა და მეცადინეობა. ამიტომაც ჩვენებურ გლეხკაცს ვენახი და ხილნარი მარტო გამორჩომის წყაროდ კი არ მიაჩნია, არამედ იმ წმინდა აუზნადაც, სადაც მის მამაპაპას თავისი ოფლი მოუდენია და მიუბარებია საშვილიშვილოდ. ჩვენებური გლეხკაცის თვალში მის ვენახს, მის ხეხილის ბაღს, მის ნაფუძარს თავისი ისტორია აქვს; მართალია — ბრუნდი, წარსულის ღრუბლისაგან გამოურკვეველი, მაგრამ ღრმად კი ჩაჭედული გულში, რომ ვენახი, ხეხილის ბაღი სალაროა მის წინაპართა ჯაფისა, გარჯისა და მხნეობისა“¹. და ვენახზე ამ წინაპართა ღვაწლსა და ჯაფას მევენახეს მოაგონებდა არა მარტო მისი ტკბილი ნაყოფის—ყურძნის ჭამისა და უფრო მიმზიდველი პროდუქტის—ღვინის სმის საამო მომენტები, არამედ და იქნებ არანაკლები ზომით ის გარემოებაც, რომ „შიმშილობათა დროსაც, როდესაც არც ღვინო და არც პური არ მოეძებნებოდა, არაქათგამოლეულ გლეხს თავისი თუ წინაპართა ნაშრომ-ნაღვაწი ვენახისაათვის უნდა მიემართა, მაგრამ არა იმისათვის რათა ეჭამა ყურძენი, რისი მომწიფება უკვე თავისთავადაც თუ სავსებით არ სპობდა, მეტად ანელებდა შიმშილიანობას, არამედ როგორც ბავშვს დედის ძუძუს ისე ეწოვა... ვაზი. მე-19 ს. რეფორმამდელ პერიოდშიაც შიმშილობის წლებში მოსახლეობის მიერ გაზაფხულ-ზაფხულში ვაზის გამოწოვა ჩვეულებრივი მოვლენა იყო და ასეთს პერიოდებში მემამულეებს უძნელდებოდათ ვენახების დაცვა დამშუული გლეხობის მხრივ ვაზის გამოწოვისაგან, რაც, ცხადია, ვენახის მოსავლიანობას სცემდა, აფუჭებდა.

ვენახი ნაყოფია „დიდის ხნის ჯაფისა და შრომისა, იგია თავნი, ნელ-ნელა მოგროვლო მამა-პაპის ოფლის ღვრისა და თითქმის უტყვი ისტორია მთელის ოჯახის ეკონომიურ ყოფაცხოვრებისა და ნაშრომ-ნაღვაწისა. აქაური გლეხკაცი შეჰხარის ვენახს, ჯერ როგორც თავისთავად ძვირად ღირებულს ქონებას და მერე როგორც მამა-პაპის ნაშრომ-ნაღვაწის სახსოვარს და ნაშთსა. ეს ქონებრივი და ზნეობრივი ღირსება ვენახისა, ერთად შეერთებული, უეჭველია კარგად უნდა ზედმოქმედებდეს აქაურ გლეხკაცის ავკარგეიანობაზე, მისის ხორცისა და სულის მოძრაობაზე“². ამგვარად, მევენახეობა, ილიას სიტყვებითვე რომ ვთქვათ, არა მხოლოდ დიდი ქონებრივი, არამედ ზნეობრივი მნიშვნელობის მოვლენა იყო ჩვენი ხალხის ცხოვრებაში.

ამიტომაც გასაგებია, რომ ქართველი გლეხკაცი ადვილად ვერ შეეღწეოდა ვენახს. თბილისის გუბერნიაში ბატონყმობის გაუქმების შესახებ ადგილობრივი ხელისუფლების მიერ შედგენილი პროექტის ყველაზე რადიკალური

¹ ილ. ჭავჭავაძე, „გერძო და სათემო მიწათმფლობელობა“: თხზულებანი, VIII, გვ. 216

² ილ. ჭავჭავაძე, „სახოვადობრივი ცხოვრების ნაკლი და მისი ეკონომიური მიზეზები“: თხზულებანი, VIII, 231—232.

კრიტიკოსი, რომელიც შესაძლებელია ისევ ილ. ჭავჭავაძის ნაშრომს ეხება, ბოდა რა პროექტის 56 პარაგრაფს, რომელიც ვენახების მემამულეების გადასვლას მოითხოვდა, აცხადებდა: „ეს ყველაზე საშინელი და თვითნებური კანონია... ყოვლად შეუძლებელია მიღწევა იმისა, რომ კლესმა დასთმოს თავისი ბაღი (=ვენახი—პ. გ.); ის უწინარეს სიცოცხლეს დასთმობს ვინმე ბაღს, რომელშიაც ჩაუშარხავს მთელი თავისი შეძლება, თავისი დრო, თავისი შრომა, თავისი უკანასკნელი კაპიკი“... ამ კანონის გატარება გამოიწვევს „ბატონყმური მონობისაგან განსათავისუფლებელი ხალხის საშინელ მღელვარებას“¹.

ძველი საქართველოს თავადაზნაურულ გვართათვის მეფეთაგან ბოძებულ რიგ სასისხლო სიგელშიაც გვაროვნული და ოჯახური ჰატივისა და ღირსების საკითხში შესაძლებელ ნივთიერ ზიანთა შორის მხოლოდ ვენახისა და მარნის დაზარალებაა მოხსენებული².

მე-13—14 საუკუნეებიდან შოკლებული საქართველოსა და ამიერკავკასიაში მევენახეობა, ქვეყნის საერთო პოლიტიკურ-ეკონომიკურ დაქვეითებასთან ერთად, ეცემა. მიუხედავად ამისა, საქართველოდან ღვინო თვით მე-17 საუკუნეშიაც მნიშვნელოვანი რაოდენობით გაქონდათ, როგორც სომხეთსა და მიდიაში ისე ირანშიაც, სადაც, ისპაჰანში, შაჰის სასახლეც ქართული ღვინოებით მარაგდებოდა.

გამუდმებული ომებისა და თარეშების შედეგად საერთოდ მევენახეობა ეცემოდა, მისი ფართობი ძლიერ მცირდებოდა, ღვინო ძვირდებოდა, მაგრამ მევენახეობა-მეღვინეობის მაღალი კულტურა იმდენად გამჭდარი იყო მის მწარმოებელ ქართველ ხალხში, რომ ეკონომიკური დაჩიავების პირობებშიაც ვენახებს ხშირად საუკეთესოდ უვლიდნენ.

დიდ ფეოდალებს კი ზოგან შენარჩუნებული ჰქონდათ კეთილმოწყობილი ზვრები, — მეტად თუ ნაკლებად მსხვილი მეურნეობები, რომლებიც გარდა თავისთავად დიდი საკუთარი პოხმარების (მოთხოვნილების) დაკმაყოფილებისა წლითი-წლობამდე ინახავდნენ დაძველებულ ღვინოებს, რომელთა, ცხადია, მხოლოდ მცირე ნაწილი იყიდებოდა ქვეყნის შიგნით თუ საზღვარგარეთ და რაც უმთავრესად ფეოდალური დიდკაცობის, სვიანობისა და სიმდიდრის ერთ-ერთ ყველაზე თვალსაჩინო ატრიბუტთაგანად იყო მიჩნეული.

მე-17 ს. მიწურულსა და მე-18 ს. დაძვევისათვის მევენახეობის მსხვილი მეურნეობის ორგანიზაციის ნიმუშს წარმოადგენს ატენის ზვარი. ატენის ხეობაში მევენახეობა-მეღვინეობა უკვე მაშინ წარმოადგენდა მეურნეობრივი თაოსნობის გაბატონებულ დარგს. ატენის ხეობა, შეიძლება პირდაპირ ითქვას, რომ ჯერ კიდევ იმ დროსაც სპეციალიზებული იყო მევენახეობა-მეღვინეობის წარმოებრივი მიმართულებით.

ეს გარემოება ნათლად ჩანს ატენის ხეობის მოურავის შესახებ დებულებიდანაც: „ხევის თაობა მოურავისა არის, სოფელში თვითო კოკა ტკბი-

¹ П. Гугушвили : «Сельское хозяйство и аграрные отношения» 1950. II, 186.

² „საქართველოს სიძველენი“, II, № 450, გვ. 517.

ლი, ძღვენი, ცხენის ბმა, გასამყრელო, თავის გასამტეხლო და გვარად, ხეობის უფროსის მთავარი შემოსავალი (რაც მოსახლეობიდან ნატურალური გადასახდელის სახით მიიღება) არის ტკბილი, რაც, მაშასადამე, მევენახეობის სახით, წარმოადგენს ზევის მოსახლეობის შემოსავლისა და, ცხადია, არსებობის ძირითად წყაროს.

ატენის ზვარი მეფის მამულს წარმოადგენდა. ხოლო აქაური მეზვრის სარგოს შეადგენდა: „ჭაჭა, თვითო ზროხა, ბარი, სათიბელი წალდი, შვიდი აბაზი ტანისამოსისათვის“²; — ჭაჭა მეზვრის სარგოში პირველ, და, მაშასადამე, ძირითად საშემოსავლო მუხლს წარმოადგენდა.

ქვემოთ მოგვყავს ატენის სამეფო ზვრების, როგორც მსხვილი ფეოდალური მამულის, მეურნეობრივი ორგანიზაციის განრიგი, დადგენილი ვახტანგ VI მიერ:

„ატენს ბატონის ზურის მუშაობისა რიგი: ელენეს ზურის მესამედს სკრელნი და საციციანოელნი შეიმუშავებენ. ამავე ზუარში ერთს ამდენს ბატონის ფასით შეიმუშავებენ; კიდევ ამავე ზვარში ერთს ამდენს ქვახვრელნი მუშაობენ“.

„ციციშვილის ედიშერის ნაქონს ზუარში, რომ გლურჯიძისათვის წაერთმია, იმასაც ბატონის ფასით მუშაობენ“.

„დიდს ზუარს, იისციხელნი, აგკელნი, ვერელნი, გარდატნელნი, ბობნაველნი, ხანდნელნი, თხილარნელნი, ბისელნი, ღვივისხველნი, ღვარებელნი, ოლოზნელნი, ბნეველნი, კეზველნი, ბარამათუბნელნი,—ესენი თავის ხარით, ნეხვით და ყოვლისფრით მუშაობენ. მაგრამ ამავე ზუარში ცოტას ალაგს ჭვიროსელნი მუშაობდნენ; ისინი აიყარნენ და იმათს კერძს ბატონის ფასით მუშაობენ. ატენელნიც ამავე ზუარში მუშაობენ. ამ ფასით სამუშაოს ზურებს მიეცემის თეთრი სალაროდამ, ან ფარჩად. პური და ღვინო მიეცემის ერთპირ ზურებისათვის: პური კოლი, ღვინო კოკა“³.

ამგვარად, საქმე გვაქვს ფრიად საინტერესო ფაქტთან. ერთი მსხვილი მამული სამი ზვრისაგან შესდგება. ორი შედარებით პატარაა. ერთი „დიდ ზუარს“ წარმოადგენს, რომლის სამუშაოები დაკისრებული აქვს 15 სოფელს (თვით ატენელთა ჩათვლით) და ამას გარდა „ცოტას ალაგს“ კიდევ დაქირავებული შრომით ამუშავებენ.

საერთოდ ატენის ზვარში საკმაოდ ფართოდაა გამოყენებული დაქირავებული შრომა. სახელდობრ „ელენეს ზურის“ მესამედი, ყოფ. ციციშვილის ზვარი მთლიანად და დიდი ზვრის „ცოტა ალაგი“, რომელსაც წინათ ერთი სოფელი ამუშავებდა, სულ „ბატონის ფასით“, ე. ი. დაქირავებული მუშების მიერ მუშავდებოდა. ეს დაქირავებული მუშები ხელფასს ღებულობდნენ ფულთი („მიეცემის თეთრი სალაროდამ“) ანდა ნატურით, — სამრეწველო საქონ-

¹ ვახტანგ VI, „დასტურდანილი“, 1886. ტ. გვ. 8.

² იქვე, გვ. 9.

³ იქვე, გვ. 9.

ლის, სახელდობრ ფარჩების სახით. ატენის ზვრებში მომუშავე დეკორატიული მუშები ხელფასს გარდაღებულობდნენ აგრეთვე პურსა და ღვინოს: „ეოთაირი ზურებისათვის“ ერთ კოდ პურსა და ერთ კოკა ღვინოს.

ეტყობა ზვრები თავის მხრივ დაყოფილი ყოფილა მომცრო ნაკვეთებად, რომელთაც საბატონო ბეგარაზე თუ ხელფასზე მომუშავე მუშათა ცალკე ჯგუფები ამუშავებდნენ, რომლებიც ულუფასაც ცალკეღებულობდნენ.

ამ, ცხადია, ფეოდალურ მამულში გაბატონებული იყო საბატონო ბეგარა (რენტა შრომით). ყმათა არათავისუფალი შრომით მუშავდებოდა მთელი ზვრების უდიდესი ნაწილი. დაქირავებული შრომა, ასე ვთქვათ, მხოლოდ „დამხმარე ძალას“ წარმოადგენდა.

ატენის ზვრებზე მიმავრებული სოფლების გლეხობა საბატონო ბეგარის მოსახდელიად გადიოდა თავისი ინვენტარით. „ესენი თავის ხარით, ნეხვით და ყოვლისფრით მუშაობენ“. ეს გარემოება იმასაც უნდა მიუთითებდეს, რომ დაქირავებული მუშებისათვის საუშაო იარაღები (ძირითადი ინვენტარი მაინც) თვით მეურნეობას, მამულს უნდა ჰქონოდა.

ეტყობა ატენის ზვრებისათვის დამხმარე მეურნეობას წარმოადგენდა მეცხოველეობა. მეცხოველეობა სხვათა შორის იძლეოდა კეთილმოწყობილი მევენახეობისათვის აუცილებელ ნაკელსაც. მეზებგრე გლეხობას ნაკელი (ნეხვი) მისთვის დასამუშაველად გამოყოფილი ზვრის უდიდესი ნაწილისათვის თვითონვე უნდა მიეტანა. ზვრების ნაკელით გასუქება, ჩანს, ასეთივე აუცილებელ ღონისძიებათა შორისაა, როგორც თვით ყოველწლიური დამუშავება მიწისა, გასხვლა ვაზისა და სხვ.

აქ ისიც უნდა ითქვას, რომ ატენის ზვრები საუკეთესო საღვინე მასალას იძლეოდნენ. ვახუშტი ბატონიშვილი საერთოდ ატენის შესახებ წერს, რომ „არს ზეობა ვენახოვანი“... „ამის ზეით ატენი, მცირე ქალაქი... არს ციხე მაღალს კლდესა ზედა, ნაშენი დიდი, და ციხის გორის სამხრით არს საცივი, ვითაცა მყინვარი, სადაც დგება ღვინო წარჩინებული“¹.

წყაროები მოწმობენ, რომ მე-18 ს. მეორე ნახევრიდან მევენახეობა საქართველოში ერთგვარ აღორძინებას განიცდის. აკად. ი. გვილდენშტედტი წერდა (1770—1773 წწ.), რომ კახეთში „ყოველ კომლს კარმიდამოს მახლობლად აქვს საკუთარი ვენახი და ხილნარიო“².

საქართველოს რუსეთთან შეერთებისთანავე ცარიზმის ხელისუფლება მნიშვნელოვან ყურადღებას იჩენს ამიერკავკასიის მევენახეობა-მეღვინეობისადმი. ქართული მევენახეობით რუსეთი მე-18 საუკუნის დანე იყო დაინტერესებული, რა დროიდანაც ქართული ვაზის ჯიშების ჩრდ. კავკასიასა და რუსეთში გატანას სისტემატური ხასიათი ჰქონდა მიღებული. 1798 წ. 13 თებერვალს იმპერატორ პავლე I-ს მიერ დამტკიცებულ „სახელმწიფო მეურნეობის

¹ ვახუშტი, „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“; თ. ლომაურის და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით. 1941, თბ, გვ. 57.

² Гви́льденште́дт. «Географ. и стат. опис. Грузии и Кавказа», 1809 г. СПб. стр. 187.

ექსპედიციის“ მოხსენებაში ნათქვამია: „კავკასიის ლინიაზე დარგული ყველა სური ვაზები... უკვე იძლევიან ფრად კარგი ღირსების (презвнящного качества) ღვინოებსო“, რის გამოც იმავე მოხსენებაში აუცილებელ საჭიროებადაა მიჩნეული მოეწყოს საქართველოდან სხვადასხვა ჯიშის ვაზის ნერგების უფრო მასობრივად გადატანა რუსეთში¹. რუსეთში მევენახეობა-მეღვინეობის განვითარების საქმეში ცნობილია, მაგალითად, სომეხ-ქართველთა დამსახურება².

1804 წელს შედგენილს იმერეთისა და სამეგრელოს მიმოხილვაში ლიტვინიოვი ასკვნის, რომ აქ „ვენახის სიუხვე შესაძლებლობას იძლევა მისი კომერციული ორგანიზებისათვის, აქაური ღვინის სიუხვე რუსეთში გამოიწვევს უცხოეთიდან შემოტანილი ღვინოების ფასს დაცემასო“.

1807 წელს გრაფმა გუდოვიჩმა კახეთის მთელი რიგი სახაზინო (ყოფ. სამეფო გვარეულობის) ვენახი საექსპლოატაციოდ გადასცა ჰუნგრელ პროფესორ მარტინის.

ამ ცდის წარმატების შედეგად მალე მასვე გადაეცა იჯარით ყველა სახაზინო ვენახი. ცარიზმის ხელისუფლება ცდილობდა ამ გზით აქ დაენერგა მევენახეობა-მეღვინეობის გაუმჯობესებელი ხერხები, „რათა შესაძლებელი გამხდარიყო აქედან ღვინოების „შეტანა“ შიგარუსეთში“³. აღსანიშნავია, რომ ადმინისტრაცია მე-19 ს. პირველ ნახევარში უპირატესად ზრუნავდა მეღვინეობის რაციონალური, „ევროპული მეთოდების“ დანერგვისათვის⁴, რაც შეეხება მევენახეობას — იგი თითქმის სავსებით უყურადღებოდ იყო მიტოვებული.

უცხოელი სპეციალისტების მოყვანით⁵, სანიმუშო ფერმების მოწყობით, ღვინის დაყენებისა და ტრანსპორტირების გაუმჯობესებით, მისი ტარისა (ქურ-ქლისა) და საერთოდ შენახვისა და დაძველების უკეთესი ხერხების შეიღობისა თუ შემუშავების მეოხებით⁷ რუსეთის როგორც ადგილობრივი, ისე ცენტრალური ხელისუფლება მიისწრაფოდა მოეწყოა შიგარუსეთის ბაზრების ქართული ღვინოებით მომარაგება, რაც სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საკითხად იყო მიჩნეული, რადგან ამ ხანებში (1830-იანი წლებში) შემოტანილი ღვინოებისათვის რუსეთი უცხოეთის სახელმწიფოებს უხდიდა ყოველწლიურად დაახლოებით 10 მილ. მან. ოქროთი⁸.

ასეთს პირობებში, ცხადია, არ შეიძლებოდა მევენახეობის სავსებით ყურადღების გარეშე დატოვება. 1828 წელს თბილისის გუბერნატორის გენ-

¹ I ПСЗРИ, т. XXV, № 18375, стр. 72.

² А. Павлов, «О садоводстве князьских армян и грузин» (Газ. «Закавказский Вестник», 1848 г. № 37).

³ АНХ СССР, Ф. ГКК, д. 13141, лл. 20—23.

⁴ АСКАК, III, № 91, стр. 51—52.

⁵ იხ. პ. გუგუშვილი, „მინამრეწველური მეღვინეობა საქართველოსა და ამიერკავკასიაში 1801—1920 წწ.“ (ეკ. ინსტ. შრომები. ტ. III, გვ. 77—139).

⁶ АСКАК, VII, № 117, стр. 156, № 119, стр. 159, № 129, стр. 173—174.

⁷ იქვე, № 136, გვ. 177; VIII, № 109, გვ. 124.

⁸ იქვე, VII, № 142, გვ. 188—189.

სიბიაგინის ინიციატივით აქ შეიქმნა „მეურნეობრივ წამოწყებათა განხორციელების დასახმარებელი კომიტეტი“. ამ კომიტეტს უნდა დაეარსებია ორი სანიმუშო ფერმა. ერთი — მემცენარეობისა და მეცხოველეობის და ერთი კიდევ სპეციალიზებული — მევენახეობა-მელვინეობისა¹.

უკანასკნელი ფერმა დაარსებულ იქნა ნავთლუდის მახლობლად მტკვრის ორსვე ნაპირზე და კუნძულზე სოღანლულთან, სადაც სხვადასხვა ჯიშის ვაზს გარდა დაიწყეს შაქრის ლერწმის გაშენებაც. 1834 წელს ეს ფერმა გადავიდა ახლად დაარსებულ „სოფლის მეურნეობისა და მანუფაქტურული მრეწველობისა და ვაჭრობის საზოგადოების“ ხელში. ამ „საზოგადოებამაც“ აქ მოიტანა მრავალგვარი ჯიშის ვაზის ნერგები და „გააჩალა მუშაობა“, რასაც არავითარი დადებითი შედეგი არ მოყოლია². მერმე ეს ადგილი მიატოვეს, სადაც 1847 წლიდან ფერმაც მოისპოა³.

რამდენადმე ადრე ანალოგიური ფერმა მოაწყვეს (ე. ი. ძველი ფერმა „გადატანეს“) ქ. თბილისის სანახებში, მუშტაიდის ბაღის მახლობლად, სადაც მან „სახაზნო სანერგეს“ (казенный питомник) სახით თვით რევოლუციამდე მოაღწია და სადაც უკანასკნელად „დინამოს“ სტადიონი იქნა აშენებული. ხსენებულ ფერმაში მხოლოდ 1846—1848 წწ. იქნა დარგული ყირიმის მობტანილი დიდძალი ვაზი, ხეხილი და სხვადასხვა მცენარე სულ 170 ათასამდე ძირი. რაიმე არსებითი გაუმჯობესება ადგილობრივ მევენახეობაში ამ ფერმას, რა თქმა უნდა, არ შეუტანია.

ხელისუფლება ცდილობდა მევენახეობის განვითარების მხრივ კერძო ინიციატივის, უწინარეს, ცხადია, კოლონიზატორულ ელემენტთა, წაქეზებას. 1834 წელს იმპერიის ფინანსთა მინისტრი გენ.-ლეიტ. კანკრინი კავკასიის მთავარსარდალს ბარონ როზენს ავალებდა ამიერკავკასიაში კოლონიური მემცენარეობის (შაქრის ლერწმის, ინდიგოს და სხვ.) დანერგვასთან ერთად ხელი შეეწყო მევენახეობის განვითარებისათვისაც და ამ მიზნით აქ მიწება გამოეყო „რუსეთის სახელმწიფოს არა მხოლოდ ყოველი წოდების (გარდა ყმებისა), უბირატესად რუსული წარმომავლობის ქვეშევრდომთათვის, არამედ უცხოელებისათვისაც. — ათი წლის განმავლობაში მათი რუსეთის ქვეშევრდომებად შესვლის მოთხოვნის გარეშეც... მიწები გამოუყავით მევენახეობისა და სხვაგვარი ბაღებისათვის და სამღებრო მცენარეთა გასაშენებლად 5-დან 50 დესეტანამდეო“⁴.

მევენახეობისადმი ასეთი ყურადღება, ცხადია, იყო შედეგი ქართული ღვინოების მაღალი ხარისხოვნობისა, რაშიაც სულ უფრო მტკიცედ რწმუნდებოდა რუსეთის ადმინისტრაცია. უკვე 1830-იან წლებში ცენტრალური ხელისუფლება დარწმუნებული იყო, რომ ქართული ჯიშის ვაზებიდან მიღებული ყურძნისაგან შეიძლებოდა საუკეთესო ხარისხის ღვინოების დაყენება,

¹ АСКАК, VII, № 117, გვ. 156.

² П. Гугушвили. «Сельское хоз. и аграрн. отношения», I, 141, 145, 147.

³ М. Балас «Виноделие в России», 1896, СПб, (ВР), III, 14.

⁴ АСКАК, VIII, № 120, стр. 202.

რომლებიც არაფრით არ ჩამოუვარდებოდა მსოფლიოში განთქმულ ღვინოებს¹. ამიერკავკასიის ღვინოებს შორის განსაკუთრებულის პოპულარობით სარგებლობდნენ კახური ღვინოები². აქ მევენახეობა-მეღვინეობა უკვე ამდროსვე წარმოადგენდა „ერთადერთს ანუ უმნიშვნელოვანეს საშუალებას“ ადგილობრივ მკვიდრთა არსებობისა³.

კახეთში უკვე 1820—1830-იან წლებში წარმოიშვენ მევენახეობის მსხვილი მეურნეობები. ასეთები იყვნენ მაგალითად, მამულები თავ. ივ. აბხაზისა—კარდანახში და განსაკუთრებით დ. ჭავჭავაძისა—წინანდალსა და მუკუხანში, სადაც წლიურად 150 ათას ვედროზე მეტ მაღალხარისხოვან ღვინოს აყენებდნენ⁴. თავ. ჭავჭავაძის მამულიდან იქნა გატანილი შიგარუსეთში (პეტერბურგში) პირველი მსხვილი პარტია ქართული ღვინოებისა ჭერ კიდევ 1820 წელს⁵.

ამ დროიდანვე კახეთის სოფლებში, სადაც მევენახეობას ასე თუ ისე ვაჭრული ხასიათი ჰქონდა მიღებული, თავს იჩენდა მეურნეობის ინტენსიფიკაციის ცდები. ვაზს პარალელურად გავლებულ კვლებში, ე. ი. მწკრივზე რგავდნენ, თუმცა დაწინდვის გზით ვენახში ვაზის ძირთა გამრავლების ტრადიცია არღვევდა მწკრივს და, ამრიგად, ვაზის ნარგავობაში დაცული არ იყო „არც ხისწორე და არც სიმეტრია“⁶, თუმცა ცალკე ძირისათვის მაინც მიჩნეული იყო გარკვეული ფართობი. ვაზის გასხვლა სისტემატურად, ყოველწლიურად წარმოებდა, ნიადაგს ხშირად ანოყიერებდნენ ნაკელით. მიწას ბარით აბრუნებდნენ, მორწყვა რეგულარულად ხდებოდა და ყურძენსაც მხოლოდ კარგად დამწიფების შემდეგ კრეფდნენ ხოლმე. ცხადია, ამ წესების დაცვა ყოველ მევენახეს როდი შეეძლო; — მათ მხოლოდ ის „მდიდარი თავადები, აზნაურები და ის გლეხები ანხორციელებდნენ, რომელთათვისაც მეღვინეობა მთავარ მეხარეწეობას წარმოადგენდა“⁷.

ცნობასმოყვარეთათვის შეიძლება აქვე აღინიშნოს, რომ, როგორც ჩანს, ძველ საქართველოში არა გასაყიდათ, საკუთარი მოხმარებისათვის, საუკეთესო ღვინის დაყენების მიზნით ვენახს საგანგებოდ მოუვლელს სტოვებდნენ ანდა, უკეთ ვთქვათ, თავისებურად უვლიდნენ—არა ბევრი, არამედ ცოტა და მაღალხარისხოვანი საღვინე ყურძნის მისაღებად. ვენახის ასეთ ნაკვეთს ნაკლებად ამუშავებდნენ, იშვიათად ბარავდნენ, არ ანოყიერებდნენ, ცოტას რწყავდნენ საერთოდ, ხოლო ყურძნის სიმწიფის პერიოდში სრულიად არ რწყავდნენ.

მაგალითად, როგორც პლ. იოსელიანი გადმოგვცემს საქართველოს უკანასკნელი მეფის გიორგი XII-ის „სასმელი ღვინოს ვენახი უნდა აბეჩხა-

¹ С. Е в е ц к и й. «Стат. опис. Закавказского края», 1835, СПб., 146; «Обозрение Российских владений за Кавказом», 1836, СПб. I, 337—339, 377—378.

² ОРЗК, II, 105—106 384.

³ ОРВЗ I, 319, 342, 378—379.

⁴ Gamba, «Voyage dans la Russie Méridionale» II, 75—79; 2:8—229.

⁵ АСКАК, X.

⁶ ОРВЗ, I, 334.

⁷ იქვე, 335, 340—341, 344.

რი ყოფილიყო, ე. ი. დაუბარავი და პატივდაუყრელი, ამისათვის რომ დალონ-
ცოტა გამოვიდოდა და კარგი“¹. აღსანიშნავია, რომ ანალოგიური შეხედულე-
ბის კახეთში² არსებობა ჩაწერილია აგრეთვე 1870-იან წლებშიაც³.

II. მევენახეობის უძრავობა

1. მალღარი

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან, განსაკუთრებით რკინიგზების გაყვა-
რის შემდეგ, მევენახეობა-მელვინეობის განვითარება შედარებით სწრაფი ტემ-
პით მიდიოდა. ამ პროცესს ჩვენ განვიხილავთ ცალკე გუბერნიების მიხედვით,
რამდენადაც ამ დროიდან მევენახეობა სულ უფრო მნიშვნელოვან როლს თა-
მამობს ქვეყნის ეკონომიკურ ცხოვრებაში.

მევენახეობა საერთოდ ინტენსიური მეურნეობაა, მაგრამ თვით მევენახეო-
ბის განვითარების დონისა და, ამისავე შესაბამისად, განმტკიცებული ფორმის
მიხედვით მეტნაკლებია ხარისხი ამ ინტენსივობისა. ცხადია, საკითხის დეტა-
ლურ განხილვას ჩვენ აქ არ შევუდგებით. ამთავითვე აღვნიშნავთ მხოლოდ,
რომ ხანგრძლივი ისტორიული განვითარების პროცესში, თუ მხედველობაში
არ მივიღებთ გარდამავალ საფეხურებს, ამიერკავკასიაში მევენახეობის უმთავ-
რესად სამი ძირითადი ფორმაა ჩამოყალიბებული: მალღარი, თუმბური ანუ
განრთხმული და დაბლარი.

თავისთავად ცხადი უნდა იყოს, რომ მალღარი (დობილო, ბაბილო, დო-
ბირო) მევენახეობის უძველესი, არქაულთან დაახლოებული ფორმაა და თა-
ვისი განვითარების უმაღლეს საფეხურზედაც ნაკლებად ინტენსიურია, ხოლო
თავდაპირველად, გასაგებია, ექსტენსიურ ფორმას წარმოადგენდა. მიუხედავად
ამისა, მალღარი მევენახეობის საფუძველზე, მისი განვითარების მაღალ საფე-
ხურზე, როგორც ჩანს, სავსებით შესაძლებელია უაღრესად მაღალხარისხოვან
მელვინეობის ჩამოყალიბება, რასაც ადგილი ჰქონდა კერძოდ გურია-სამეგ-
რელოში, მაგალითად, გასული საუკუნის პირველ ნახევარში, როგორც ამას
ერთხმად ლაღადებენ სათანადო წყაროები.

აკად. ივ. ჯავახიშვილს⁴ გამოკვლეული აქვს, რომ ძველ საქართვე-
ლოში, სახელდობრ მტკეთაში IV საუკ. მეფის სამოთხეში (=პარკი—სამამთ-
ხე) მალღარი ვაზი (ბაბილო) ყოფილა გაშენებული; სტრაბონის ცნობით (გეო-
გრაფია, II. თავი I, § 16; VII. თავი III, § 18) ძველ ბოსფორში (ყირიმში)
ვაზს საზამთროდ მიწაში ფლავდნენ. აკად. ს. ჯანაშიას შესაძლებლად
შიაჩნია იგივე ვითარება გაავრცელოს საქართველოზე, იბერიაზე, სადაც მისი

¹ პლ. იოსელიანი, „ცხოვრება გიორგი მეცამეტის“, გვ. 61.

² «Статист. временник Российской империи», серия II, вып. XV, стр. 375.

³ „ყოველთვის არის საჭირო თუ არა პატივი ვენახისათვის“ (გაზ. „გუთნის დედა“, 1873 წ., № 19, გვ. 8).

⁴ ივ. ჯავახიშვილი, „საქ. გვ. ისტ.“ II, 338.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

აზრით, ამგვარად, უკვე სტრაბონის დროს „ვენახი-დაბლა“ ნაიდან ვაზს საზამთროდ მიწაში ჰფლავენ¹.

რა თქმა უნდა, ვაზის საზამთროდ მიწაში დაფვლა (დამარხვა ყინვისაგან დაცვისათვის) კიდევ არ ნიშნავს დაბლარი მევენახეობის არსებობას; — მიწაში საზამთროდ თვით ჩვენს დროშიაც ტალავრულ და თუშბური ფორმის ვაზსაც მარხავენ. მაგრამ როგორც არ იყოს, იმდროინდელ იბერიაში დაბლარის გავრცელების საკიოხის დადასტურებისათვის ბოსფორის მაგალითი არცთუ იმდენად საკმარისია.

საინტერესოა რომ სტრაბონს მოეპოვება ცნობა თვით ამიერკავკასიაში არსებული მევენახეობის ფორმის შესახებაც. კერძოდ ალბანეთის მევენახეობისათვის იგი წერს: აქ ვენახს (ვაზს) „ხუთ წელიწადში ერთხელ სხლავენო“, დიდი ვაზები „იმდენ ნაყოფს იძლევიან რომ მათს უდიდეს ნაწილს ზედვე სტოვებენო“²; — ყოველივე ეს შეიძლებოდა თქმულიყო, ცხადია, მხოლოდ მაღლარზე. რა თქმა უნდა, თავისთავად, ალბანეთის მაგალითის მთელ ამიერკავკასიაზე გავრცელება, სანამ კიდევ სხვა საამისო საბუთი არ მოგვეპოვება, არც თუ იმდენად მართებული იქნებოდა.

ივ. ჯავახიშვილის დასკვნით უკვე მე-10—11 საუკ. საქართველოში „წესიერი მევენახეობის მეურნეობა სწორედ დაბლარად უნდა ყოფილიყო დამუშავებული და დაბლარი იქნებოდა კიდევაც გაბატონებული“. ივ. ჯავახიშვილის ამ დებულების დაზუსტებისათვის, ვფიქრობთ ზედმეტი არ იქნება თუ აქვე დავსძენთ, რომ დაბლარი მაშინ, მეტი თუ ნაკლები ზომით, ალბად მხოლოდ აღმ. საქართველოში—ქართლ-კახეთში და ისიც მხოლოდ შეძლებულ შემამულეთა შორის თუ იქნებოდა, ასე თუ ისე, გავრცელებული. ხოლო დას. და სამხრ. საქართველოში, მაგალითად შავშეთ-კლარჯეთში, როგორც თვით ივ. ჯავახიშვილის მიერ დამოწმებული გიორგი მერჩულიის (მე-10 საუკ. მწერლის). თხზულებითაც მტკიცდება, მევენახეობის მაღლარი ფორმა ყოფილა გაბატონებული³.

ცხადია, ნატურალური მეურნეობის ვითარებაში, მიუხედავად იმისა, რომ ღვინო ექსპორტის საგანიც იყო, მევენახეობის ყველაზე უფრო ინტენსიურ, ე. ი. დაბლარ ფორმას მაღლარის, განსაკუთრებით რამდენადმე მოწესრიგებული მაღლარის, გამოდევნისათვის არ ექნებოდა მაინც დიდად ხელსაყრელი პირობები, რის გამოც მაღლარს საუკუნეების მანძილზე თავისუფლად შეეძლო

¹ ს. ჯანაშია, „საქართველო ადრინდელი ფეოდალიზაციის გზაზე“, 1937, თბ. გვ. 65; იხ. აგრ. П. Болгарев, „Виноградарство Крима“, 1951, Симферополь, стр. 14—15. 1934—1939 წწ., ქ. ქერჩის მახლობლად ძვ. ბერძნულ ქალაქის—მირმიციის—არქეოლოგიურმა გათხრებმა, როგორც პროფ. პ. ბოლგარევი გადმოგვცემს, დაადასტურეს აქ ანტიკურ ეპოქაში მღვინეობის განვითარების ფაქტი (იქვე, გვ. 15).

² В. Латышев, დასახ. თხზ., გვ. 279.

³ ივ. ჯავახიშვილი, „საქ. ეკ. ისტ.“, II, 339.

ვარსება დაბლარის მეზობლადაც. სწორედ ამის გამო მაღლარმა საუკუნემდე მიიღწია ინტენსიური (დაბლარი) მევენახეობის კლასიკურ რაიონშიაც, როგორცაა კახეთი.

1820-იან წლებში **ჟ. გამბას** აღწერილი აქვს კახეთში მაღლარი, ხეებზე გასული ვაზები.

აქ, როგორც კოლხეთში, დიდი „ვაზები სწვდებიან ყველაზე მაღალი ხეების კენწეროებს და მოსავლის კრეფა იმდენ სიძნელეს წარმოადგენს, რომ ყურძნის ნახევარი მაინც ხეებზე ლაება“.

მაღლარისავე, „ბუნების ამ საჩუქრის, რომელიც ადამიანისაგან არავითარ მოვლას არ მოითხოვს, პარალელურად კახეთის მცხოვრებთაგან გაშენებულია დიდი რაოდენობის ვენახი (დაბლარი)“¹.

ათიოდე წლის შემდეგაც **ფრ. დიუბუას** მიერ აღნიშნულია კახეთში მაღლარი ვენახის არსებობის ფაქტი². როგორც გამბას, აგრეთვე დიუბუასაც ყურადღება მიუქცევიათ, რომ კახეთის ტყეებიც საესე ყოფილა მაღალი, ხეზე გასული, ვაზით; მაშინ როდესაც 1840—1850-იანი წლებიდან, როგორც კახეთში, ასევე ქართლშიაც მაღლარი უკვე ცოტაა, ხოლო 1860—1870-იანი წლებიდან კი იგი აქ უკვე იშვიათად იხსენიება.

მაღლარი, როგორც მევენახეობის გაბატონებული ფორმა მე-19 საუკუნის დასაწყისიდანვე გავრცელებული იყო უბირატესად დას. და სამხრ. საქართველოში. აფხაზეთს (სოხუმის ოკრ.)³, სამეგრელოს, ლეჩხუმს, გურიას (ქთ. გუბ. — ზუგდიდის, სენაკის, ლეჩხუმისა და ოზურგეთის მაზრებში)⁴, აჭარას (ბათუმის ოლქ.)⁵ და ლივანს, ე. ი. ლაზისტანში (ართვინის ოკრ.)⁶. რაც შეეხება იმერეთს (ქუთაისისა და შორაპნის მაზრ.)⁷ და რაჭას⁸, — აქ ბატონყმობის გაუქმების პერიოდში კიდევ მაღლარი სჭარბობდა.

„დროების“ კორესპონდენტი წერს, რომ „იმერეთში უფრო ხშირია მაღლარი (ხეზე გაშვებული) ვენახი, მინემ დაბლარი“, რომელიც „ბევრი არ წაუხდენია“ ვაზის ავადმყოფობასო⁹. ხოლო სამი ათეული წლის შემდეგ, ე. ი. 1890-იან წლებში აქ უკვე გაბატონებულია დაბლარი, რაც მალე, 1890—1900-იანი წლებიდან, ბატონდება ლეჩხუმშიაც¹⁰.

ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი რაც, გარდა მეურნეობის ინტენსიფიკაციიხადმი მისწრაფებისა, აჩქარებდა მაღლარიდან დაბლარზე გადასვლას, იყო ვაზის სხვადასხვა ავადმყოფობა.

¹ G a m b a, I, c. II, 202.

² D u b o i s, „Voyage autour du Caucase...“, 1839. Paris., II, 202; IV, 210—211.

³ ССВВК, IV, 18; ВР, 11,126—127.

⁴ ССВВК, IV, 55—56; H a x t h a u s e n, „Transkaukasien“, Leipzig, I, 12.

⁵ ССВВК IV, 167.

⁶ Д. Б а к р а д з е, АПГА, 40.

⁷ ССВВК, III, 4,14.

⁸ იქვე, 42—44.

⁹ „დროება“, 1866 წ., № 32, გვ. 2.

¹⁰ ССВВК, III, 83—84.

ე. ნაკაშიძე 1896 წელს წერდა: „იმერეთში სოკოვან ავადმყობასთან დასაწყისში მისწრაფების შედეგად მალღარი, რომელიც თანდათანობით ადგილს უთმობს დაბლარს, როგორც გაბატონებული ფორმა დაცულია იმერეთის მხოლოდ სამხრეთ ნაწილში“... ზოგიერთ სოფელში: ოკრიბას, ბაზალეთს, კლდეეთს, კვალთსა და სხვ. მალღარი და დაბლარი „ერთნაირი რაოდენობით გვხვდება. ხოლო მეღვინეობის დანარჩენ ადგილებში მალღარის სახით ამენებენ მხოლოდ ზოგიერთი ჯიშის ვაზს... რომლებიც წინააღმდეგ შემთხვევაში (ე. ი. დაბლარის სახით—პ. გ.) არ იძლევიან მოსავალს, ანდა უარესდებიან“¹.

ცხადია, მალღარი მევენახეობის კულტურა შესაბამის რაიონებში, განვითარების გარკვეულ პერიოდიდან ჩამოყალიბებული ბუნებრივ-ისტორიული პირობებით იყო განმტკიცებული და საკუთრად მეღვინეობის ხარისხობრივი განვითარება უშუალო აუცილებლობით არ მიუთითებდა დაბლარზე გადასვლის საჭიროებას, ისეთივე როგორც თუმბური (განრთხეული) ვაზის კულტურა სრულებითაც არ უნდა წარმოადგენდეს მალღარიდან განვითარების შემდგომ, მაღალ, საფეხურს, არამედ თვით ბუნებრივი პირობებით ნაკარნახევ ფორმად უნდა ვიგულისხმოთ ისეთ რაიონებში, სადაც ტყეების არარსებობის ან ნაკლებად არსებობის გამო სარები (ჭიგოები) ძნელად საშოვნელი იყო, ანდა საერთოდ არ მოიპოვებოდა.

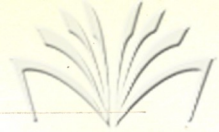
როგორც აღვნიშნეთ მე-19 საუკ. მალღარი უპირატესად დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოში იყო გავრცელებული. მაგრამ უკვე 1880-იან წლებში იმერეთსა და რაჭას, — განსაკუთრებით იმ სოფლებში და მეურნეობებში, სადაც მევენახეობა თაოსნობის წამყვან და, მაშასადამე, სავაჭრო დარგს წარმოადგენდა, — დაბლარი საბოლოოდ გაბატონებული ფორმა იყო და მალღარი მხოლოდ დაბალი ღირსების, საკუთარი მოხმარების ღვინის დასაყენებლად იყო გამოყოფილი, ე. ი. მალღარად უკვე მხოლოდ არახარისხოვანი ვაზი იყო დატოვებული. 1886 წელს ა. ძიუბენკო აღნიშნავდა, რომ ქუთაისის გუბერნიამი (უპირატესად იმერეთი იგულისხმება) გასაყიდად განკუთვნილი იყო დაბლარის ღვინო, ხოლო „საოჯახო მოხმარებისათვის კი არის სოფელში საერთო, ზოგჯერ კიდევ ცალკეული (ე. ი. კერძო) მალღარი (имеются отдельные в деревне, иногда и отдельные маглари)“².

ცხადია, მევენახეობის უფრო ინტენსიურ—დაბლარ—ფორმაზე გადასვლის პროცესში მიმდინარეობდა შერჩევა უკეთესი ჯიშის ვაზებისა და ბუნებრივია, რომ შედარებით მდარე ჯიშები შერჩებოდნენ ძველებურ (მალღარ) ფორმას და ამდენადვე, საქონლური წარმოების გავლენისაგან წარმომდგარი დიფერენციაციის ვითარებაში, ისინი წვრილი მწარმოებლის საკუთარი მოხმარების საგნად გადაიქცეოდნენ.

პ. ძიუბენკოს ცნობა იმ მხრივაც არის საინტერესო, რომ მალღარი, ადგილობრივი დროისათვის, უპირატესად სოფლის საერთო საკუთრებას წარმოადგენ-

¹ ССВВК, III, 14; ССК, III, 207—208.

² П. Дзюбенко, «Виноделие на Кавказе», 1886. Тифлис, стр. 9.

და, ე. ი. სათემო ტყეებში და საერთოდ სათემო, სახელმწიფო, მიწებზე და სხვა სახის მიწებზე ხოლო კერძო მიწებზე იშვიათად ყოფილა შერჩენილი. ცნობილია მოსთან შედარებით საერთოდ ინტენსიფიკაცია უფრო ადრე კერძო მიწებში მეღებების ასპარეზზე მიმდინარეობდა.

მაღლარის თავისებურებისათვის ისიც უნდა ითქვას, რომ მისი ინტენსიფიკაცია ძნელია და რთულ ნაწიბულაციებს მოითხოვს — სწორედ მისი ფორმის, ე. ი. მაღალ ხეებზე ღიანებად (ხვიარებად) ასხმულობის მეოხებით. ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ არ სწარმოებდა მაღლარის სისტემატური რეგულირება. დას. საქართველოში, მაგალითად, სამეგრელოსა და ლეჩხუმში მე-19 საუკ. მაღლარ ვენახში ვაზის მოწესრიგება-რეგულირებამ, შეიძლება ითქვას, თავისი განვითარების კულმინაციურ პუნქტს მიაღწია.

აი როგორ აგვიწერს თვით საუკეთესო სპეციალისტი, მაგალითად ლეჩხუმის მაზრაში 1890-იან წლებში, მაღლარის მოვლის კულტურის ამ მხარეს: ხეზე გაშვებულ ვაზებს... ყოველწლიურად სხლავენ; თვით ამ ხესაც კიდევ ყოველწლიურად სხლავენ და ამასთანავე ისეთს ფორმას აძლევენ, რომ 1½—2 საუენზე ტოტებისაგან თავისუფალ, ½ არშინამდე დიამეტრის მქონე შტამბს (СТВОЛ) ზემოთ მიყვება 5-დან 7-მდე განიგანზე მიმავალი ვაზის მსხვილი ტოტი 1—1½ არშინის სიგრძისა. ვაზის ყოველი ასეთი ტოტი მისდევს ხის შესაბამის ტოტს, რომელთაგან, ზოგიერთს, თავის მხრივ პატარა შტოებზე გასდევს ვაზის მოკლე ყლორტი, ამგვარად შტამბის თავი ღებულობს კანდელობის ანუ თასის ფორმას. გასხვლისათვის ვაზს, თითქმის ყოველთვის მოხსნიან ხისაგან და დაუშვებენ მიწაზე, ხოლო ამ ოპერაციის შემდეგ ვაზს ისევ ხეზე აიტანენ და მის ზედა ნაწილებს (ტოტებს) ჩაახვევენ ხის განშტოებულ შესაბამისი სიღრმის ტოტებზე¹.

ამასთანავე, გასაგებია, რომ გასხვლისა და, ნაშისაღამე, ინტენსიფიკაციისათვის სხვა აუცილებელი ოპერაციების ყოველწლიურად ასეთს რთულ პირობებში წარმოება, მიუხედავად ტრადიციის მფარველობისა, ნაკლებად მიმზიდველი იქნებოდა დაბლარის კულტურის გავრცელების შემდეგ. მაგრამ მაღლარს ლანგარი ჩასცა განსაკუთრებით ვაზის ავადმყოფობამ, მილდიუმ ოიდიუმმა, და მერმე ისეთმა მავნებელმა, როგორცაა ფილოქსერა, — რამდენადაც მაღლარის შეწამვლა ძნელი და ხშირად პირდაპირ შეუძლებელიც იყო. 1890-იანი წლებიდან, ცხადია, მაღლარის ყოველწლიური გასხვლით უკვე თავს ნაკლებად იწუხებდნენ. როგორც ლეჩხუმში, ისე გურია-სამეგრელოს სოფელთა უძრავლესობაში მაღლარის (ვაზისა და ხის) გასხვლა-გაწმენდა 2, 3, 4 და ზოგან კიდევ 5 წელიწადში ერთხელ ხდებოდა².

ვენახასხმული ხე თხმელა, თუთა, კობიტი, ხურმა და სხვ. 1890-იან წლებშიც არაიშვიათად აღწევდა ათი, თხუთმეტი საუენის სიმაღლეს³. ამ ხეებს კენ-

¹ CCBBK, III, 87—88.

² CCBBK, IV, 78; BP, II, 127.

³ ბუნებრივია, რომ ასეთ ხეზე ასულ მუშას დიდი სიფრთხილე მართებდა, რათა არ ჩამოვარდნილიყო. აქედანაა წარმომდგარი ჩვეულება, როდესაც მევიღველ ზემოდან ბაწრით ჩამოშვებული გიდელის დაცლის შემდეგ, გიდელის ზემოთ ყოველ აშვებას ყურძნისმკრეფავს

წერობამდე ახვევია ვაზის მრავალრიცხოვანი ტოტი (ნაყარი), ტებიდან შემდეგ გრძლად და ძირს დაკიდული. ერთი ასეთი ხიდან არაიშვიათად კრეფდნენ 20 და კიდევ მეტ ფუთ ყურძენს. ს. ხუთელში (ორბელის საზოგადოებისა) ზედა ცხენისწყლის ნაპირას, მთელი „ტყე“ იყო ასეთი მალღარისა. სწორედ ამრიგად გაშენებულ ვენახს ეწოდება „ღობირო“. აქ რიგთა შორის, საერთოდ ვენახში, სხვა კულტურა შეუძლებელია, რადგან ხეები მთლიანად ჩრდილავენ ნიადაგს¹. ასეთი მალღარის გაშენება, მაგალითად, ლეჩხუმში 1890-იანი წლებში უკვე სავსებით შეწყვეტილი იყო².

1880-იანი წლების შუახანებში, ლეჩხუმის მაზრის სახელმწიფო გლეხთა ეკონომიკური ყოფიერების აღმწერის დ. ნოსოვიჩის ცნობით, აქ ვენახით დაკავებული ფართობის ნახევარი მალღარს, ხოლო მეორე ნახევარი — დაბლარს ეჭირა. „ამ ორგვარი მევენახეობიდან თითოეულს თავისი უპირატესობა და უარყოფითი მხარე აქვს. დაბლარი იმდენსავე ფართობზე ბევრად უფრო მეტი რაოდენობის ყურძენს იძლევა; სამაგიეროდ მალღარს ის უპირატესობა აქვს, რომ ხეებს შორის თავისუფალი მიწა იხვენება და წარმოადგენს მინდორს. ამიტომაც მცირემიწიან სოფლებში უმეტესწილად გვხვდება მალღარი, ხოლო მიწით უფრო მდიდარ სოფლებში „დაბლარი“ — აცხადებს იგი³.

აქვე უნდა ითქვას, რომ დ. ნოსოვიჩის მიერ მოვლენას ახსნა სავსებით არამართებულია. დაბლარი უპირატესად იმიტომ ჰქონდათ მიწით მდიდარ და, მაშასადამე, საერთოდ მდიდარ სოფლებში, რომ იგი, დაბლარი, როგორც შედარებით ახალი ფორმა მევენახეობისა, რომელიც დიდ ხარჯებს მოითხოვდა, შეეძლო გაეშენებია მხოლოდ უფრო მდიდარ სოფლებსა და მეკომურთ; ხოლო რაც შეეხება მალღარს, იგი შერჩენილი ჰქონდა ღარიბ გლეხობას, რომელსაც უსახსრობის გამო კიდევ ვერ მოეხერხებია უფრო ინტენსიურ მევენახეობაზე, ე. ი. დაბლარზე გადასვლა.

ათიოდე წლის შემდეგ ა. იაკოვლევი, რომელსაც ეკუთვნის მშვენიერი მონოგრაფია ლეჩხუმის მაზრის მევენახეობა-მეღვინეობის შესახებ, აქ მალღარსა და დაბლარს შორის გამართულ საკონკურენციო ბრძოლის შესახებ წერდა (1896 წ.): „უკანასკნელ ხანებში დაბლარისა და მალღარის მიერ დაკავებულ ფართობთა შეფარდება იცვლება დაბლარის სასარგებლოდ. ეს ნაწილობრივ აიხსნება მაზრაში ორი საუკეთესო ჯიშის ვაზის „ალექსანდროულისა“ და „უსახელაურის“ გავრცელებით. დაბლარის ფორმით გაშენებული ეს ჯიშები იძლევიან საუკეთესო ხარისხის ღვინის დიდ მოსავალს. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ დროთა მსვლელობაში დაბლარი სულ გამოდევნის მალღარს“⁴.

ატყობინებდა სიტყვებით: „მშვიდობით ჩამოდი“ — ე. ი. გამოთქმით სურვილისა, რომ ყურძნის მკრეფავი დაუზიანებლად დაშვებულიყო ხიდან (ССВВК, IV, 89—90).

¹ ССВВК, III, 89.

² იქვე, 84; IV, 58.

³ МИЭБГКЗК, I, изд. II, 188.

⁴ ССВВК, III, 87.

მალლარი ვენახი გავრცელებული იყო აგრეთვე აღმოსავლეთ საქაიში, განსაკუთრებით აზერბაიჯანში, სადაც მალლარის შესატყვისად „ხი-აენი“ იხმარებან¹. ელიზავეტპოლის (განჯის) გუბერნიაში ხიავანი გაბატონებული იყო ნუხის, შუშის, არემის, ჯებრაილისა და ჯევანშირის მაზრებში²; ხოლო ყაზახისა და ზანგეზურის მაზრების მხოლოდ ზოგიერთ სოფელში იყო იგი 1890-იანი წლების გასულს შერჩენილი³. ბაქოს გუბერნიის (შირვანის) დაბლობებშიაც ხიავანი საყოველთაოდ იყო გავრცელებული. სახელდობრ, შემახიასა და გეოგჩაის მაზრებში პ. ყანდურალოვის ცნობით (1896 წ.) სარწყავ დაბლობ ადგილებისა და ხშირად მალლობის ზონაშიაც იყო გაშენებული⁴. აქ სხვადასხვა ზომის მიწის ნაკვეთებზე მალლარი ვაზი თუთისა და საერთოდ სხვადასხვა ხილის ხეებზე იყო შეშვებული⁵. ლენქორანის მაზრაში ვენახების ფართობის 20% „წესიერად გაშენებულ“ ხიავანებზე მოდიოდა⁶.

მიხ. ბალასი შირვანის მევენახეობის დახასიათებისას წერდა (1897 წ.), რომ ხიავანები, რომელთაც აქ დიდი ადგილი ეკირათ, „წარმოადგენენ ხეხილის, თუთისა და ტყის ხეებისაგან შემდგარ მოუვლელ ბაღებს, სადაც ყოველგვარი სისტემისა და მოვლის გარეშე იზრდება ჩახვერადგაველურებული ვაზი“. სამაგიეროდ იმ რაიონებში, სადაც ყურძნის გასაღებამ და არაყის გამოხდამ ფართო ხასიათი მიიღო „ხიავანებს უფრო გულმოდგინე მოვლა და ნარგავობის სპეციალური ხასიათიც ეტყობათ“⁷. შედარებით კარგი მოვლა ჰქონია მალლარს საერთოდ განჯის გუბერნიაშიც⁸, სადაც ყურძნის ამა თუ იმ სახით რელიზაცია საკმაოდ უზრუნველყოფილი იყო. აქ ხიავანები ეკუთვნოდათ უპირატესად აბორიგენებს, აზერბაიჯანელთ, რომელთაც რელიგია (მაჰმადიანობა) უკრძალავდა ღვინის სმასა და, მაშასადამე, წარმოებასაც⁹.

საერთოდ მალლარით დაკავებული მიწის ნაჭერი არ წარმოადგენდა მხოლოდ და მხოლოდ ვენახს. კერძოდ დას. საქართველოში მალლართან ერთად მემინდვრეობის კულტურებიც თავსდებოდნენ. მალლარი და მემინდვრეობის სხვადასხვა კულტურები მიწის ერთსადიამავე ნაჭერზე ჰქმნიდნენ ერთმანეთისაგან სავსებით დამოუკიდებელ დარგებს, რომელთა წარმოების პროცესებიც სხვადასხვა დროს მიმდინარეობდა. დას. საქართველოში მალლარით დაკავებული მიწა იმავე დროს წარმოადგენდა სახნავს (სიმინდის ან ლომის ყანას) ანდა საკარმიდამოს. აზერბაიჯანში ხიავანი იმავე დროს იყო ხეხილის ბაღი, თუთისხის პლანტაცია და სათიბი მინდორიც. ამასთანავე, როგორც ს. ზელინსკი

¹ ССВВК, V, 34; ВР—III, 184, 330; СМЭВКЗК, IV, 34; ივ. ჯავახიშვილი, „საქ-ვეონ. იატ.“ II, 551.

² ОФК 1897 г. 113—114, 126; ВР, III, 184—185, 202—203.

³ ОФК, 1887, 137.

⁴ ССВВК, V, 28.

⁵ იქვე, 34.

⁶ ОФК, 1897 г., 137.

⁷ ВР, III, 329.

⁸ ВР, III, 188.

⁹ ОФК, 1897, 114, 126.

ქართული
ენათმეცნიერება

(1888 წ.) წერდა, აქ „მიწის ამგვარი ნაკვეთებდან მიღებული პროდუქტთან ცალკე არც ერთი არ შეიძლება მივიჩნიოთ ძირითადად; უნდა რატელობა მხოლოდ იმ პროდუქტის მხარეზე იქნება, რომელსაც მოცემულ წელს მეტი ფასი და მნიშვნელობა ექნება მეპატრონისათვის“¹.

ამგვარად, მაღლარი ფორმის მევენახეობა შესაძლებელს ხდიდა სხვადასხვა კულტურათა თავისებურ შეთანაწყობას, სადაც სხვადასხვაგვარ მრავალწლიან ნარგავთა შორის მარცვლეულიც ხარობდა და, მამასადამე, მეურნეს შესაძლებლობას აძლევდა წლის განმავლობაში ამ სხვადასხვა კულტურისათვის მოსავლიანობის სხვადასხვა შესაძლებლობისა და თვით სხვადასხვანაირი ფასის (რეალიზაციის პირობის) მიხედვით მნიშვნელოვანი მანევრირება ეწარმოებოდა. ეს გარემოება, რა თქმა უნდა, ანგარიშგასაწევე მოვლენას წარმოადგენდა, როგორც საერთოდ მეურნეობრივი თაოსნობის, ისე კერძოდ თავის გამოკვების უზრუნველყოფის თვალსაზრისითაც.

მაღლარის ერთ-ერთ თავისებურებას წარმოადგენს ის გარემოება, რომ ვაზი ხშირად ძლიერ დიდი ზომისა იზრდება და ასე თვალნათლივ გვაგონებს ველურ ვაზს. ს. პუ შკ ა რ ე ვ ი ს მიერ 1852 წელს აფხაზეთში აღწერილია ასწლოვანი ვაზები, „რომელთა სისქე, ხშირად აღწევს $\frac{1}{4}$ არშინს“. ხოლო ბიჭვინთაში არის „ვაზი, რომლის სისქე, ძირიდან ორი არშინის ზემოთ, ნახევარ არშინს აღწევს, და მისი ტოტები გარსეხვევიან ორ დიდ ხეს“². ვაზის ავადმყოფობათა გავრცელების შემდეგაც, თვით 1890-იან წლებში, გურია-სამეგრელოში, ე. ნ ა კ ა შ ი ძ ი ს მოწმობით, „ვაზი, რომლის სისქე ნახევარ არშინამდე აღწევს, ფრიად არაიშვიათი მოვლენაა“³. მაგრამ არც აღმ. საქართველოში იყო უცნობი ასეთი გიგანტური ვაზები⁴. 1851 წელს თბილისის ბოტანიკურ ბაღში ქ. კოლოდევის მიერ აღწერილია ტალავერის ფორმით დაცული „სამი მეტისმეტად ძველი ვაზი, რომლებიც შესანიშნავია თავიანთი არაჩვეულებრივი სიმსხვილით და რომლებიც ალბად რამდენიმე საუკუნისაანი არიან. ყველაზე დიდ ანუ უმსხვილესი ვაზის ღეროს (ствол) გარშემორტყმის (в окружности) სიგრძე უდრის $3\frac{1}{2}$ ფუტს, ორი დანარჩენი ვაზისა კიდეც 3 და $3\frac{1}{2}$ ფუტს. ამ ვაზების შტაბი $6\frac{1}{2}$ ფუტის სიმაღლეზეა განშტოებული. ტოტები გაკრულია ჰორიზონტალურად ტალავერზე, რომელსაც უჭირავს 100 კვადრ. საყენი ფართობი, რომელიც ზაფხულის სიცხის

1 СМЭБГКЗК, IV, II, 34.

2 «Кавказ» 1852 №№ 27—29; ВКОСХ 1855, стр. 67; ССК III, 204.

3 ССВВК, IV, 55; ВР II, 150.

4 ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ს აღწერილი აქვს ახალგორში ქსნის ერისთავებს კარის ეკლესია, რომლის აღსავლის კარების მთლიან ზენადგარზე ყურქენოსხმული განშტოებული ვაზის სახით ამოჩუქურთმებულია ფერწერით შემკული ჯვარცმა — თორმეტი მოციქულით. ხოლო თვით აღსავლის კარის ზენადგარი გავებებულია ვაზის ფიცრებისაგან. ჯვარცმის ქვემოთ ანგელოსებს უჭირავთ არშია ხუცური წარწერით: „მე ვარ ვენახი: და თქვენ შტონი: რომელნი დაადარეს ჩემთა: მან მიიღოს ნაყოფ მრავალი“ (Е. Гакайшвили, „Ахсотог-ч. эрскүрсии...“, 1915, V, 129—130; იქვე, 135 გვერდზე, მოთავსებულია ვაზის ფიცრებისაგან შეკრულ ზენადგარზე ამოჩუქურთმებულ-დაზატული ხეხეხილი ჯვარცმის სურათიც.

დროს სქლადაა დაფარული ვაზის ფოთლებითა და მრავალი მშვენიერი მტკიცე ნებით. ყოველი ძირი ვაზიდან ყოველწლიურად ჰკრეფენ 10-დან 20-მდე ტყეპი, შავ, გრძელ ყურძენს, რასაც ქართულად „საღებეს“ (cagene) უწოდებენ¹. ეს ვაზები თბილისის ბოტანიკური ბაღის განსაკუთრებული მზრუნველობის ობიექტად იყო მიჩნეული. მაღლარი ვაზი სიდიდითა და ხანგრძლივი გამძლეობით განირჩეოდა აგრეთვე, როგორც ბაქოს², ისე ელიზავეტპოლის (განჯის) გუბერნიაშიც³.

2. მაღლარიდან დაბლაკისაკენ გარდამავალი ფორმები

ა. ტალავარის (ტალავერის, ხეივანის) ფორმის მევენახეობა

ტალავერი ე. ნაკაშიძის განმარტებით არის: ბოძებზე ჰორიზონტალურად გადებულ ლარტყებზე მიშვეებული ვაზის კულტურა. ტალავერი საჩრდილობელის სახით მისდევს ბაღებში გაყვანილ გზებს. რომლებიც, ამგვარად, გადახურულ ხეივნებად იქცევიან; ტალავერის სახათ კეთდება „სასაუბრო“ (беседка), ტალავერით იჩრდილება მარანი — ჭურები და ქვევრები, თუ ზედ სახლი არაა დადგმული⁴.

მე-19 საუკ. ტალავერი გავრცელებული იყო დას. საქართველოში—აფხაზეთს, სამეგრელოს, გურიასა და იმერეთში⁵. ცხადია იგი კარგად იყო ცნობილი აღმ. საქართველოშიაც. მაგალითად, 1870-იან წლებში ქართლში, კერძოდ გორის მაზრაში, სახელდობრ გაღმა-მხარის მტკერის მარჯვენა სოფლების ხეივნები, აღწერილია როგორც ერთ-ერთი ფორმა მევენახეობისა⁶. ტალავერი ცნობილია აგრეთვე ქ. თბილისსა და მისი მაზრის სოფლებშიაც⁷. 1850-იან წლებში, ქ. კოლოდევის მიერ, თბილისის ბოტანიკურ ბაღში, აღწერილია 3 ძირი გიგანტური ვაზისაგან გამართული ტალავერი, რომელიც 100 კვადრ. საყ. მიწას ფარავდა⁸.

ტალავრულა მევენახეობა გავრცელებული ყოფილა აზერბაიჯანშიაც. ე. კამენეცკის ცნობით (1897 წ.) იქ ასეთ ვენახს უწოდებენ „ტალავერ-ბაღებს“, ანდა უბრალოდ „ტალავერს“. ტალავერი წარმოადგენს იმას, რასაც საფრანგეთში „vigne en treilles hautes“ ეძახიან⁹.

ტალავრული მევენახეობა ერევნის გუბერნიის ნახჭევანის მაზრაში აღწერილი აქვს (1896 წ.) ი. ანდრონიკაშვილს. აქ ორდუბათის მთელ რა-

¹ ОДНК, 11.

² ССВВК, V, 37.

³ ВР, III, 187—188.

⁴ ССВВК, III, 14; ССК, III, 207.

⁵ ССВВК, IV, 32; ВР, 127.

⁶ ССК, III, 253.

⁷ ВР, III, 93.

⁸ ОДНК, стр. 11.

⁹ ОФК, 1897., 126.

იონში „ვაზი მიშვებულია ბოძებზე ჰორიზონტალურად გარდი-გარდის ვახე-
წყობილ ლარტყებზე“; ბოძებით ლარტყებზე მიშვებული ვაზი „ბოძე-
ხურავით ფარავს ლარტყების გაფორმებას, ადგილ-ადგილ ზემოდან ძირსაც
ეკიდება და, ამ სახით, ჰქმნის ხეივანს“. ამგვარად, ტალავრული ფორმის ვე-
ნახს ხეივანსაც უწოდებენ¹.

აღსანიშნავია, რომ ტალავრული მევენახეობა საერთოდ კულტურული მე-
ვენახეობის ერთერთი უძველესი ფორმაა. ტალავრული მევენახეობა გავრცე-
ლებული იყო ჯერ კიდევ ასურეთში. ასურბანიპალის (668—626 წწ.)
მიერ აშენებული სასახლის ნანგრევთა გათხრებისას აღმოჩენილ რელიეფებს
შორის ერთერთზე გამოხატულია მეფე, რომელიც ვაზის ტალავერში ქეი-
ფობს. იქვე ნაპოვნია პარალელურად მაღლარი ფორმის მევენახეობის დამა-
დასტურებელი ნიშნებიც².

ტალავერი, როგორც ჩანს ადამიანის ხელოვნურად გაკეთებული თავშე-
საფარის (ბინის) თავდაპირველი ფორმისაგანაა წარმომდგარი. მე-10 საუკ. სა-
ქართველოში ტალავერი სწორედ ასეთ ბინასაც (სახლსაც) ეწოდებოდა. ბა-
სილ ზარზელი, სერაპიონ ზარზელის ცხოვრების აღწერაში აცხა-
დებს. „რა უამს დაიბანაკეს წმინდათა მათ ადვილსა მას ზემოხსენებულსა,
ქმნეს ტალავარი მახლობლად ბორცუსა მას და აღაგზნეს ცეცხლი“... „ხოლო
ვითარცა მიიწია მუნ, იხილა ტალავარი იგი და კაცნი შემოსილნი ხალენე-
ბითა“³.

მოყვანილი მასალა იმასაც უნდა ადასტურებდეს, რომ ტალავრული ფორ-
მის მევენახეობა ისტორიულად მაღლარის შემდგომ განვითარებულ ფორმას
წარმოადგენს⁴: ტალავერის (ხეივნის) სახით მევენახეებმა, ალბათ, პირველად
იწყეს ვაზის ტოტების რეგულირება, რათა მათთვის სასურველი მიმართულე-
ბა და, მათსადამე, განლაგება მიეცათ. ტალავარზე თუ ხეივანზე შეშვებული
ვაზიც ხომ არსებითად მაღლარია და ძლიერ უახლოვდება ხარდანს (იხ.
ქვემოთ), რაც ისევ მაღლარის ხელნაშენობაზე გადასვლის ადრინდელ საფე-
ხურთაგანს წარმოადგენს.

ბ. ხარდანი ანუ ოლიხნარი

მე-19 საუკუნის საქართველოში ალბათ კიდევ იყო დაცული კულტურუ-
ლი მევენახეობის ყველა ფორმა, — არქაულიდან მოყოლებული. ასეთს ვითა-
რებაში, ცხადია, შედარებით ადვილად შესამჩნევი და შესასწავლია მევენა-
ხეობის დაბალიდან (მაღლარიდან) მაღალი (დაბლარი) ფორმებისაკენ გარდა-
მავალი საფეხურები, რომლებიც ზოგან ერთმანეთის გვერდით თვალნათლივ
და ყოველდღიურად დაინახებოდა ხოლმე.

¹ ССВВК, IV, 61.

² К. Верман, «Ист. искусства», I, 232—233.

³ ბ. ზარზელი, „ცხოვრება სერაპიონ ზარზელისა“; იხ. კ. კეკელიძე, „ადრინ-
დელი ფეოდალური ქართული ლიტერატურა“, 1935, თბ., გვ. 154, — ამონაწერის მოწოდებისა-
თვის აკად. კ. კეკელიძეს მადლობას მოვასწავებ.

⁴ იხ. ОФК, 1897 г., 127.

1890-იან წლებში იმერეთის მაგალითზე ე. ნაკაშიძის საქართველოში აქვს მალლარიიდან დაბლარისაკენ გარდამავალი ერთ-ერთი საინტერესო მაგალითი: ოლიხნარი¹. ამ ფორმის მევენახეობის დროს, მსგავსად მალლარისა, ვაზი შეშვებულია მაღალ, 4—5 არშინის სიმაღლის ხის დიდ სარზე ანუ ბოძზე, რომელსაც შერჩენილი აქვს შედარებით ძლიერი ტოტები, რათა მათზე ვაზის ტოტებიც გაიშალოს და ყურძნის კრეფის დროს კაციც შედგეს. ოლიხნარის ვაზი მიშვებულია აგრეთვე დაბალ, ხელოვნურად გაფორმებულ, ცოცხალ ხეზედაც. ოლიხნარს ჩვეულებრივ 1,5 საუენით ერთმანეთს დაშორებულ მწკრივზე ამენებდნენ, თუმცა, ცხადია, არა ყოველთვის.

ხარდანის ანუ ოლიხნარის ვენახში, როგორც წესი, რიგთაშორისი კულტურა დაშვებულია. მიწას ხნავენ კავით, რაც მწკრივთა შორის თავისუფლად მოძრაობს და სოესენ ხოლმე სიმინდსა და შიგმიყოლებით ლობიოსაც.

როდესაც ოლიხნარი მწკრივზე არ იყო გაშენებული, მას ხარდანს ეწოდებოდა. ხარდანი, ე. ნაკაშიძის აზრით, „წარმოადგენდა გარდამავალ საფეხურს (მოწესრიგებული—პ. გ.) მალლარსა ანუ დაბლარისაკენ; პირველ შემთხვევაში ყოველ ვაზთან დარგულია ახალგაზრდა ხე, რომელზედაც შემდეგში ვაზი იქნება შეშვებული. იმისათვის, რათა მალლარი დაბლარად გადააქციონ, ხეებს სჭირან, ხოლო მათზე შეშვებულ ვაზებს დაწინდვის მეოხებით ამრავლებენ ტოტების (ნაყარის) შესაბამისად“².

მაგრამ ხარდანის, როგორც მალლარისა ან დაბლარისაკენ გარდამავალ საფეხურად განხილვა, მსგავსად ე. ნაკაშიძის განმარტებისა, არ უნდა იყოს სავსებით მართებული. ხარდანი, მსგავსად ოლიხნარისა, როგორც წესი, უნდა წარმოადგენდეს გარდამავალ საფეხურს მალლარიდან დაბლარისაკენ. ნართალია, როგორც ყოველ გარდამავალ საფეხურზე აქაც არაა გამორიცხული უკან დახევა, ე. ი. ხარდანის და თვით ოლიხნარისაც მალლარად გადაზრდა (გადაქცევა), მაგრამ ორივე ეს ფორმა, როგორც ოლიხნარი, ისე ხარდანი მევენახეობის უფრო ვანვითარებულ და, მამასადამე, მაღალ ფორმას წარმოადგენენ ვინემ მალლარი; ანდა, ბოლოს, შეგვიძლია ისინი მივიჩნიოთ როგორც ისეთი „მალლარი“, რომელიც ადრე თუ გვიან, არსებული ვითარების შესაბამისად, დაბლარში უნდა გადაიზარდოს. ერთი სიტყვით, ოლიხნარი და ხარდანი არქაული წესის მალლარიდან უფრო ინტენსიურ მევენახეობაზე და, ამდენადვე, დაბლარისაკენ გარდამავალ ფორმებს წარმოადგენენ.

აღსანიშნავია, რომ მალლარიდან დაბლარისაკენ დაახლოებით ანალოგიური გარდამავალი საფეხური 1896 წელს კერძოდ ლეჩხუმის მაზრაში აღწერილი აქვს ა. იაკოვლევს, რომელიც სავსებით გარკვევით წერს: ვაზის ბუჩქის „გაფორმების ეს წესი საინტერესოა იმ მხრივ, რომ ის წარმოადგენს გარდამავალ (ფორმას) მალლარის კულტურიდან დაბლარის კულტურისაკენ“³.

¹ CCBBK, II, 17; ივ. ჯავახიშვილი, „საქ. ეკონ. ისტ.“ II, 309—310.

² CCBBK, III, 18.

³ CCBBK III, 89—90.

3. თუმბური ანუ განრთხმული მევენახეობა

ქართული
ენციკლოპედია

ა. მევენახეობის თუმბური ფორმა

თუმბური (განრთხმული, ბუჩქნაირი) ფორმის ვენახი გავრცელებულია სომხეთში (ერევნის გუბ.). ტერ-აკოპოვის მიერ 1874 წელს შეგროვილი ცნობებით „ვაზს აქ აქვს საერთოდ ბუჩქნაირი მცენარის ფორმა, რაც არ მოითხოვს არც სარსა და არც ჭიგოს“ («Не требует ни кольев, ни жердеи»)¹. ათიოდე წლის შემდეგ ს. გეევსკისა და ვ. შარერის აღწერით ერევნის გუბერნიაში „ვახეები მიწაყრილზე დაწოლილი მდგომარეობით აქვთ“² გაშენებული. ხოლო ამავე გუბერნიის ორდუბათის რაიონში კი „ვახებს ბოქებზე ჰორიზონტალურად გადებულ ლარტყებზე აკრავენ“³.

თუ ეს უკანასკნელი ფორმა უფრო დას. საქართველოში გავრცელებულ ტალავებს მოგვაგონებს, სამაგიეროდ პირველი, თუმბური ფორმა, რაც საერთოდ გავრცელებულია სომხეთში, ცხადია, სავსებით თავისებური ხასიათისაა. ცნობილი სპეციალისტის პ. ძიუბენკოს დაკვირვებით (1886 წ.) სომხეთში „საბრჯენი (ჭიგო), ტყის არასაკმარისობისა გამო, არ არსებობს და ვაზი მომცრო მიწაყრილზე (ბორცვზე) დაფენილი იხე, რომ მზე თავისი სხივებით ერთრიგად აცხუნებდეს ორსავე მხარეს“⁴. ი. ანდრონიკაშვილი, რომელსაც ეკუთვნის პირველი მეცნიერული შრომა ერევნის გუბერნიის მევენახეობა-მეღვინეობის რაიონის შესახებ, გადმოგვცემს, რომ „მთელ რაიონში ვაზი მიწაყრილზე, ე. წ. „თუმბებზე“ აქვთ დაფენილი, გაწოლილი ბუჩქების სახით. ვაზის მოვლის ეს ფორმა ყველაზე უფრო განრთხმულს (расстилочный) უახლოვდება“⁵. სომხურად ვაზის დასაფენად გაკეთებულ საკმაოდ მაღალ მიწაყრილს (ბორცვს) უწოდებენ „თუმბ“-ს. — აქედან თვით ამგვარმა მევენახეობამაც მიიღო თუმბური მევენახეობის სახელწოდება⁶.

სომხეთში გავრცელებული თუმბური ანუ განრთხმული ფორმის მევენახეობა, როგორც ინტენსიური კულტურა, წესიერი ექსპლოატაციისათვის მოითხოვს დიდ შრომასა და ხარჯებს — განსაკუთრებით მიწის სამუშაოების მხრივ. ეს უტყეოებით პირობადებული ფორმა მევენახეობისა, რაციონალური მოვლისას „მაინც საჭიროებს 30—40 სანტიმეტრის სიგრძის პატარა ორკაპიან საბჯენებს (ბიჯებს) ანუ საყრდენებს⁷, განსაკუთრებით ყურძნის დამწიფების პერიოდში, რათა ნაყოფს უხვად მოხვდეს მზის სხივები და თანაც ყურძენი დაცულ იქნას სარწყავი წყლის და საერთოდ ნიადაგის სინესტის გამფუჭებელი გავლენისაგან.

¹ ССК III, 261.

² ТКОСХ, 1886 г., № 12, стр. 850.

³ იქვე

⁴ П. Дзюбенко, I, с., 44.

⁵ ССВВК, III, 49.

⁶ Е. Асланян, «Тумбовая система культуры винограда в Армении» («Виноделие и виноградарство СССР», 1948 г., № 1, стр. 29—31.

⁷ ასეთ ორკაპიან საყრდენს სომეხი ხეზის (ყარაბაღში) ანუ ხჩმარს (ერევ.) უწოდებენ, იხ. ივ. ჯავახიშვილი. „საქ ვიწ. ისტორია“, II, 542.

ყურძნის დამწიფების პერიოდში ვაზის რქებისათვის ბრჯენების მოწყობა ერევნის გუბერნიაში საყოველთაოდ იყო გავრცელებული; „მეცნიერებებს, განსაკუთრებით ყველაზე ღარიბ გლეხობას, ვაზი ყურძნის თვით მოკრეფამდე უბრჯენოდ აქვს მიწაზე განთხმული. გლეხებს შეგნებული აქვთ ამის ზიანი, მაგრამ მუშახელის და თავისუფალი დროის ნაკლებობა, ხშირად კიდევ ბრჯენებისათვის აუცილებელი მასალის უქონლობა საშუალებას არ აძლევს მათ შეასრულონ ეს მნიშვნელოვანი სამუშაო“ — წერდა 1896 წ. ი. ანდრონიკაშვილი¹.

განთხმული მევენახეობა გავრცელებული იყო აგრეთვე ბაქოს გუბერნიის ზოგიერთ რაიონში; კერძოდ ყუბის მაზრის სამხრეთ ნაწილში, ჭევათის მაზრისა და შემახიას მაზრის ზოგიერთ თემში, აგრეთვე ლენქორანის მაზრის რუსულ სოფლებშიაც და სხვ.² მევენახეობის განთხმულ ფორმას უნდა მიეწეროს აგრეთვე აგრონომ ე. კამენეცკის მიერ 1897 წ. განჯის გუბერნიის ზანგეზურის მაზრის ზოგიერთ სოფელში აღწერილი კლდეებზე მიშვებული ვაზი; აქ „ვაზი უბრალოდ მიშვებული და გადახვეულია კლდეებზე“³.

ბ. ვაზის საზამთროდ მიწაში ჩაფვლის წესი

ამიერკავკასიის დაბლარის ძველ რაიონებში, ხოლო განსაკუთრებით განთხმული მევენახეობის რაიონებში, ზამთარი ხშირად იმდენად მკაცრია, რომ ვაზი ყინვას ვერ იტანს. ყინვის მავნებელი გავლენისაგან ვაზის დაცვის მიზნით ამ რაიონებში ძველი დროიდანვე გამოიმუშავებულია საზამთროდ ვაზის მიწაში დამარხვის წესი. ჯერ კიდევ სტრაბონის ცნობით („გეოგრაფია“, II, თავი I, § 16; VII, თავი III, § 18) ძველ ბოსფორში, ე. ი. ყირიმში ვაზს საზამთროდ მიწაში ფლავდნენ. აკად. ს. ჯანაშიას შესაძლებლად მიაჩნია ანალოგიური ვითარება გაავრცელოს საქართველოზე, იბერიაზე⁴.

საზამთროდ ვაზის მიწაში დამარხვა, როგორც აღვნიშნეთ, განსაკუთრებით აუცილებელია სომხეთში. ი. ანდრონიკაშვილი წერდა (1897 წ.), რომ ერევნის გუბერნიაში „ძლიერი ყინვების გამო ზამთრობით ვაზს იფარავენ. ამისათვის, ყურძნის მოკრეფის შემდეგ მალე, სახელდობრ ოქტომბრის შუარიცხებში... და ნოემბრის დამდეგამდე ვაზის ბუჩქებს მიწაში ჩასობრან... თუ შემოდგომა ძლიერ მშრალი იყო და ყურძნის კრეფის წინ ვენახი არ მოურწყავთ, მაშინ ვენახს წინასწარ რწყავენ, რათა მიწა მცირეოდენ შეარბილონ“, რაც აუცილებელია ვაზის მიწაში ჩამარხვის ოპერაციებისათვის⁵. უფრო ადრე ბ. ძიუბენკოს, უფრო დეტალურადაც აქვს აღწერილი, რომ სომხეთში „საზამთროდ ვაზის ბუჩქს მიწაში ჩაფლავენ ისე, რომ ვაზი სწორ მწყრივებად ჩაწყობა აკლებში, რომელზედაც წააყრიან მიწას, ხოლო ვაზაფ-

¹ ССВВ, IV, 59; იხ აგრ. МИЭБГКЗК, IV, II, 48—49.

² ВР, III, 330, 332; МИЭБГКЗК, I, 501—502; СМИЭБГК, IV, II, 48—49.

³ ОФК, 1897, 114.

⁴ ს. ჯანაშია, „საქართველო ადრინდელი ფეოდალიზაციის გზაზე“, 1937, თბ გვ 65.

⁵ ССВВК, VI, 53—54.

ხულზე კვლავ ამოსთბრიან, ამოყრიან რა მიწას კვლის ორსავე მხარეს, რის გამოც წარმოიქმნება მიწაყრილი (насыпь)¹.

საზამთროდ ვაზის მიწაში ჩაფვლა საჭირო იყო თბილისის გუბერნიის ზოგიერთ რაიონშიაც. მაგალითად, გორის მაზრის ვაკე ადგილებში, სადაც ქარის მეოხებით თუ უამისოდაც „თოვლისაგან გატიტვლებული ნიადაგი ადვილად იყინება, რაც ზოგიერთ წელს ვაკეებსა და ქალებში მნიშვნელოვან ზიანს იყენებს ვაზს, თუ იგი საზამთროდ მიწაში არაა ჩათხრილი“².

ვაზის მიწაში ჩაფვლა უფრო ფართო ხასიათსღებულობს ჩვენი დროის მევენახეობაში, როდესაც ვაზის კულტურა სულ უფრო მეტის ძალით მიიწვევს ჩრდილოეთის რაიონებისაკენ. უკანასკნელი პროცესის შედეგად ყინვისაგან ვაზის დაცვის საკითხი დიდი ხანია რაც მეცნიერული დაკვირვების და შესწავლის საგნადაა ქცეული³.

4. დაბლარი

ა. დაბლარი ფორმის მევენახეობა

დაბლარი საერთოდ მევენახეობის ყველაზე ინტენსიური ფორმაა და ამგვარი სისტემის მეურნეობაში ყველაზე გავრცელებულიც არის. იგი თავისთავად უკვე მევენახეობის განვითარების მაღალი, იქნებ უმაღლესი დონის მაჩვენებელია და, ცხადია, მაღლარიდან რიგი გარდამავალი საფეხურების გზით უნდა წარმომდგარიყო.

იმერეთში, სადაც მევენახეობის მიმდევარ ზოგიერთ სოფელში ჯერ კიდევ 1890-იან წლებშიაც მაღლარი და დაბლარი თითქმის ერთგვარად იყო გავრცელებული და, ამგვარად, ერთიდან მეორე ფორმაზე გარდამავალი საფეხური კიდევ თვალნათლივ და ყოველდღიურად დაინახებოდა; დაბლარის სინონიმად იხმარებოდა ხელნაშენი⁴, რაც ცხადია მაღლარის უშუალოდ ტყვიერიდან წარმომავლობისაკენ უნდა მიუთითებდეს. ანალოგიისათვის აღსანიშნავია, მაგალითად, რომ ხევსურეთში „მოშინაურებულ“ გარეულ ფრინველსა თუ ცხოველს ხელისეულს უწოდებენ⁵.

ადრე, მაგალითად, 1740-იან წლებში საჩხეიძოსა და სალომინაოში (ე. ი. მერმინდელ ქუთაისის მაზრაში) გაბატონებული იყო „...ვენახნი, ხეთა ზედა ასულნი, რომელსა უწოდებენ მაღლარსა ანუ ბაბილოსა“⁶. ოთხმოცი წლის მერმეც, ე. ი. 1820-იან წლებში როგორც მთელ დას. საქართველოში, ისე კერძოდ იმერეთშიაც გაბატონებული იყო მაღლარი, ამ დროს გამბაას აქ მხოლოდ რამოდენიმე ადგილას, მაგალითად, სოფ. ობჩასა და სხვ. შეუნიშ-

¹ П. Дзюбенко, I. с. 44; «Труды первого съезда Наркомземов ЗСФСР», 1924, Тифлис, стр. 199.

² ССВВК, III, 17.

³ Р. Кнрилов, «Защита виноградников от морозов в районах северного виноградарства»: журн. «Виноделие и виноградарство СССР», 1948, № 3, стр. 23—27.

⁴ ССВВК, III, 17.

⁵ ჩაწერილი მაქვს 1934 წ. აგვისტოს ხევსურეთში მოგზაურობის დროს.

⁶ ვახუშტი, «აღწერა სამეფოსა საქართველოსა», 163.

ნავს დაბლარი¹. თვით ბაღდადს, სიმონეთსა და სხვ., სადაც უკვე წლებში, თითქმის მხოლოდ დაბლარი იყო, უ. გამბას სიტყვით 1820-იან წლებში სავესებით გაბატონებული მდგომარეობა ეჭირა. ათიოდე წლის მერმე, 1830-იან წწ. თ. ევეცკისაც გარკვევით აქვს აღნიშნული, რომ იმერეთში უპირატესად მაღლარი იყო გავრცელებული².

1870-იანი წლებიდან კი იმერეთის რიგ თემში უკვე გაბატონებულია დაბლარი³. თუმცა, როგორც აღვნიშნეთ, „ვეენახეობის ეს ფორმა აქ სრულებითაც არ იყო ახალი და უფრო შორს რომ არ წავადეთ, ჯერ კიდევ ვახუშტი ბატონიშვილს აქვს აღნიშნული, რომ აქ კერძოდ ვაკეში (მერმ. ქუთაისის მახ.) „ვენახნი დაბლარნი არიან შრავალადო“⁴. ცხადია, 1850—1860-იანი წლებიდან მოყოლებული, ერთი მხრივ, ფულადი ნეუტრეობის განვითარებამ და, მეორე მხრივ, ვაზის სხვადასხვა ავადყოფობამ დიდად დააჩქარეს მაღლარიდან, — როდესაც ვაზის შეწამვლა ძნელია და ხშირად შეუძლებელიც, — გადასვლა დაბლარზე, როდესაც შეწამვლაც გაადვილებულია და მევენახეობის შემოსავლიანობაც იზრდება.

1870-იანი წლების დამლევს ხოჯაევი წერდა, რომ გურიაში „ვენახის გაშენების თითქმის მხოლოდ მაღლარი წესი არსებობს“⁵, ხოლო სამეგრელოს შესახებ იმავე ნარკვევებში ნათქვამია, რომ „აქ ყველგან მაღლარს აშენებენ და უკანასკნელ დრომდე არ ყოფილა შემთხვევა არც ერთი ქცევა დაბლარის გაშენებისაო“⁶. თუმცა იქვე ვკითხულობთ, რომ Oidium-ის გაჩენიდან „დაიწყეს იზაბელას ჯიმიდან დაბლარის გაშენებამ“⁷.

სხენებული ხოჯაევის სიტყვით „სამეგრელოში, ისევე როგორც ქუთაისის გუბერნიის უდიდეს ნაწილში ხეზე შემეგებული ვაზი უკეთეს ღვინოს იძლევა, ვინემ... დაბლარი... იმიტომ, რომ ნიადაგი მეტად ნესტიანია და რაც უფრო დაშორებულია მისგან ყურძნის მტევენები, მით უკეთ მწიფდებიან ისინი... ასეთსავე დასკვნამდე მივიდა ამ ცოტა ხნის წინად გარდაცვლილი ინგლისელი მეზღვე მარტი, რომელიც ამაოდ ცდილობდა გურიაში დაბლარის გაშენებას“⁷.

წინააღმდეგ ხოჯაევის განცხადებისა, რომ სამეგრელოში 1870-იან წლებამდე, არ ყოფილა „არც ერთი ქცევა დაბლარიო“, დავით დადიანი, რუსეთის გეოგრაფიული საზოგადოებისადმი, ჯერ კიდევ 1852 წელს წარდგენილს, თავის სამთავროს აღწერაში სავესებით გარკვევით აღნიშნავს, რომ აქ, სადაც „არს აერი მშრალი მუნ დაბლარს ვენახს აშენებენ, ვითარ იგი ზემო მეგრელიაშიად ლეჩხუმს, უმეტეს ნაწილში ადგილებთა ბანძისათა ქვემო მეგრელიაშიდო“⁸. კიდევ სამიოდე ათეული წლით უფრო ადრე

¹ Gamba. I. c. I, 145, 240, 243—246, 249, 341—349.

² Евецкий. I, с, 157—158.

³ ССК 207, 208.

⁴ ვახუშტი, „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“, 1941, თბ., 164, 183.

⁵ ССК, III, 218.

⁶ ССК, III, 209.

⁷ ССК, III, 221.

⁸ ი. მეუნარგია, „სამეგრელო დავით დადიანის დროს“, 1939, თბ 101.

დაწერილ „კალმასობაში“ ნათქვამია, რომ სოფელ-სოფელ მოგზაურობის დროსტარებაში დადიანი და მისი მსლებლები ანადგურებდნენ გლეხობას, „... სწვამენ ჭიგოთა, სართა და აქცევდენ ვენახთა და ბაღებთა ღობებსა და ბევრჯერ სახლებსაც გვერდებს გამოუქცევდნენ დასაწვადად“¹.

არ უნდა იყოს სწორი ხოჯაევის არც ის განცხადება, რომ გურიაში ი. მარსს ეწარმოების ცდები დაბლარის გაშენებისათვის. ე. ნაკაშიძე კატეგორიულად აცხადებს, რომ გურიაში მარსს „არ გაუშენებია დაბლარი ვენახი“².

ამგვარად, უნდა ვიფიქროთ, რომ 1870-იან წლებისათვის თუ სამეგრელოში დაბლარი არ იყო, მხოლოდ იმიტომ, რომ 1850-იანი წლებიდან აქ გაჩენილმა და გავრცელებულმა ვაზის ავადმყოფობამ გაანადგურა იგი. ამასთანავე, თუ 1870-იანი წლებისათვის რამდენადმე მაინც მართებული იყო ხოჯაევის დასკვნა, რომ დას. საქართველოში თვით ბუნებრივი პირობები (ნესტიანობა) უშლიდა ხელს დაბლარის განვითარებას, რა თქმა უნდა, ეს მოსაზრება მხედველობაში არ მიიღება შემდგომი ათეული წლებისათვის, რამდენადაც კერძოდ გურია-სამეგრელოში ტყეების მასობრივი გაჩეხვისა და სხვ. შედეგად ეს ბუნებრივი პირობებიც შესამჩნევად შეიცვალა³. ყოველ შემთხვევაში ფაქტია, რომ უკვე 1896 წ. მხოლოდ აღრიცხვაში მოხვედრილი ცნობით გურია-სამეგრელოში (ძირითადად გურიაში) 360 დესეტინა დაბლარი იყო გაშენებული⁴.

ამიერკავკასიის ინტენსიური მევენახეობის რაიონებში, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ განრთხმულ ვაზის რაიონს, 1870—1880-იანი წლებიდან საბოლოოდ ბატონდება დაბლარი მევენახეობა. მაინც, დაბლარის გავრცელების ძირითადი რაიონები იყო: ქუთაისის გუბერნიაში — ქუთაისის, შორაპნის⁵, რაქისა⁶ და ლეჩხუმის⁷ მაზრები; თბილისის გუბერნიაში — გორის, დუშეთის⁸, თელავის, სიღნაღისა და თიანეთის⁹ მაზრები.

აზერბაიჯანში დაბლარის შესატყვისად იხმარება ქელლასარ (ი. ჯავახიშვილის წაკითხვით—ქელლასარ; ყანდურალოვით — келлясар; ს. ზელნსკით — квлясар; მ. ბალასით — келлясар)¹⁰. ქელლასარ ანუ დაბლარი იმავე პერიოდისათვის აქ გავრცელებული იყო უპირატესად ვანჯის გუბერნიის—ვანჯის (ელიზავეტპოლის), ყაზახის, ზანგეზურისა და ნაწილობრივ კიდეც ჯევენურიის

¹ ი. ბატონიშვილი, „კალმასობა“, 1948, II, 49.

² ССВК IV, 107, სქოლიოში.

³ იხ. კლინგენის სტატია: КСХ, 1894 г. № 7, 8.

⁴ ССВК, IV, 57.

⁵ ССВК, III, 4, 19 და შემდ.

⁶ იქვე, 38—39

⁷ იქვე, 79 და შემდ.; МИЭБГКЗК, I изд. II, 188—189.

⁸ ССВК, VIII, 21 და შემდ.

⁹ ССВК, VII, 42 და შემდ.

¹⁰ ივ. ჯავახიშვილი, „საქ. გონ. ისტორია“, II, 551; ССВК, V, 25; СМЭБГКЗК IV, II, 36; ВР, III, 184.

მაზრებში¹; ბაქოს გუბერნიის — შემახისა, გეოგჩის², აგრეთვე, ლესკოჩის მახრასა და საერთოდ შირვანის მეღვინეობის რაიონის მთავორიან სოფელში³.

*
* *

დაბლარის (ქელლასარის) საერთო დამახასიათებელი თავისებურება იმა-
შია, რომ აქ ვაზის სარზეა ასხმული, ისე რომ ადამიანს კიბისა ან სხვა
რაიმე მისადგმელის დაუხმარებლად, მიწაზე მდგარს შეუძლოა ვაზის გასხვლა,
შეყელვა, შეწაპვლა და სხვა სამუშაო. აქ მეურნეობის ინტენსიფიკაცია უმაღ-
ლეს წერტილამდეა ასული, უკეთ რომ ვთქვათ, შეიძლება იქნას აყვანილი.

მიწის ნაჭერი, რომელზედაც დაბლარია გაშენებული, უპირატესად ვენა-
ხია (ბაღია). რაციონალურად გაშენებული დაბლარი იმთავითვე ჰგულისხმობს
აგრეთვე ვაზის მწკრივად დასხმას, თუმცა საერთოდ დაბლარში მწკრივი შეი-
ძლება ყოველთვის არ იყოს დაცული და ამასთანავე დაბლარი არ გამორიც-
ხავს ვენახში, მწკრივთა შორის, მემინდვრეობის სხვადასხვა კულტურათა ჩა-
თესვას — სიმინდის, ლობიოს, სოიას და სხვ., რაც გავრცელებულია უპირა-
ტესად წვრილ გლეხურ მეურნეობაში და საერთოდ, უნდა ვიგულისხმოთ, შე-
დეგია მცირემიწიანობისა და ზოგან კიდევ, ამასთანავე ერთად, მუშაძალის ნაკ-
ლებობისა და, მაშასადამე, სიძვირისა.

1897 წ. მის. ბალასი წერდა, რომ კახეთის მევენახეობაში „მწკრივთა
შორისი კულტურა (არახვიარა ლობიო, მებოსტნეობის ძეცნარეები, სიმინდი),
საერთოდ შესამჩნევი მცირემიწიანობის ვითარებაში, სერიოზულ დამხმარე
როლს თამაშობს“⁴. ცხადია რომ მწკრივთაშორისი კულტურა ამცირებს სა-
კუთრად მევენახეობის შემოსავლიანობასა და თვით ყურძნის ხარისხსაც. მაგა-
ლითად, დუშეთის მაზრაში „გავრცელებული მწკრივთაშორისი კულტურა სი-
მინდისა მეტად აჩრდილებს ვაზსა და ხელს უშლის ყურძნის დროულად და-
მწიფებას“⁵.

ბ. სასარის და საქარეს კულტურა

გარდა მიწის ფრიად საფუძვლიანი დამუშავებისა და შედარებით ხშირი
განოყიერებისა⁶, დაბლარისათვის აუცილებელია დიდძალი სარი — თითო ყო-
ველი ძირი ვაზისათვის. სწორედ ამიტომ დაბლარის რაიონებში ჩნდება სპე-
ციალური დანიშნულების ტყე — სასარე. ჯერ კიდევ მე-15 საუკუნეში, სა-
ხელდობრ 1477 წელს ქვათახევის მონასტრისადმი გაცემულს სიგელში ნათქვა-
მია, რომ ამ მონასტერს შესწირეს ვენახი „მისითა სასარითა და ჭალისა
სალობავითა“⁷. 1588 წ. სვიმონ მეფის მიერ სააკაძისადმი გაცემულს წყალო-

¹ BP, III, 184—185, 202.

² CCBBK, V, 28.

³ BP, III, 326, 330, 332.

⁴ BP, III, 90.

⁵ BP, 95; CCBBK, III, 46, 97.

⁶ BP, III, 91—92, 256.

⁷ ს. კაკაბაძე, „ისტორიული საბუთები“, II, 21.

ბის წიგნშიაც სწერია, რომ სააკაძეს ებოძა სოფელი მისის „ვენახითა, წყლითა, წისქვილითა, ჭალითა, სასარიითა, სათიბითა და სახნავითა“¹.

სპეციალურად სასარე ხის კულტურა საქართველოში, რა თქმა უნდა, დღემდეა დაცული. პ. ყანდურალოვის ცნობით (1897 წ.) გორისა და ღუშეთის მაზრებში „ზოგიერთ ვენახში ღობეზე გაყოლებით გაშენებულია ერთგვარი ტირიფი (МОЗНЯК), რომელზედაც (თავისებური გადაჭრის მეოხებით) იზრდება მნიშვნელოვანი რაოდენობის გრძელი და სწორი ტოტი, რისგანაც სარებს აკეთებენ. ამგვარად გაშენებული ტირიფი ადგილობრივად ატარებს სპეციალურ სახელს „მანეულს“² და გამოყენებულია მხოლოდ და მხოლოდ სარებისა“ ანუ ტიგოებისათვის³.

ანალოგიური ვითარება ცნობილია აზერბაიჯანშიაც. ბაქოს გუბერნიის გეოგრაფისა და შემახიას მაზრაში სარისათვის „მრავალ სოფელში რუების ნაპირას გაშენებულია სავაზე ტირიფი“ ხოლო კერძოდ სოფ. მატრასში (შემახიას მ.) „თითქმის ყოველ მევენახეს აქვს მიწის მცირე ნაკვეთი, დაახლოებით 300 კვ. საყ. ფართობი, რომელზედაც გაშენებულია სავაზე, რისგანაც აკეთებენ სარებს ვენახისათვის“⁴.

საჭირო რაოდენობით სარის შექმნა არც თუ ისე ადვილი საქმე იყო, განსაკუთრებით წვრილ-გლახური მეურნეობისათვის და ეს გარემოება ზოგან შესამჩნევად აბრკოლებდა მევენახეობის განვითარებას. ვისაც მანეული არ ჰქონდა, ან საკმაოდ არ ჰქონდა, ცხადია სარი უნდა შეეძინა, უნდა ეყიდა სხვა მეურნეობისაგან.

აღსანიშნავია, რომ ამ მხრივ დაბლარი მევენახეობის გავრცელება, უკვე 1870-იანი წლებიდან, ხელს უწყობს სავაჭრო მეტყეობის განვითარებას⁵. 1890-იანი წლებში გორისა და ღუშეთის მაზრებში „სარებს ჰყიდულობენ მეზობელ სახელმწიფო (სახაზინო) და მემამულეთა ტყეებში. სარს აკეთებენ სხვადასხვა ჯიშის ხისაგან: მუხის, წიფლის, რცხილის, იფნის ანუ კოპიტის, ნაძვის, ფიჭვისა, ურთხელასი და სხვ. განსაკუთრებული პატივისცემით სარგებლობს მოსახლეობაში ურთხელა შისი სიმაგრისა და გამძლეობის გამო“⁶.

დაახლოებით ამავე ჯიშის ხეებს ხმარობდნენ სარებად დას. საქართველოშიაც, სადაც ზემოჩამოთვლილთ ზშირად ემატებოდა კიდევ რცხილა, აკაცია, ცაცხვი, თუთისხე, თხმელა და სხვა⁷. 1880-იანი წლებიდან, რამდენადაც დაბლარი მევენახეობის ფართობი სისტემატურად იზრდებოდა, იმერეთშიაც ვითარდება სარებით ვაჭრობა. ამ საქონლის ცნობილი მიიწოდებელი იყო აჯამეთის ტყეები, საიდანაც დიდძალ სასარე მასალას (როგორც წვრილი ხის,

¹ „საქართველოს სიძველენი“, ე. თაყაიშვილის რედაქციით, II, 47; იხ. აგრეთვე ივ. ჯავახიშვილი, „საქ. ეკონ. ისტ.“, II, 317—318.

² ს. ორბელიანი, „სარი-ვახის მანა“ („ლექსიკონი“, 1923, თბ., გვ. 298); ცხადია „მანეული“ „მანა“-დან უნდა იყოს წარმოებული.

³ ССВВК, VIII, 59.

⁴ ССВВК, V, 30.

⁵ ВР, III, 91.

⁶ ССВВК, VIII, 59.

⁷ ССВВК, III, 26.

ისე მსხვილი, დასაბობი ბორების სახით) ყიდულობდნენ იმერეთში¹.

ბაქოს გუბერნიაშიაც სხვადასხვა ჯიშის ხისაგან აკეთებდნენ სარებს, მაგრამ მუხისა და კობიტისას არჩევდნენ, თუმცა ამ ხეების სარები „როგორც უფრო ძვირი საქონელი მიუწვდომელი იყო მევენახეთა უმრავლესობისათვის“². რაც შეეხება ურთხელას (негной—*Taxus baccata*), 1870-იანი წლების ცნობით, მისი დიდი მოყვარულები იყვნენ ქ. ნუხელი შეძლებული მევენახენი, რადგან ამ ხის სარი ხშირად „50 წელზე მეტხანსაც ვარგოდა“³. საერთოდ ამიერკავკასიის მევენახეობის სხვადასხვა რაიონში სარის მრავალი ნაირსახეობა არსებობდა სივრცე-სიმსხვილისა და, მამასადამე, დანიშნულების ნიუანსების მიხედვითაც⁴.

* *

აღსანიშნავია, რომ დაბლარს ხშირად, განსაკუთრებით ქარიან რაიონებში თუ მიკრორაიონებში, ჰქონდა ქარსაფარი ზოლი, რათა მომეტებულ ქარს არ დაეზიანებია ვენახი. მაგალითად, იმერეთში ვენახს აღმოსავლეთის ქარისაგან იფარავს ტყის ვიწრო, 5—10 საყენის სიფართე, ზოლი—საქარე. როგორც წესი „საქარეს ხეებს მხოლოდ ზემოდ (მაღლა) გადაჭრიან, რათა უფრო განვითარდეს ტოტები, რომელთაც იყენებენ სარებადაც და სხვ. საჭიროებისათვის. იმ ქვეყანაში, სადაც ტყეების განადგურებას გულმოდგინეთ ეწევიან, საქარეში ხის მოჭრა დაუშვებელია. წესის დამრღვევი სასტიკად ისჯება მთელი საზოგადოების მიერ“ — წერდა 1870-იანი წლების დამდეგს ერთი დამკვირვებელი⁵.

თვით ერევნის გუბერნიაშიაც, სადაც, როგორც ვიცით, განრთხმული ვაზის კულტურა იყო გაბატონებული, ვენახების გარშემო, „მხოლოდ და მხოლოდ ღობეების გაყოლებით“ დარგულია ალვის ხე და ტირიფი, რაც გარდა იმისა, რომ ვაზს ქარისაგან იფარავს „იძლევა მასალას ყურძნის დამწიფების დროს ვაზის საბჯენისათვის“⁶.

III. ვაზის ავადმყოფობათა და მავნებელთა გავრცელება

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის თვით დასაწყისიდანვე ამიერკავკასიაში მევენახეობა-მელენეობაზე უდიდესი გავლენა მოახდინა ვაზის სხვადასხვა სახის ავადმყოფობამ და ჰავნებელმა; მათ უღრმესი ზიანი მიაყენეს რა მევენახეობას, სწორედ ამ გზით მნიშვნელოვანი ცვლილებები გამოიწვიეს, როგორც მეურნეობრივი თაოსნობის ამ დარგში, ისე საერთოდ მევენახეობის მიმდევარი მოსახლეობის ეკონომიკურ ცხოვრებაშიაც.

¹ МИЭБГКЗК, VII, 246.

² ССВВК, V, 30.

³ «Статист. времени..», серия II, вып. XV, 371—372.

⁴ ССВВК, VII, 58—59; III, 26—27; ივ. ჯავახიშვილი, „საქ. ეკონ. ისტ.“ II, 318—325.

⁵ ССК, III, 212.

⁶ ССВВК, VI, 48.

ქართული
საგანმანათლებლო
საზოგადოებრივი
ცენტრი

ვაზის ამგვარ ავადმყოფობათა და მავნებელთა შორის ჩვენ, ცხადია, მხოლოდ უმთავრესებს — თიდიუმს, მილდიუსსა და ფილოქსერას შევხებით.

1. თიდიუმი

თიდიუმი (*Oidium Tuckeri*) — ნაცარი, ნაცარა, ტუტა, როგორც მას საქართველოს სხვადასხვა რაიონში უწოდებენ, ამერიკიდან ვაზის ნერგებს გადმოყვა ევროპაში, უწინარეს ინგლისში, სადაც ის პირველად 1845 წელს აღმოაჩინეს. თიდიუმი შემდგომ 1847—1849 წწ. მოედვა საფრანგეთს, ბელგიასა და სხვა ქვეყნებს. რუსეთში უწინარეს გაჩნდა ბესარაბიაში 1852 წელს, მერმე კირიმში — 1853 წელს¹.

აქამდე სიზუსტით არ იყო დადგენილი, თუ სახელდობრ რომელ წელს გაჩნდა თიდიუმი ამერიკაკასიის მევენახეობის სხვადასხვა რაიონში. ცნობილი იყო მხოლოდ, რომ იგი უწინარეს გაჩნდა სამეგრელოსა და აფხაზეთში.

დ. ნოსოვიჩის ცნობით თიდიუმი სამეგრელოში პირველად აღმოაჩინეს 1855 წელს². ხოლო ე. ნაკაშიძე წერდა, რომ სამეგრელოში „თიდიუმი ვაზებზე გაჩნდა 1851 წელს, — ფიქრობენ, რომ ის შემოყვა იზაბელას, რაც პირველად გამოიწერა სამეგრელოს მთავარმა დავით დადიანმა“³. ე. ნაკაშიძის მიერ ამ სახით („...ფიქრობენ რომ“...) გადმოცემულ ცნობას უკვე იმპერატიული ტონით იმეორებს ა. ფირალოვი, რომელიც წერს: „1851 წელს სამეგრელოს მთავრის დ. დადიანის განკარგულებით აქ შემოტანილ იქნა ახალი ჯიშის ვაზი — იზაბელა, რამაც კატასტროფული როლი ითამაშა დასავლეთ საქართველოს... მევენახეობა-მეღვინეობის ბედში“⁴.

აქ უწინარეს უნდა შევნიშნოთ, რომ არაერთი საბუთი იზაბელას პირველად დ. დადიანის მიერ გამოწერის შესახებ არ არსებობს. მრავალი დოკუმენტი კი მეტყველებს იმის შესახებ, რომ, როგორც იზაბელას, ისე ევროპული და ამერიკული სხვადასხვა ჯიშის ვაზთა ნერგების ამერიკაკასიაში მასობრივი გამოწერა დაიწყო 1840-იანი წლებიდან, განსაკუთრებით 1846—1847 წლებიდან—კავკასიის ნამესტნიკის მ. ვორონცოვის ინიციატივით, რომელიც ცდილობდა ადგილობრივი „ნაკლებ ვარგისი“ ვაზის ჯიშები შეეცვალა „უფრო შემოსავლიანი“ ევროპული და ამერიკული ჯიშებით⁵. უცხოური ჯიშის ვაზებს ამავე ხანებში ხშირად იწერდნენ აგრეთვე ადგილობრივი გერმანელი კოლონისტები⁶.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ, როგორც ჩანს, უცხოური ჯიშის ვაზების მასობრივ შემოტანას წინ უსწრებდა საქართველოში და განსაკუთრებით კახეთში 1838, 1842, 1845 წწ. დიდი ყინვების შედეგად ვენახების მნიშვნელო-

¹ Статист. вѣстникъ Россійской имперіи, серия II, вып. XV, Спб, 1877, стр. 505.

² МИЭБГКЭК, II, III, 284.

³ ССВВК, IV, 56.

⁴ ЭТЗ, I, 205—206.

⁵ АСКАК, X, 834—836, 865—867, 884—887.

⁶ П. Гугушвили, «Сельское хозяйство и аграрные отношения», I, 146—148.
159, 164, 176.

განი დაზიანება, „ვაზის დიდხალ ნარგავთა გახმოზა“. სწორედ ამ ხანებში ცარიზმის ადგილობრივმა ადმინისტრაციამ გააძლიერა ყირიმიდან და უცხოეთიდან რად თვით ვორონცოვის მაჟლებიდან ამიერკავკასიაში უცხოური, ევროპული და ამერიკული ჯიშის ვაზების ნერგთა შემოტანა. ამ „დახმარების“ მიზანი იყო, როგორც ყინვისაგან დაზარალებული ვენახების აღდგენა, ისე განსაკუთრებით „ადგილობრივი ვაზების ევროპულით შეცვლა“, რათა „რაციონალურ ნიადაგზე დაეყენებიათ ადგილობრივი მევენახეობა და გაედიდებიათ მისი რენტაბელობა“¹.

ცარიზმის ბიუროკრატის ამ ღონისძიებათა შედეგი აყო არამხოლოდ დიდხალი და ხშირად უმიზნო ხარჯება. როგორც რუსეთის მევენახეობის ოფიციალური ისტორიკოსი მ. ი. ხ. ბაღასიძე აღიარებდა (1897 წ.), ყირიმიდან გამოწერილმა „ჯიშებმა აქ ვერ გაიხარეს და მათი გამოწერის განსაკუთრებული საჭიროებაც არ არსებობდა, რადგან ადგილობრივი ჯიშის ვაზები უდავოდ უკეთეს ხარისხისანი იყვნენ“².

უცხოურისადმი ცარიზმის ბიუროკრატის ამ მონურმა ქედმოხრილობამ უპირატესად მხოლოდ განმანადგურებელი შედეგები მოუტანა ადგილობრივ მევენახეობას.

ოდიუმის გაჩენის თარიღის მხრივ, ცხადია, ყველაზე უფრო სანდოა ცნობა ა. დეიჩმანისა, რომ „ამიერკავკასიის ვენახებს ავადმყოფობა *Oidium Tuckeri* პირველად ეწვია 1854 წელს“³; დეიჩმანი სწორედ ამ ხანებში, და სახელდობრ 1854 წელსაც იყო კავკასიის სოფლის მეურნეობის საზოგადოების ნამდვილი წევრი და ამავე საზოგადოების აგრონომი⁴, რომელიც ამგვარად არ შეიძლებოდა ამ საქმის კურსში არ ყოფილიყო, მაშინ როდესაც დ. ნოსოვიჩის, ე. ნაკაშიძის და სხვ. ცნობები მხოლოდ ათეულ წლობით გვიანდელ მოგონებებზეა დამყარებული.

ამასთანავე საინტერესოა აღინიშნოს, რომ, როგორც აუტენტურ წყაროთა უმრავლესობა მოწმობს, ოდიუმი ერთდროულად გაჩენილა საქართველოს მევენახეობის თითქმის ყველა რაიონში. სახელდობრ, 1854 წელს მისი გაჩენა სხვადასხვა წყაროში აღნიშნულია როგორც აფხაზეთსა⁵ და სამეგრელოში⁶, ასევე გურიასა⁷, იმერეთსა⁸ და რაჭა-ლეჩხუმში⁹. იმავე 1854 წელს შეამჩნიეს

¹ ОДНК, 45—46; «Несколько слов о виноградных лозах, выписанных из Крыма» (газ. «Кавказ», 1848 г., № 15; «Кавказ», 1849 г., №№ 19—20); П. Гугушвили «Сельское хозяйство...», I, 147, 154.

² ВР, III, 22.

³ Д е й ч м а н, «Заметки о кахетинском виноделии» (Ленинградская публичн. библиотека им. Салтыкова-Щедрина, рукоп. фонд. Бумаги Д. П. Элишвилова, т. VI, лл. 28—129).

⁴ ЗКОХ, 1856 г., № 1, 2, 3.

⁵ ВР, II, 128; ССК, III, 206.

⁶ «Статист. временник Российск. имп.», серия II, вып. XV, 505.

⁷ ССК, III, 218; ССВВК. IV, 56, 74; ВР, 218; Д. Б а к რ ა დ ჯ ე, «Археологическое путешествие...», 98. დ. ბაკრადჯე ასახელებს 1853 წელს: «როგორც გადმოგვეცემნა».

⁸ ССК, III, 212; ССВВК, IV, 56, 74;—III, 4, 29.

⁹ ВР, II, 218; ССВВК, III, 94.

ოიდიუმი ქართლსა¹ და კახეთშიაც². აღსანიშნავია, რომ ოიდიუმისაგან ქართლ-კახეთის მევენახეობის პირველი დაზარალების წლებს (1854—1855) ხვდება თბილისის ბაზარზე, როგორც გურია-სამეგრელოდან ისე განსაკუთრებით განჯისა და ერევნის გუბერნიებიდან ღვინის პირველი შედარებით შესამჩნევი რაოდენობით რეალიზაციის პერიოდი³.

თუ დას. საქართველოში კლიმატური პირობები (სინესტე, ხშირი წვიმები, რბილი ზამთარი) ხელს უწყობდა ოიდიუმის სწრაფ გავრცელებას, სამაგიეროდ აღმ. ამიერკავკასიაში, კერძოდ სომხეთში ბუნებრივი პირობები არახელსაყრელი იყო ვაზის ამ ავადმყოფობისათვის. ერევნის გუბერნიის ნახჭევანის მაზრაში ოიდიუმი 1850-იანი წლების მიწურულს შეამჩნიეს, ხოლო 1860-იანი წლების დამდეგს იგი აქ უკვე ფართოდ იყო გავრცელებული⁴. ამავე დროიდან ოიდიუმი ჩნდება აზერბაიჯანში — განჯისა⁵ და ბაქოს⁶ გუბერნიებში.

ოიდიუმი, ამიერკავკასიაში პირველად გაჩენის დროიდან მოყოლებული, დროგამოშვებით თავს იხენდა და მძვინვარებდა ამა თუ იმ რაიონში. რამდენიმე ხნის შემდეგ იგი კვლავ მოედებოდა ვენახებს და ანადგურებდა მათ რიგი წლების მანძილზე. როგორც უშუალო დამკვირვებელნი ერთხმად აღნიშნავენ, ოიდიუმი უფრო ვრცელდებოდა ნესტიან-წვიმიან წლებში და შედარებით ნაკლებად — გვალვიან პერიოდებში.

ოიდიუმმა დიდი გავლენა მოახდინა არა მხოლოდ მეურნეობის ამ დარგის მიმდევარი მოსახლეობის საერთო ეკონომიკურ მდგომარეობაზე, არამედ თვით მევენახეობის ფორმებსა, ვაზის ჯიშთა და კერძოდ მევენახეობის გეოგრაფიული გაადგილების ვითარებაშიაც.

* * *

სამეგრელოსა და გურიაში, სადაც მაღლარი ფორმის მევენახეობა იყო გაბატონებული „... ოიდიუმი სწრაფად გავრცელდა... და მან დაიწყო მეტად მნიშვნელოვანი ზიანის მიყენება ყურძნისათვის, ასე რომ მალე ღვინის წარმოება სანახევროდ შემცირდა, ხოლო ამჟამად ადვილობრივი ღვინო იშვიათია და გასაყდათ იგი სავენებითაც არ მოიპოვებაო“ — წერდა ე. ნაკაშიძე 1897 წელს⁷. ანალოგიური შინაარსისა იყო ათიოდე წლით ადრე გლეხთა ეკონომიკური ყოფიერების აღმწერის დ. ნოსოვიჩის განცხადებაც⁸. ასევე გაანადგურა ოიდიუმმა მევენახეობა აფხაზეთშიაც, საიდანაც ჯერ კიდევ 1830-იან წლებში ღვინო გაჰქონდათ ქერჩს, ტავანროგს, ნოვოროსისისკსა და სხვ. ქალაქებში⁹.

¹ ВР, III, 100; П. Гугушвили, «Сельское хоз. и аграрн. отнош.», I, 95.

² ВР, III, 97; «გუთნის დედა», 1863 წ. № 14.

³ ССК, III, 278; «გუთნის დედა», 1863 წ. № 14—15.

⁴ ВР, III, 260; ССВВК, VI, 65.

⁵ ВР, II, 188—189.

⁶ ССВВК, V, 39—40; ВР, III, 334—335; ССК, III, 306.

⁷ ССВВК, IV, 56, 80—81.

⁸ МИЭБГКЭК, II, III, 225.

⁹ ССК, III, 205—206; П. Гугушвили, I, с. I, 91—92.

რაკი ადგილობრივი ვენახი განადგურდა, მაშასადამე, იწარმოებდა, ცხადია, აქაური ბაზარი, განსაკუთრებით 1860-იანი წლების შემდეგ, უნდა დაეჭირა სხვა რაიონიდან მოტანილ ღვინოს. მართლაც „Oidium Tuckeri“-ს ძლიერი გავრცელების შედეგად სამეგრელოსა და გურიაში ყურძნის მოსავლის შემცირების გამო, გაიზარდა მოთხოვნა იმერულ ღვინოზე, „რასაც ხელს უწყობდა რკინიგზის გახსნაც“¹. აღსანიშნავი გარემოებაა, რომ ამ დროიდან გურიაში დაიწყო ყურძნის შემოტანა აჭარიდან, სადაც ღვინის დაყენებას კრძალავდა მაჰმადიანიზმი და სადაც ოიდიუმი ჯერ არ გავრცელებულიყო. დ. ბ ა ქ რ ა ძ ე, რომელმაც 1873 წ. აჭარაში იმოგზაურა—სწერდა, რომ ახლა სწორედ, იმ გზით, რომლითაც რამდენიმე ათეული წლის წინად გურიიდან ყაჩაღებს გაყავდათ მოტაცებული (წარტყვევნილი) ადამიანები, რომელთაც თურქეთში ჰქიდდენ, — „აჭარლები გურიას ამარაგებენ თავიანთი რქიანი პირუტყვით, ერბო-კარაქით, ყველითა და ყურძნით, რაც აჭარაში არ აუადღება, მაშინ როდესაც გურიასა და მთელ სანაპიროებზე შავი ზღვისა ფრიად ფუჭდება“ ოიდიუმისაგან².

ამგვარად, 1860—1870-იანი წლებიდან გურია-სამეგრელოს მოსახლეობამ, როგორც ა. ერისთავი სწერდა, დაჰკარგა მევენახეობა-მეღვინეობისაგან მისთვის ჩვეულებრივი შემოსავლის მნიშვნელოვანი წყარო³ და ეს მაშინ, როდესაც 1840—1850-იან წლებში „ქუთაისის გუბერნიის მეღვინეობის რაიონთა შორის ღვინის ხარისხისა და რეპუტაციის და აგრეთვე მისი წარმოების სიდიდის მიხედვით პირველი ადგილი სამეგრელოსა და გურიას ეჭირა“⁴, როდესაც კერძოდ სამეგრელოდან დიდძალი ღვინო გაჰქონდათ თვით ქართლს, ახალციხეს, ყულევსა და ქუთაისში⁵. უკვე 1880—1890-იანი წლებისათვის გურიასა და სამეგრელოში, სადაც ორმოციოდე წლის წინად „მევენახეობა-მეღვინეობა სოფლის მეურნეობის ესოდენ თვალსაჩინო და უპირატეს დარგს წარმოადგენდა“ ოიდიუმის შეუჩერებელი გაძლიერების შედეგად „საბოლოოდ დაეცა“⁶.

მაგრამ ამ რაიონებში მალე ღრმა ცვლილება უნდა მომხდარიყო სხვა მხრივაც. აქ რეფორმამდელ პერიოდში გაბატონებული იყო ვაზის ადგილობრივი, თავისი საუკეთესო ღირსებით საყოველთაოდ აღიარებული, ჯიშები, რომლებიც ახლა თანდათანობით გაანადგურა ოიდიუმმა. ამ გარემოებამ-კი, თავისმხრივ, ნიადაგი შექმნა ადგილობრივი ჯიშების ადგილი დაეჭირა ვაზის ახალ, ამერიკულ ჯიშს, — ზ ა ბ ე ლ ა ს (ოდესას) რომელიც სრულიად შემთხვევით (ვინ უწყის, იქნებ არცთუ შემთხვევით!) იქნა შემოტანილი 1840-იანი წლების გასულს, ანუ 1850-იანის დამდეგს.

¹ ССВВК, IV, 4.

² Д. Б а к р а д з е, «Археологическое путешествие по Гурии и Абхазии», 1878. СПб, 209.

³ ТКОСХ, 1889 г., № 7—8, 378—379.

⁴ ВР, II, 155—156.

⁵ იქვე, 160.

⁶ იქვე, 150.

1850-იანი წლებიდან „იზაბელა, რომელიც სრულებით ოიდიუმისაგან და ძლიერ მცირე ზიანს განიცდის მილდიუსაგან, თანაც მოსავლიანი არის, იწყებს გაძლიერებით გავრცელებას და ადგილობრივი ჯიშების გამოდენას“¹. 1890-იანი წლების შუახანებში გურია-სამეგრელოში უკვე გაზატონებული იყო იზაბელა. ხოლო ადგილობრივი ჯიშებიდან „ჯერ-ჯერობით მხოლოდ ზოგიერთნი შერჩნენ, ზოგნი კიდევ ერთეულ საცოდავ ეგზემპლართა სახით გვხვდებიან ანდა სულ უკვალოდ ჰქრებიან“². იზაბელა გავრცელდა იმერეთსა და აგრეთვე აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის მევენახეობის რაიონებშიაც³.

კერძოდ იმერეთში ოიდიუმისა და იზაბელას გავრცელების შესახებ 1856 წ. „დროების“ კორესპონდენტი წერდა: „ღვინო ბევრი მილიოდა წინათ იმერეთში. ათს წელიწადზედ მეტია, რაც ამ მხარეში გაჩნდა ყურძნის ავადმყოფობა... ოიდიუმ ტუკკერი... და ღვინის მოსავალმა ძალიან დაიკლო. თუ მილიოდა ღვინო კიდევ მთის კალთებზედ, რომელზედაც წინათაც მეტი და უკეთესი ღვინო იცოდნენ, თორემ ვაკეში ყურძენი სულ წახდა... შესანიშნავია, რომ ყირიმიდამ მოტანილს ყურძენს იზაბელას არ ემართება ოიდიუმ ტუკკერი და ამის გამო ეს ყურძენი არ ხდება. ბევრმა ამის დამნახველმა გააშენა იზაბელა იმერეთში“⁴.

რამდენადაც იზაბელა თავისუფლად ხარობდა როგორც მალლარი, იგი შესაძლებელს ხდიდა მევენახეობის ძველი ფორმის შენარჩუნებას, მაგრამ იზაბელა მდარე ხარისხის ღვინოს იძლეოდა. ამასთანავე განთქმული ადგილობრივი ჯიშების, როგორც მალლარი ფორმის, შენარჩუნება მით უფრო შეუძლებელი ხდება, რომ შემდგომ ათეულ წლებში გაჩნდა კიდევ ვაზის ისეთი მძვინვარე ავადმყოფობა, როგორიცაა მილდიუ და მავუებელი — ფილოქსერა. მალლარის წამლობა ტექნიკურად ძნელი და ხშირად შეუძლებელიც არის. ამგვარად, იბადება აუცილებლობა, რომ ადგილობრივი ჯიშის მალლარი ვაზები, რამდენადაც მათი გადარჩენა შესაძლებელი და სასურველია, გადაკეთდეს დაბლარად ან ოლიხნარად⁵.

თავის ადგილას ჩვენ უკვე დავინახეთ, თუ როგორ ცვლიდა საერთოდ ამ გზით მევენახეობის მალლარ ფორმას დაბლარი. ამასთანავე სწორედ მალლარიდან დაბლარზე გადასვლას მოყვა გურია-სამეგრელოში გავრცელება ჯერ იმერული, ხოლო შემდეგ კახური ჯიშის ვაზებისა⁶. ვაზის ავადმყოფობამ, განაღდგურა რა ადგილობრივი მალლარი ჯიშები, ხელი შეუწყო აღმ. ამიერკავკასიაშიც — ერევნის⁷, ბაქოსა⁸ და განჯის⁹ გუბერნიებში — კახური საუკეთესო ჯიშის ვაზების გავრცელებას.

¹ ССВВК, IV, 19,80.

² იქვე.

³ ВР, II, 155—156.

⁴ „დროება“, 1866 წ. № 32, გვ. 2.

⁵ ССВВК, IV, 56—57; 80—81.

⁶ იქვე, 74.

⁷ ССВВК, V, 39.

⁸ ВР, III, 325.

⁹ И. Дзюбенко, 1. с. 39—40.

ოიდიუმი განსაკუთრებით დიდ ზარალს აყენებდა მევენახეთა მიწების გაჩენის პირველ წლებში, როდესაც მოსახლეობამ სრულებით ატარა მის წინააღმდეგ ბრძოლის საქმეში¹. ამ პირველ წლებში „ყურძნის მოსავლის უდიდესი ნაწილი, ხოლო ზოგიერთ ადგილებში თითქმის მთელი მოსავალი... ნადგურდებოდა და ვაზებმაც გახმოზა დაიწყეს“². კერძოდ გურიის შესახებ 1873 წ. დ. ბაქრაძე წერდა, რომ „აქ ხარობდა მრავალი ჯიშის ვაზი, რომელთა ღირსებით გურულები ყოველთვის ამაყოზდნენ, მაგრამ საუბედუროდ თითქმის ყველა ისინი განადგურდნენ ვაზის ავადმყოფობისაგან“³.

როგორც ირკვევა ოიდიუმისაგან ვაზის შესაწამლავი აპარატების პირველი შედარებით მნიშვნელოვანი პარტია გამოუწერიათ და ამიერკავკასიაში მიუღიათ მხოლოდ 1858 წელს, ე. ი. ავადმყოფობის გაჩენიდან მეხუთე წელს. კავკასიის სოფლის მეურნეობის საზოგადოების (კსმ) 1858 წლის ანგარიშგებაში მოხსენებულია მარსელიდან მიღებული 600 ცალი უენისა და ფრანკის აპარატი ოიდიუმით დაავადებული ვაზისათვის გოგირდის შესაყრელად. „ეს აპარატები ფრიად ზომიერ და ყველასათვის ხელმისაწვდომ ფასებში იყიდებოდა“⁴. მოსახლეობის ძირითადი მწარმოებელი მასებისათვის ეს აპარატები მაინც ძვირი და მიუწვდომელი იყო, არამც თუ 1850-იან, არამედ 1860-იან წლებშიაც.

ადგილობრივ, უპირატესად ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში — „ცისკარი“⁵, „გუთნის დედა“⁶, „დროება“, „სასოფლო გაზეთი“⁷, „ივერია“, „მეურნე“⁸, „მოსავალი“⁹ და სხვა¹⁰ — საკმაოდ ხშირად ბეჭდავდნენ ცნობებს ოიდიუმისა და მის წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ, მაგრამ მევენახეთა ძირითადი მასებისათვის მიუწვდომელი იყო როგორც ეს გაზეთები, ისე ის საშუალებებიც, რომელთაც ჩვენი მოწინავე ინტელიგენცია მათ ურჩევდა.

მევენახეთა დიდ უმრავლესობას, გარდა სიღარიბისა, ამ მხრივ ხელს უშლიდა შეწამელის საშუალებათა უცოდინარობა და უქონლობა. მით უმეტეს რომ იგი მოკლებული იყო ხელისუფლებისაგან რეალურ დახმარებას. მართალია, კსმ და ადგილობრივი ადმინისტრაცია ცდილობდა დახმარებოდა მევენახეებს, მაგრამ ეს ღონისძიებანი უფრო პოლიციურ ხასიათს ატარებდა, რისთვისაც მას ყოველთვის თავს არიდებდა გლახობა. ამ გარემოებითვე აიხსნება ისიც, რომ თვით 1880-წლებშიაც „კახეთის არც ერთი მევენახე არ ღებუ-

¹ П. Гугушвили. «Сельск. хоз.», II, стр. 415.

² СМИАБГКЗК, IV, 61.

³ Д. Бакрадзе, I, с. 98.

⁴ П. Гугушвили, «Сельск., хоз.», I, 185.

⁵ ზ. მამაცაშვილისა და სხვ. სტატიები „ცისკარში“. 1858 წ. № 1, გვ. 1—10 (ჟურნალის ბოლოს); 1860 წ. № 3, გვ. 219—220, № 5, გვ. 44—47; № 6, გვ. 144—146.

⁶ „გუთნის დედა“, 1863 წ. № 13, გვ. 146—149; № 14, გვ. 150—151; 1867 წ. № 5, გვ. 19—20; 1874 წ. № 7, 8 და სხვ.

⁷ „სასოფლო გაზეთი“, 1868 წ. № 19, გვ. 6; № 33, გვ. 2 და სხვ.

⁸ „მეურნე“, 1889 წ. № 7, 8, 9 და ა. შ.

⁹ „მოსავალი“, 1909 წ. № 4, 6, 8—სილ. ხუნდაძის სტატიები.

¹⁰ „საქართველოს კალენდარი“, 1905 წ. გვ. 388—391.

ლობდა მონაწილეობას კსმს-ში, ამ საკითხზე გამართულ სხდომებში, 1890-იან წლებში ერევნის გუბერნიაში, ი. ანდრონიკაშვილის ცნობით, 1890-იან წლებში შუა ხანებში „ოიდიუმის წინააღმდეგ... არ ღებულობენ არავითარ ზომებს, რამდენადაც მოსახლეობა სავსებით არ იცნობს არც ავადმყოფობის არსებას და არც მასთან ბრძოლის საშუალებას“².

1880-იანი წლების მიწურულს ს. ზელინსკის ცნობით ოიდიუმის „განმანადგურებელი გავლენის წინააღმდეგ მოსახლეობა არავითარ საშუალებებს არ იყენებს გარდა ფოთლების დაგლეჯისა“... გოგირდსაც, რაც ყველაზე მოქმედ საშუალებად ითვლება „ამიერკავკასიაში არავინ არ იყენებს, ზოგიერთი მემამულისა და ერთეულ ინტელიგენტ ნევნაზის გარდა“³. ამასთან ერთად მოსახსენებელია აგრეთვე, იმავე ხანებში ვაზის შეწამვის დაწყება, მაგალითად, ბორჩალოს მაზრაში გერმანელი კოლონისტების მიერ, რომელთაც, რა თქმა უნდა, ყველაზე ადრე და პირველ რიგში უწევდა სათანადო აგროტექნიკურ დახმარებას ცარიზმის ადმინისტრაციას⁴.

ასეთს ვითარებაში, ცხადია, უდიდესი ზიანი უნდა მოსვლოდა და მოუვიდა კიდევაც ამიერკავკასიის მევენახეობას. რიგ რაიონში მოისპო ოდესღაც ჭანთქმული ვაზის ადგილობრივი მაღლარი ფორმით განვითარებული ჯიშები. მაგრამ ინტენსიური, ე. ი. სავაჭრო მევენახეობის რაიონებშიც და ისიც დაბლარი ფორმის მევენახეობაც დიდად დაზარალდა ოიდიუმისა და კიდევ სხვა სოკოვანი (მილდიუ, ანტრაკნოზა) ავადმყოფობათა გავრცელების შედეგად⁵, რომელთაგან ყველაზე ძლიერი იყო კერძოდ მილდიუს გამანადგურებელი გავლენა.

2. მილდიუ

მილდიუ (*Plasmopara viticola*) — ობი, ფოკვა—დას. საქართველოში პირველად შეამჩნიეს 1880-იანი წლების დასაწყისს. იგი აქ შემოყვა უცხოეთისა და ყირიმის ვაზებს. მილდიუმ დაზიანა თვით იზაბელაც და დიდი ზიანი მიაყენა საერთოდ მევენახეობას⁶. იმერეთში მილდიუ შეამჩნიეს 1886 წელს⁷; იმავე წელს — ქართლსა და კახეთში⁸; 1787 წ. — განჯის⁹, 1888 წ. — ბაქოსა და ერევნის გუბერნიებში¹⁰. რამდენადაც ამავე დროს ოიდიუმიც უკვე მთელს ამიერკავკასიაში იყო გავრცელებული, გასაგებია, თუ რაოდენ განმანადგურებელი უნდა ყოფილიყო ვაზის ამ ორი მტერის გაერთიანებული მოქმედება, მით უმეტეს, რომ მოსახლეობაც მათთან საბრძოლველად არ იყო სათანადოთ მომზადებული.

¹ П. Дзюбенко, I, с. 26.

² ССВВК, VI, 66.

³ ССВВК, IV, 62.

⁴ ОФК, 1899, стр. 148.

⁵ ОФК, 1899, 148.

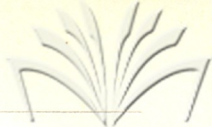
⁶ ВР, II, 128, 161.

⁷ ССВВК, III, 4, 28—29; ВР, II, 217.

⁸ ВР, III, 97—98.

⁹ იქვე, 26², 334—335.

¹⁰ იქვე, 189—190.

მაგრამ 1880-იანი წლების გასულს ოიდიუმსა და მილდიუს ^{სეპტორიისა} კიდევ ახალი სოკოვანი ავადმყოფობა — ანტრაკოზი ^{ანტრაკოზი} (ampelinum)¹, რის შედეგადაც საბოლოოდ დაეცა მევენახეობა გურია-სამეგრელოში². ჯერ კიდევ 1889 წ. ა. ერისთავი სწერდა, რომ „გურია და სამეგრელო ოდესღაც აწარმოებდნენ კლასიკურ ღვინოებს: საკმარისია ვავისხენიოთ ოჯალეში, ჩხავერი და სხვ., რომლებიც ძველიდანვე ასე განთქმულნი იყვნენ“; და თუ აქ ოიდიუმის გაჩენამდე იმდენი ღვინო მოდიოდა, რომ ქვევრები არ ყოფნიდათ, ახლა ყველა ესენი „სულ ცალიერი აქვით“³.

იმერეთის მევენახეობას ოიდიუმზე ბევრად მეტი ზიანი მიაყენა მილდიუმ⁴. ხოლო საერთოდ მილდიუსა და ანტრაკოზს გაჩენამ მევენახეობის მოსავლიანობა „ერთბაშად დასცა ნორმალურის ერთ მესამედამდე“⁵.

გაზ. „კვალის“ კორესპონდენტი აცხადებდა (1899 წ.), რომ წინათ (რეფორმამდელ პერიოდში — პ. გ.) „ჩვენ მამა-პაპათ საქმაოზედ ბევრით მეტი ღვინო მოჰყავდათ. ძველებიდან გამიგონია, თავსაც ხშირად ვიბანდით ღვინით“. მერმე კი „სხვადასხვა მიზეზებმა და ავადმყოფობებმა ძლიერ დააქვეითა მევენახეობა ჩვენშიო“⁶.

ქართლში ოიდიუმი და მილდიუ იმდენად იყო გავრცელებული, რომ პ. ყანდუღალაძის სიტყვით (1897 წ.) „უკანასკნელ წლებში მევენახეები სასოწარკვეთილებადში არიან ჩავარდნილი“⁷. ცხადია კიდევ უფრო დიდი იქნებოდა ზარალი კახეთში, სადაც ვაზის სოკოვანი ავადმყოფობა 1880-იანი წლების მეორე ნახევარში მ. ბალასის ცნობით „მოედვა მევენახეობის მთელი რაიონის დიდ ფართობებს და მალე, მიიღო რა მოარული ხასიათი“, მოსავლიანობა დასცა ნორმალური მსხმოიარობის $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{7}$ -მდე⁸.

ა. ფირალაძისა და ს. შავერდიაშვილის მიერ წარმოებული დაკვირვებით „ფრიად დიდია ზარალი, რასაც ეს ავადმყოფობანი აყენებენ ადგილობრივ მევენახეობას. ზოგიერთ წლებში კი მათ კახეთის მრავალ ნაწილში თითქმის მთელი მოსავალი გაანადგურეს“. და ასეთს პირობებში მთელს კახეთში ამ დროს (1896 წ.) „საერთოდ ვენახების 8%-ს თუ ეწევა შეწამვლა... ამასთანავე შეწამვლა ძლიერ ხშირად სწარმოებს სათანადო ცოდნის გარეშე“⁹.

კახეთში ჯერ კიდევ 1890-იანი წლების მიწურულსაც ზოგიერთ სოფელში ფიქრობდნენ, რომ სოკოვანი ავადმყოფობა თავისით გაჰქრება და არც-კი ცდილობდნენ მის საწინააღმდეგოდ ვაზის შეწამვლას¹⁰. თბილისის ძაზრა-

¹ ს. ხუნდაძე, „ანტრაკოზი და მისი წამლობა“ („მოსავალი“, 1909 წ. № 8).

² CCBBK, IV, 80—81.

³ ТКОСХ, 1889 № 7—8, стр. 379.

⁴ CCBBK, III, 4.

⁵ BP, II, 217.

⁶ „კვალი“, 1899 წ.; № 9, გვ. 137—138.

⁷ CCBBK, VIII, 66.

⁸ BP, III, 97.

⁹ CCBBK, VII, 63—64.

¹⁰ ОФК, 1899, 221.

შიც-კი, მაგალითად, ს. ს. დილომს, გლდანს, კუმისსა და ბორბალოში, რომლებიც ფილოქსერის კომიტეტის ინსტრუქტორი სააკაშვილი წერს „სოკოვან ველს“ მყოფობათაგან ვაზების შეწამვლა... კიდევ მცირედ არის გაგრცელებული მევენახეთა შორის“¹. ბორჩალოს მაზრაში მილდიუსაგან ვაზის შეწამვლა კოლონისტებმაც მხოლოდ 1897 წლიდან დაიწყეს, მხოლოდ მას შემდეგ, რაც დარწმუნდნენ, რომ მეზობელ მამულში ამ ღონისძიებამ დადებითი შედეგი გამოიღო².

საერთოდ ნაცრისა და ობის წინააღმდეგ ბრძოლის საშუალებათა პოპულარიზაციის საქმეში, რა თქმა უნდა, ყველაზე უფრო მოქმედებდა პრაქტიკული დაკვირვებით მიღებული გამოცდილება. ამის გამო კარგად მოწყობილ და მოვლა-პატრონობის მხრივ ორგანიზებულ მეურნეობებს დადებითი შედეგი მოქონდა³. გლახობა აქ, აკვირდებოდა და რწმუნდებოდა რა ვაზის შეწამვლის სარგებლობაში, ცხადია, ინტერესდებოდა, სწავლობდა და თავის მეურნეობაშიაც ატარებდა, შეძლებისამებრ, ანალოგიურ ღონისძიებებს⁴.

ოიდიუმი, მილდიუ და ანტრაკოზი ყოველწლიურად დიდ ზარალს აყენებდნენ ბაქოსა და ელიზავეტპოლის გუბერნიის მევენახეებს. ბაქოს გუბერნიის მთიან რაიონებში მილდიუმ განსაკუთრებით დიდად წაახდინა ვენახები 1895 წელს⁵. განჯის (ელიზავეტპოლის) გუბერნიაში დას. საქართველოს მსგავსად სოკოვან ავადმყოფობათაგან მალლარის განადგურებამ ბიძგი მისცა დაბლარის ხვედრითი წონის სწრაფ ზრდას⁶. მილდიუ შედარებით ნაკლებად მავნებელი იყო სომხეთში, მაგრამ აქ უფრო გაგრცელდა ოიდიუმი, რაც „ზოგიერთ წლებში ადგილ-ადგილ საგრძნობ ზიანს აყენებდა“ მევენახეობას⁷.

1899 წ. კახელ ვენახისმფლობელთა და მევენახეთა ყრილობის დადგენილებაში ვკითხულობთ, რომ „ვაზის მთავარი მავნებლები, რომლებიც მას განუწყვეტლივ დიდ ზარალს აყენებენ, ამჟამად არიან სოკოვანი ავადმყოფობანი მილდიუ და ოიდიუმი“. ამ ავადმყოფობათა წინააღმდეგ კი ვაზის შეწამვლა ძლიერ გაძნელებულია, როგორც შესაწამლავ მასალათა და აპარატების სიძვირის, ისე იმის გამოც, რომ მათი შეძენა შეიძლება უპირატესად მხოლოდ ქალაქებში და საერთოდ განსახლებულ ადგილებში, რომლებიც დიდად დაშორებულნი არიან მეღვინეობის პუნქტთა უმრავლესობისაგან⁸.

¹ ОФК, გვ. 182.

² იქვე, გვ. 148.

³ „მეურნე“, 1888 წ. № 44—48; 1889 წ. № 8, 9

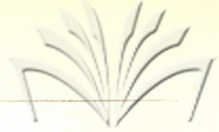
⁴ ი. ანდრონიკაშვილი. „ვაზის ობი (მილდიუ) და მისი წამლობა“ („მეურნე“ 1893 წ. № 6); ს. შავერდოვი. „ვაზის ნაცრისა და ობის წამლობა“ („საქართველოს კალენდარი“, 1904 წ., 307—311); ს. ხუნდაძე. „ვაზის ობი ანუ მილდიუ და მისი წამლობა“ („მოსავალი“, 1909 წ. № 6).

⁵ ССВВК, V, 38—39.

⁶ ВР, III, 189—190.

⁷ ССВВК, VI, 65.

⁸ ТСВВК, стр. 2—3.

მაგრამ მილდიუსა და ოიდიუმს¹ გარდა სწორედ ამ ხანებში დაიწყო მასობრივი დიდ ზიანს აყენებდა ბლეკროტი², რომლისაგან, ისევე, როგორც მილდიუსაგანაც, ბორდოსის სიმქავით იცავდნენ ვაზებს. ზსენებულ ყრილობაზე აღნიშნავდნენ აგრეთვე ვაიტროტისაგან ვაზის მზრივ განცდილ მნიშვნელოვან ზიანს, რაც მით უფრო საშურად მიაჩნდათ, რომ ამ სოკოვანი ავადმყოფობის წინააღმდეგ ბრძოლის საშუალება მაშინ ჯერ კიდევ უცნობი იყო. ვაიტროტი აზიანებდა, ახმობდა, თვით მტევანს³.

საერთოდ კლიმატისა და ნიადაგის ნესტიანობისა თუ სიმშრალის შესაბამისად ამიერკავკასიის მევენახეობის სხვადასხვა რაიონში მეტნაკლებად იყო გავრცელებული ვაზის სოკოვანი ავადმყოფობანი. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების დროისათვის ოიდიუმი და მილდიუ დას. საქართველოში უფრო იყო გავრცელებული, ვინემ საერთოდ აღმ. ამიერკავკასიაში, კერძოდ აზერბაიჯანსა და განსაკუთრებით სომხეთში⁴.

3. ფილოქსერა

ფილოქსერა (Phylloxera) მიკროსკოპული მწერი, რომელიც ამერიკაში პირველად შეამჩნიეს 1856 წელს. იგი ევროპაში, უწინარეს საფრანგეთში, გაჩნდა 1860-იან წლებში. ფილოქსერა უჩნდება ვაზის როგორც ფოთლებს (ამერიკულ ჯიშებს), აგრეთვე ფესვებსაც (ე. წ. ძველი ქვეყნის ჯიშებს).

იმ უდიდეს ზარალს, რაც ფილოქსერამ მიაყენა დას. ევროპის მევენახეობას, ისტორიკოსები, ჩვეულებრივად, ადარებენ ბარბაროსთა შემოსევებით გამოწვეულ განადგურებასა და ნგრევას, რაც ათეული და ხანაც ასეული წლობით უკან სწევდა ხოლმე ევროპის ცივილიზაციას.

საფრანგეთში ფილოქსერის გავრცელებისთანავე ევროპის სახელმწიფოებმა კანონმდებლობითი ღონისძიებები გაატარეს, რათა თავიდან აეცილებინათ იგი, მაგრამ უშედეგოდ. ფილოქსერამ ერთხნობით თითქმის განადგურა ევროპის მევენახეობა. რუსეთის ხელისუფლებამაც გამოსცა რიგი კანონებისა, 1873 წ.⁵, 1881 წ.⁶, 1885 წ. და სხვ., რომლებიც მიზნად ისახავდნენ ფილოქსერის წინააღმდეგ სახელმწიფო, საზოგადოებრივ და კერძო ღონისძიებათა ორგანიზებას. მაგრამ როგორც დას. ევროპაში, ისე რუსეთშიაც — კერძოდ ყირიმსა და კავკასიაში — ფილოქსერამ უდიდესი ზიანი მიაყენა ვაზის კულტურას.

¹ „ბორდოსის წვენი და ლურჯი წყალი“ („მეურნე“, 1888 წ. № 25); ი. გუნცაძე „ვაზის ავადმყოფობანი“ („მეურნე“, 1895 წ. №№ 1-2, 3, 4, 5, 6, 7); „ვაზის ნაცრისა და ობის წამლობა“ („საქ. კალენდარი“, 1905 წ., გვ. 388-391).

² პროფ ბ. რავაზი, „ბლაკ-როტი (Blak-Rot), თარგმანი ფრანგულიდან („მეურნე“ 1898 წ. № 1).

³ ТСВВК, стр. 26-27.

⁴ «Труды первого съезда НКЗ ЗСФСР, 1924, Тифлис, 199-200.

⁵ ЭКОСХ, 1873 г., № 1-2.

⁶ ОФК, 1880-1882 гг., 3-5.

ა. ფილოქსერის კომიტეტი

საქართველოსა და ამიერკავკასიის მევენახეებს, რა თქმა უნდა, არ შეეძლოთ გულგრილი მსმენელები ყოფილიყვნენ ფილოქსერის გავრცელებისა¹ და განმანადგურებელი გავლენის შესახებ მოსული ამბებისადმი².

ჯერ კიდევ 1877 წელს კავკასიის სოფლის მეურნეობის საზოგადოებამ ჩამოაყალიბა ფილოქსერული ჯგუფი, რომელმაც დაადგინა, რომ ფილოქსერით დაავადებული ვაზები ქუთაისის გუბერნიაში კიდევ არ იყო. 1880 წელს ფილოქსერა პირველად შემხინგულ იქნა ყირიმში. იმავე წელს ნამესტნიკის განკარგულებით კავკასიაში სახელმწიფო ქონებათა მთავარსამმართველოსთან შეიქმნა კავკასიის ფილოქსერის კომიტეტი, რომელმაც ფილოქსერის გამოცნობისა და მასთან ბრძოლის მეთოდების შესასწავლად 1881 წელს ყირიმში მიაგვლინა სპეციალისტების ჯგუფი.

რამდენადაც ფილოქსერა აქ უნდა შემოყოლოდა უცხოეთიდან და ყირიმიდან მიღებულ ვაზს, კავკასიის ფილოქსერის კომიტეტმა პირველ რიგში დაიწყო გამოკვლევა რაიონებისა, სადაც უფრო მეტად ღებულობდნენ უცხოური ვაზის ნერგებსა და რქას (чужик). საერთოდ ფილოქსერის კომიტეტმა უდავოდ მნიშვნელოვანი მუშაობა ჩაატარა ამიერკავკასიის მევენახეობის ნაწილობრივ მაინც გადარჩენისათვის და ამ მიზნით, როგორც ფილოქსერის, აგრეთვე სოკოვან ავადმყოფობასთან ბრძოლისა და თვით ამ ბრძოლის მეთოდებისა და ხერხების გამომუშავებისა და გავრცელების სახით.

კავკასიის ფილოქსერის კომიტეტი 1881 წლიდან მოყოლებული სცემდა თავისი საქმიანობის ყოველწლიურ ანგარიშგებას. უკანასკნელი ანგარიშგება, 1906 წლისა, გამოიცა 1908 წელს. 1905 წლის რევოლუციურ მოძრაობაში ფილოქსერის კომიტეტის რიგ თანამშრომელთა მონაწილეობისათვის 1906 წელს ცარიზმის ხელისუფლებამ არსებითად თითქმის დაშალა ეს კომიტეტი, ძალზე შეამცირა მისი ბიუჯეტი და საერთოდ ყოველგვარი სახსრები, ხოლო ამ საქმის ერთ-ერთი მთავარი მოღვაწე სტაროსელსკი საკვებით მოსწყვიტა აქაურობას³.

ფილოქსერის კომიტეტი სისტემატურად აწარმოებდა გამოკვლევებს მევენახეობის რაიონებში, როგორც ვაზის სხვადასხვა ავადმყოფობათა წინააღმდეგ ბრძოლის, აგრეთვე ხშირად საერთოდ მევენახეობა-მეღვინეობის კულტურის ამადლების მიზნით. კომიტეტის ექსპერტები, ინსტრუქტორები, მებაღეები ატარებდნენ ლექცია-საუბრებს უშუალოდ მევენახეთა შორის, რათა დაენერგათ მევენახეობის, მებაღეობისა და საერთოდ მიწათმოქმედების რაციონალური მეთოდები, მაგრამ გარდა ზოგიერთი განონაკლისისა ეს მუშაობა ატარებდა უსულგულო-პოლიციურ ღონისძიებათა ხასიათს⁴ და ადგილობრივი გლეხობაც, რომელიც ბოქაულისა და მაზრის უფროსის თანხმლებელთა შორის

¹ იხ. „ახალი ამბავი ფილოქსერაზე“ (გაზ. „სასოფლო გაზეთი“, 1876 წ. №№ 12, 13).

² ი. მაჩაბელი, „ვაზის ახალი მტერი“ („ივერია“, 1879 წ. № 4. გვ. 87—96—საფრანგეთში ფილოქსერის გავრცელების შესახებ).

³ ОФК, 1905 г. стр. 22—23.

⁴ ОФК, 1903 г., стр. 26; ОФК, 1904 г., стр. 9—10.

ყოველთვის თავის შემავიწროებელსა და მყვლეფელს ხედავდა. მანც, ცნობილია ფილოქსერის კომიტეტის მოღვაწეობის რიგი დადებითი შედეგები, რამაც ზელი შეუწყო ვაზის ავადმყოფობათა და მავნებელთა წინააღმდეგ ბრძოლის რაციონალურ საშუალებათა და ცოდნის გავრცელებასა და მასობრივ გამოყენებას.

თავისი მუშაობის 1906 წლის ანგარიშგებაში თვით კომიტეტი საკუთარი პრაქტიკული მოღვაწეობის ამოცანად სახავდა: 1. ფილოქსერით დაზიანებული ვენახების აღდგენასა და მასთან დაკავშირებული საკითხების შესწავლას, რაც სწარმოებდა ამერიკული ვაზის სანერგეთა ხაზით. 2. ვენახების ფილოქსერულ გამოკვლევას და 3. ამ ქვეყნის „სოფლის მეურნეობის კულტურულ აღორძინებას“, კერძოდ მევენახეობის, მეღვინეობის, მებაღეობისა და ნაწილობრივ მემინდვრეობის ტექნიკის გაუმჯობესებას. მაგრამ კომიტეტის მოღვაწეობის ძირითად მომენტს მაინც წარმოადგენდა ამერიკული ვაზების სანერგეები, რომელთაც იგი დიდ ყურადღებას აქცევდა და რომლებზედაც ზარჯავდა თავისი ბიუჯეტის უდიდეს ნაწილს¹.

1909 წელს კავკასიის ადმინისტრაციის მოღვაწეობის ოფიციალურ მიმოხილვაში ნათქვამია, რომ ფილოქსერის კომიტეტის „მოღვაწეობის მთავარ ამოცანას, მას შემდეგ რაც მოხდა გადასვლა ფილოქსერის წინააღმდეგ ბრძოლის, ე. წ. კულტურულ მეთოდზე—რაც დაფუძნებულია ვაზის ბუჩქის ფესვთა სისტემის (корневая система) ფილოქსერისგამძლე ამერიკული ვაზის საძირეებით შეცვლაზე, რომელზედაც დამყნობილია ევროპული და ადგილობრივი კეთილზობილი ჯიშები, წარმოადგენს ამერიკული ვაზის სანერგეთა განვითარებას“².

1910 წელს კავკასიის ფილოქსერის კომიტეტმა შესწავიტა არსებობა. ამ, 1910 წლის 21 აპრილს გამოქვეყნებული კანონით „ფილოქსერასთან და ვაზის სხვა მავნებლებთან ბრძოლის ღონისძიებათა გატარების ხელმძღვანელობა და საერთოდ მევენახეობა-მეღვინეობის საქმისადმი მზრუნველობა“ მთელს იმპერიაში დაეკისრა მიწათმოქმედებისა და სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროს მიწათმოქმედების დეპარტამენტს. ამ დროიდან „მეტი წარმატებების და მოღვაწეობის გეგმაშეწონილ ღონისძიებათა გატარების მიზნით“ კავკასია დაიყო მევენახეობა-მეღვინეობის რვა რაიონად; თითოეულ რაიონში უნდა შექმნილიყო სათანადო კომიტეტი. ამ კომიტეტებს, თუმცა კანონის მიერ ისინი მევენახეობა-მეღვინეობის კომიტეტებად იხსენიებოდა, ტრადიციულად ისევ ფილოქსერის კომიტეტებსაც უწოდებდნენ. მათი ჩამოყალიბება დიდი მოგვიანებით ხდებოდა: კიდევ უფრო დაგვიანებით შეუდგნენ ისინი პრაქტიკულ საქმიანობას. მევენახეობის ისეთ რაიონებშიც კი, როგორცაა კახეთი, კომიტეტის თანამშრომლები გამოჩნდნენ მხოლოდ 1913 წლის შემოდგომადან³; თვით ახარატი საგუბერნიო კომიტეტებისა ბევრად უფრო ბიუროკრატიული იყო, ვინემ კავკასიის ფილოქსერის კომიტეტისა.

¹ ОФК, 1906 г., стр. 8.

² «Кавказ в 1909 году», 1910. Тифлис, стр. 53.

³ გაზ. „ნხა კახეთისა“, ქ. თელავი, 1913 წ., № 91, გვ. 4.

1912 წლის შემოდგომაზე შეიქმნა ქუთაისის ფილოქსერის რომელსაც მომსახურება უნდა გაეწია არა მხოლოდ ქუთაისის გუბერნიისა ვის, არამედ აგრეთვე სოხუმის ოკრუგისა და ბათუმის ოლქისათვისაც, ე. ი. მთელი დას. საქართველოსათვის, რომელზედაც მოდიოდა ამიერკავკასიის მევენახეობის მიერ დაკავებული ფართობის თითქმის მესამედი ნაწილი. ამიერკავკასიის დანარჩენ ნაწილს მომსახურებას უწევდა 4 კომიტეტი, სულ ამიერკავკასიის ხუთი (ქუთაისის, თბილისის, ერევან-ყაზის, ბაქო-დაღესტნის, ელიზავეტპოლის) კომიტეტის შტატი შედგებოდა 5 სპეციალისტისა და 20 ინსტრუქტორისაგან; ასე რომ, საერთოდ კომიტეტის თითოეულ წევრზე მოდიოდა ხუთი ათას დესეტინაზე მეტი, ხოლო კერძოდ ქუთაისის გუბერნიაში კი — რვა ათასი დესეტინა ვენახი.

მათ წინაშე მდგარ ამოცანებთან შედარებით ხსენებულ კომიტეტებს მეტად მცირე სახსრები გააჩნდათ. 1917 წელს გამოქვეყნებულს თვით ამ კომიტეტების თათბირებისა და წარადადებათა „მასალებში“ აღნიშნულია, რომ „მოსახლეობის ინტერესების რამდენადმე დამაკმაყოფილებლად მომსახურებისათვის უკიდურეს შემთხვევაში აუცილებელია აოჯერ მაინც იქნას გადიდებული როგორც რიცხვი კომიტეტის ინსტრუქტორთა პერსონალისა, ასევე ფულადი სახსრების რაოდენობაც“¹. ამ კომიტეტების აპარატში მუშაობდნენ უმთავრესად დაბალი კვალიფიკაციის სპეციალისტები, რომლებიც ოდნავადაც ვერ აკმაყოფილებდნენ მევენახეობის მიმდევარი მოსახლეობის წინაშე დასმულ ამოცანათა რამდენადმე მაინც გადაჭრის საქმეს, — როგორც ამას აღნიშნავდა უფროსი სპეციალისტი კ. ბერეკაშვილი².

ფილოქსერის წინააღმდეგ პრაქტიკულ ღონისძიებათა შემუშავების და მოსახლეობაში ამ ღონისძიებათა პოპულარიზაციის საქმეში ფილოქსერის კომიტეტზე არანაკლები და ზოგიერთის მხრივ კიდევ მეტად მნიშვნელოვანი წვლილი შეჰქონდა ადგილობრივ ნაციონალურ ინტელიგენციას, ადგილობრივ პრესას, რომელსაც მწარმოებელთა ძირითადი მასებისათვის ამა თუ იმ ზომით მშობლიურ ენაზე შეეძლო მიეწოდებია სათანადო ცოდნა, რჩევა-დარიგებანი და ფილოქსერის წინააღმდეგ მობილიზაციურ მდგომარეობაში ჩაეყენებრა მევენახეები.

კერძოდ ქართულ ყურნალ გაზეთებში თითქმის სისტემატურად იბეჭდებოდა სხვადასხვა ხასიათის მასალა (ცნობები, კორესპონდენციები, რჩევა-დარიგებანი, სტატიები, ფელეტონები) ფილოქსერის ბუნებისა და მასთან ბრძოლის ხერხებისა და მეთოდების შესახებ.

ბ. ფილოქსერის გაჩენა და გავრცელება

ბარონ ლონგეილის ცნობით ფილოქსერა ჯერ კიდევ 1870-იანი წლების დამდეგს შეამჩნია მან პირველად იმერეთში, სოფ. ჩაგნარში (ქუთაის-

¹ МЗСЗК, 637—639.

² იქვე, გვ. 641.

თან ახლოს) თავის საკუთარ ვენახში¹, სადაც გაშენებული იყო ვენახის ვაზი.

1881 წელს ქ. სოხუმში პოლკოვნიკ ვეედენსკის ვენახში აღმოაჩინეს როგორც ფესვების, ისე ფოთლების ფილოქსერა². იმავე 1881 და შემდგომ 1882—1891 წწ. წარმოებულმა გამოკვლევამ ცხადყო ფილოქსერის გავრცელება სოხუმის ოკრუგის რიგ რაიონში, მათ შორის, 1886 წ., მდ. კელასურის მარჯვენა ნაპირზე — თავად შერვაშიძის ვენახებშიაც³.

იმის შესახებ, თუ სახელდობრ საიდან გაჩნდა აფხაზეთში ფილოქსერა, არსებობს აზრი, რომ ვეედენსკისა და შერვაშიძის ვენახებში ის შემოვიდა ეროფურტიდან, საიდანაც შერვაშიძის მამულების მოურავმა შუტმა 1872 წელს გამოიწერა ვაზის ნერგები, როგორც თვით შერვაშიძის ისე ვეედენსკის მამულისათვის. ფილოქსერა აღმოჩნდა სწორედ იმ მიდამოებში, სადაც ეროფურტიდან გამოწერილი ვაზები იყო დარგული⁴. აღსანიშნავია, რომ იმავეთვე მიღებული ენერგიული ზომების მეოხებით სოხუმის ოკრუგში ფილოქსერის აღმოჩენილი კერები თითქმის ლიკვიდირებულ იქნა.

1884 წელს ფილოქსერა შეამჩნიეს ბაქოს გუბერნიის ყუბის მაზრის რამოდენიმე ვენახში, სადაც ის ამერიკული ვაზის ნერგებს შემოყოლია. სასწრაფოდ მიღებული რადიკალური ზომებით მავნებელი აღმოფხვრილ იქნა⁵.

ოიდიუმისა და მილდიუსაგან ვაზის წამლობის წესების მოსახლეობისათვის გასაცნობად 1889 წელს იმერეთში მივლინებულმა სპეციალისტების ჯგუფმა, რომელსაც ვ. გეევსკი ხელმძღვანელობდა, ყვირილის რაიონში, სოფ. ალისუბანში აღმოაჩინა ფილოქსერა. იმერეთში ფილოქსერის აღმოჩენის ფაქტმა ფართო გამოხმაურება ჰპოვა მთელ საქართველოში⁶.

ფილოქსერა იმერეთში ს. ალისუბანში მოედო ვენახებს, სადაც ადგილობრივ ჯიშებთან ერთად გაშენებული იყო აგრეთვე უცხოური — ევროპული ჯიშის ვაზები. ეს უკანასკნელი აქ 1872—1873 წწ. მოიტანეს ქუთაისიდან, სადაც მესააოე ტეისელს გაშენებული ჰქონდა უცხოური ვაზების ვენახი⁷, მალე ქ. ქუთაისში ს. ხოჯაევმა ფილოქსერა აღმოაჩინა რამოდენიმე ვენახში, ხოლო ტეისელის ყოფილ ვენახში დაკვირვებით დადასტურდა, რომ ფილოქსერა აქ დიდი ხნით ადრე ყოფილა ვაზებს მოდებული.

ცდამ, მოეხდინათ ფილოქსერის გავრცელების ლოკალიზაცია, მავნებელთა რადიკალური წესით აღმოფხვრის გზით, — რაც თავის დროზე ნაწილობრივ მიღწეულ იქნა, მაგალითად, სოხუმის ოკრუგში, — უნაყოფოდ ჩაიარა, თანდათან აღმოჩნდა, რომ ფილოქსერა მოდებულია იმერეთის მევენახეობის

¹ ССК, III, 211.

² ОФК, 1880—1882 гг., стр. 19—29; ს. ჩოლოყაშვილი, „ფილოქსერა და მასთან ბრძოლა“, 1912 წ. ტფილისი, გვ. 5.

³ ОФК, 1886 г., стр. 45—65.

⁴ ВР, II, 131.

⁵ СМЭБГК, IV, II, 64; ВР, IV, 335—336.

⁶ „ფილოქსერა იმერეთში“ („მეურნე“ 1889 წ., 20 და 21, იხ. აგრ. № 40—41; „მეურნე“ 1891 წ., № 8).

⁷ ОФК, 1889 г., стр. 198—215.

მთავარ სოფლებს მდ. ყვირილის მარცხენა ნაპირისა — სვირს, ველისკობჩას, დიმს, ფერსათს და სხვ. მაგრამ არა მხოლოდ ქუთაისის, არამედ შორაპნის მაზრაშიაც უკვე მოესწრო ფილოქსერას გავრცელება—თვით გორის მაზრის საზღვრამდე¹. აღსანიშნავია, რომ ფილოქსერის წინააღმდეგ ბრძოლის ისეთი ორგანიზატორები, როგორც იყვნენ ვ. სტაროსელსკი და ი. ანდრონიკაშვილი², 1890 წელსვე აპრიორულად ასკვნიდნენ, რომ მევენებელი უკვე მოდებული უნდა ყოფილიყო არა მხოლოდ მთელ იმერეთს, არამედ აგრეთვე სამეგრელოს, გურიის, რაჭისა და ლეჩხუმის ვენახებს, რამდენადაც ფილოქსერის აღმოჩენიდან ამ რაიონებშიც ბლომაჯ ვრცელდებოდა როგორც ევროპული, ასევე იმერული საუკეთესო ჯიშის ვაზებზე³.

ამ ამბებით, ცხადია, ქართლი და კახეთი საგანგაშო მდგომარეობაში დგებიან⁴. ვალე, სახელდობრ 1897 წ. ფილოქსერა აღმოჩენილ იქნა გორის მაზრაში (ცხინვალში, სოფ. ღირბში და სხვ.), რაჭაში (სოფ. სადმელსა და ბაჯითში)⁵, 1899 წელს—გორის მაზრის სოფ. არაშენდაში⁶. 1900 წლის მანძილზე ქუთაისის, თბილისის, განჯის, ბაქოსა და ერევნის გუბერნიებში ფილოქსერის პარტიებს მიერ შესწავლილ ვენახებში ფილოქსერა დადასტურებულ იქნა მხოლოდ ქუთაისის გუბერნიის ვენახებში⁷.

მაგრამ შემდგომ წლებში ფილოქსერა უფრო მეტის სიჩქარით მიიწვედა აღმოსავლეთისაკენ, მით უმეტეს, რომ 1905 წლის რევოლუციის პერიოდში ფილოქსერის კომიტეტის მუშაობისა და საერთოდ ვაზის ავადმყოფობათა და მევენებელთა წინააღმდეგ ბრძოლის შეფერხებამაც, ცხადია, ხელი შეუწყო მევენებელთა სწრაფ გავრცელებას. ამასთანავე ადმინისტრაციამაც მეტად შეამცირა შესაბამისი ხარჯები და თანაც რევოლუციური მოძრაობისადმი ლიბერალური დამოკიდებულების შედეგად მთავრობისაგან დევნილი საქმის მთელი რიგი გამოჩენილი სპეციალისტი (განსაკუთრებით ეს ითქმის სტაროსელსკის შესახებ) იძულებული შეიქნა თავი დაენებებია ფილოქსერის კომიტეტში მუშაობისათვის, რამაც, ცხადია, დიდი ზიანი მოუტანა მევენახეობას. თვით ფილოქსერის კომიტეტმა უკვე დაჰკარგა „ხალხისადმი სამსახურის“ თავდაპირველი ენთუზიაზმი.

1906 წელს ფილოქსერა უკვე ფართოდ იყო გავრცელებული გორის, თბილისისა და დუშეთის მაზრებში. კახეთისა და განჯის მაზრის მევენახეები

¹ გაზ. „მეურნე“, 1890 წ. № 8.

² ივ. ანდრონიკაშვილი, „ფილოქსერა ჩვენში“ („მეურნე“, 1892 წ., №№ 1—4, 5—8, 12—16).

³ ОФК, 1890, стр. 14—16, 106—113.

⁴ ნ. ველისციხელი, „სოფლის დარღვი და ვარამი“—წერილი კახელებისადმი ფილოქსერის შესახებ (გაზ. „მეურნე“, 1889 წ. № 37); ამავე ვახუთას 1890 წ. № 16-ში იბეჭდება თბილისის გუბერნატორისაგან „დარიგება“ ფილოქსერის წინააღმდეგ ბრძოლისათვის.

⁵ ОФК, 1897 г. стр. 8—9; 38, 43—44, 205.

⁶ ОФК, 1899 г., стр. 203—204.

⁷ ОФК, 1900 г., стр. 5—6.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

მოსალოდნელი უბედურების შიშმა შეიპყრო¹, სახელდობრ 1906 წელს ლოქსერის პარტიებმა მავნებელი აღმოაჩინეს ქ. თბილისს, სოფ. სორის, მარტყოფსა და სოღანლულში². თუმცა ამავე ხანებში ჩატარებულმა გამოკვლევამ უჩვენა, რომ ჭრჭერობით ფილოქსერა არ გაჩენილიყო არც კახეთსა და არც განჯისა, ბაქოსა და ერევნის გუბერნიებში³.. და ეს მიუხედავად იმისა, რომ, როგორც კავკასიის ფილოქსერის კომიტეტის ანგარიშგებაში ვკითხულობთ, „შემდეგ ულუხან-ჯულფის რკინიგზის გაყვანისა, — რაც ერევნის გუბერნიასი მეღვინეობის მთავარ რაიონზე, კამარლუზე, გადის, — აქ მნიშვნელოვანი რაოდენობით შემოდიან იმერლები, რომლებიც გამოსულნი არიან ადგილებიდან, სადაც გავრცელებულია ფილოქსერა და რომელთაც შეეძლოთ ხელოვნურად გადაეტანათ მავნებელი“⁴. იმერელი მევენახეები აქეთკენ წამოვიდნენ სამუშაოდ მას მერმე, რაც ფილოქსერამ უდიდესი ზიანი მიაყენა იმერეთის მევენახეობას და, ამგვარად, მათ დაჰკარგეს შემოსავლის წყარო; ახლა ისინი, როგორც სპეციალისტები ხელს უწყობენ მევენახეობისა და ვაზის კულტურის გავრცელებას საქმეს აღმ. ამიერკავკასიის შესაბამის რაიონებში, როგორც სომხეთში ისე განსაკუთრებით აზერბაიჯანში⁵.

აღმოსავლეთ ამიერკავკასიასი ფილოქსერის გავრცელების საზღვრების „საბოლოოდ დაზუსტების“ მიზნით 1909 წელს ჩატარდა გამოკვლევა თბილისისა და სიღნაღის მაზრების ვენახებისა, აგრეთვე კონდოლის სანერგისა, რომელიც საძირე მასალით (ამერიკული ვაზით) ამარაგებდა ფილოქსერისაგან თავისუფალ ყველა რაიონს ამიერკავკასიისა. ფილოქსერის პარტიებმა „დაწვრილებით გამოიკვლიეს“ 18 სოფელში 4.223 ვენახი, რომელთა ფართობი 3.127 დესეტინას შეადგენდა. ამასთანავე გათხრილი და გამოკვლეულ იქნა თითქმის 24.000 ვაზის ფესვები, მაგრამ ფილოქსერა არსად არ აღმოჩნდა⁶.

კახეთში ფილოქსერა პირველად შენიშნულ იქნა 1910 წ. 22 თიბათვეს — სოფ. ლელიანში⁷; მავნებლის ეს კერა სათანადო ღონისძიებათა გატარების შემდეგ ლოკალიზებულად მოიჩინეს. მაგრამ 1913 წლის შემოდგომიდან შედარებით საფუძვლიანმა გამოკვლევამ ცხადჰყო, რომ კახეთსა და ბორჩალოს მაზრაშიაც „ფილოქსერის გავრცელების ძველი ბუდეები“ ყოფილან. ამ გარემოებამ საგონებელში ჩააგდო მევენახეობა-მეღვინეობის თბილისის კომიტეტი⁸, მაგრამ განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობა შეიქმნა თვით მოსახლეობაში.

ვაზ. „ხმა კახეთისა“-ს კორესპონდენტი, რომელიც თვითონ მონაწილეობდა კახეთში მიღვინებული ფილოქსერის პარტიაში, მოგვითხრობს: 15 მკა-

¹ ОФК, 1906 г., стр. 43.

² იქვე, გვ. 47, 52.

³ იქვე, გვ. 54, 64—65.

⁴ ОФК, 1906 г., стр. 64.

⁵ МЭСЗК, 630.

⁶ «Кавказ в 1909 году» 1910, Тифлис, стр. 54—55.

⁷ ს. ჩოლოყაშვილი, «ფილოქსერა და მასთან ბრძოლა» 1912, ტფ. გვ. 5.

⁸ МЭСЗК, 631.

თათვეს „საუფლისწულო მამულში აღმოვაჩინეთ ფილოქსერა. მაშინვე ცურდნენ ვენახების გამგენი და, როგორც გადმოგვცეს, თითო საცა ფილოქსერა აღმოვაჩინეთ, ათ-ათი გირვანქა ნავთი ჩაუშვეს, რასაკვირველია, ამით ის ვაზები დაიწვებოდა“. შემდეგ მავნებელი აღმოაჩინეს ს. ქვემო-ხოდაშენს; — „ამის გამო ძალიან შეწუხდნენ გლეხები და გაიძახოდნენ: ნეტავი ამერიკული ვაზების გამრავლება მალე მაინც დაიწყონო“¹.

ფილოქსერის იმავე პარტიამ მავნებელი აღმოაჩინა ს. ვეჯინს: „მოვიწვიეთ ადგილობრივი მამასახლისი და რამდენიმე გლეხი, უჩვენეთ ფილოქსერის ჭია, ავუხსენით მისი მავნებლობა და მისი გამრავლება. ამ ვენახში ყარაული დააყენეს, რომ იქ არვინ შევიდეს და არ გადაიტანოს ფილოქსერა ფეხითო“; მერმე კორესპონდენტი დასძენს; „დიდი განსაცდელი მოელის კახეთს, თუ დროზე არ მივეშველებით... კიდევ ვიმეორებთ მტერი შემოგვესიო და ქუდზე კაცი უნდა გამოვიდეს; ყოველ სოფელში კომიტეტები დავაარსოთ, რომელნიც სიღნაღის მაზრის (სოფლის) სამეურნეო ამხანაგობის შუამავლობით და დახმარებით ყოველ სოფელში ამერიკულ ვაზის საწერგეებს გავვიშენებს, თორე დავიღუპებით, მოცდა აღარ შეიძლებაო“².

ასეთს პირობებში მევენახეობა-მელვინეობის თბილისის კომიტეტი 1913 წ. 14 ოქტომბრის სხდომაზე, სადაც მოსმენილ იქნა თიანეთის, თელავის, სიღნაღისა და ბორჩალოს მაზრის გამოკვლევის შედეგები, ასკვნის: მავნებლის გავრცელების კერა ისე დიდია და ფართო, — და ისიც ვენახებით მჭიდროდ დაფარულ რაიონებში, სადაც, როგორც ჩანს, ფილოქსერა დიდი ხნით ადრე ყოფილა მოდებული (რის შედეგადაც ახლა ვენახები უკვე მასობრივად იღუპება), — თვით „კახეთის გლეხური მოსახლეობის ყოფიერებიდან გამომდინარე პირობები ვენახების დამუშავებისა“ და მრავალი სხვა გარემოება ასეთია, რომ „არა მხოლოდ გამორიცხავს რადიკალური მეთოდის გამოყენების რაციონალურობას, არამედ ხელსაც კი უწყობს ფილოქსერის გავრცელებას და სპობს შესაძლებლობას არსებითად იქნას შეჩერებული მისი შემოტევათი მოძრაობა“. ამასთანავე, ითვალისწინებს რა 1910 წლის 21 აპრილის კანონის 1 განყ. მეათე მუხლის აზრს ფილოქსერისა და ვაზის სხვა მავნებელთა წინააღმდეგ ბრძოლის ღონისძიებათა შესახებ, კომიტეტი იძულებულია აღიაროს, რომ თიანეთის, თელავის, სიღნაღისა და ბორჩალოს მაზრები, თვით ქ. თბილისი და მისი მაზრაც „არახელსაყრელ პირობებში იმყოფებიან და შეუძლებელია მათი დაცვა ფილოქსერისაგან“³.

შემდეგ კომიტეტი აღნიშნავს, რომ გორის, დუშეთისა და თბილისის მაზრის დიდ ნაწილში ფილოქსერის გამანადგურებელი მოქმედების შედეგად „ვენახების მნიშვნელოვანი ნაწილი უკვე დაღუპულია... იგივე ბედი ელის თიანეთის, თელავის, სიღნაღისა და ბორჩალოს მაზრის ვენახებსაც. მაგრამ მომავალი ეკონომიკური კრიზისი

¹ „ფილოქსერის აღმოჩენა კახეთში“ (გაზ. „ხმა კახეთისა“, 1913 წ. № 91, გვ. 4).

² იქვე.

³ МЗСЗК, 631.

განსაკუთრებულ გავლენას მოახდენს კახეთის მხარეში, სადაც სოფლების გაუწყვეტლად გამბული მთებისა და სხვა... მიზეზთა გამო არ არსებობს არავითარი შესაძლებლობა შეჩერებულ იქნას ფილოქსერის ტალღა და უნდა ველოდეთ მის განსაკუთრებით სწრაფ გავრცელებას და ამის მეოხებით ვენახების განადგურებას, მაშინ როდესაც მევენახეობა შეადგენს უმთავრეს და თითქმის ერთადერთ წყაროს მოსახლეობის არსებობისა კახეთში¹. ასე, თითქმის მხოლოდ მოთქმითა და მომავალი უბედურების დასურათებითა შეეძლო მევენახეობა-მეღვინეობის თბილისის კომიტეტს დახმარება გაეწია მოსახლეობისათვის ვაზის ამ საშინელ მავნებელთან ბრძოლაში.

ფილოქსერის საგუბერნიო კომიტეტების მიერ დაწყებული მუშაობა პირველი მსოფლიო ომისა და სამოქალაქო ომის წლებში „ნულამდე იქნა დაყვანილი“. ამ წლებში ფილოქსერისაგან განსაკუთრებით დაზარალდა ქართლ-კახეთი; რის გამოც, როგორც ამიერკავკასიის საბჭოთა რესპუბლიკების მიწათმოქმედების კომისარიატების პირველი ყრილობის (1924 წ.) შრომებში გკითხულობთ „ვენახების აღდგენის საქმე აღმ. საქართველოში თითქმის ხელახლა თავიდან უნდა იქნას დაწყებული“².

ფილოქსერა ელიზავეტპოლის, ბაქოსა და ერევნის გუბერნიებში არ გავრცელებულა. აზერბაიჯანში იგი პირველად აღმოაჩინეს 1884 წელს და ამ თავის კერებში მოსპობილ იქნა რადიკალური წესით. შემდგომ წლებში (1886—1921 წწ.) როგორც აზერბაიჯანში ისე სომხეთში ფილოქსერა არ ყოფილა შემჩნეული. ეს გარემოება, რა თქმა უნდა, სომხეთისა და აზერბაიჯანის მევენახეობას უდიდეს უპირატესობას ანიჭებდა საქართველოს მევენახეობის წინაშე.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საერთოდ ვაზის ავადმყოფობანი და მავნებლები უწინარეს ჩნდებიან დას. საქართველოში: აფხაზეთსა, სამეგრელოს, გურჯისტს, იმერეთს, ლეჩხუმს და სხვ. და მერმე, თანდათანობით ვრცელდებიან ხოლმე აღმოსავლეთისაკენ. ასე რომ დას. საქართველოს, უწინარეს აფხაზეთ-სამეგრელო-გურჯისტის მევენახეობას პირველს და, მამასადამე, სავსებით მოუმზადებელს უზღებოდა ბრძოლა ვაზის მათთვის აქამდე სავსებით უცნობ მტრებთან. აქედან ცხადია, რომ ამ რაიონებში, თუ ამ ბრძოლის არახელსაყრელ ბუნებრივ პირობებსაც გავითვალისწინებთ (რაზედაც ზემოდ უკვე გვქონდა საუბარი), უფრო მეტად უნდა დაზარალებულიყო მევენახეობა, მით უმეტეს რომ დას. საქართველოში ვენახები თავისი ფორმითაც (მაღლარი!) ძნელი დასაცავი იყო ვაზის როგორც სოკოვან ავადმყოფობათა ისე ფილოქსერისაგანაც. პირიქით, ამიერკავკასიის აღმ. რაიონებში შედარებით მომზადებული და დასავლეთის ნეზობელთაგან გამოცდილება-გაზიარებულნი ხვდებოდნენ ვაზის

¹ МЗСЗК. კურსივი ყველგან ჩვენია.

² «Труды первого съезда НКЗ ЗСФСР», Тифлис, 1925 г., стр. 199—200.

მტრებს და გასაგებია, შედარებით უფრო ადვილადაც უნდა აეტანათ სიროველი დარტყმების ის უდიდესი ზიანი რაც ხსენებულ მოვლენებს მოჰყვებოდა.

ვაზის მტრებთან ბრძოლას პროცესში მოსახლეობა, გარდა შეწამვლისა, ადგილობრივ ჯიშთა ამერიკულ საძირზე დამყნობისა და სხვ., ცხადია, გულმოდგინეთ ცდილობდა აგრეთვე ადგილობრივ ჯიშთაგან შეერჩია და გაემყნებია ისეთები, რომლებიც შედარებით უფრო ადვილად იტანდნენ ამა თუ იმ ავადმყოფობას, უფრო გამძლენი იყვნენ მავნებელთა წინააღმდეგ თავდაცვაში. ასე მაგალითად, იმერეთში მილდიუს გაჩენამდე გავრცელებული იყო ისეთი ჯიშები, როგორიცაა რკო, კრახუნა, ქინდა და სხვ., რომლებიც უფრო უძლებდნენ ოიდიუმს, მაგრამ მილდიუს გავრცელების შემდეგ ეს ჯიშები შესცვალეს ციკქათი (შანთითა) და მწვანით, რომლებიც „როგორც ჩანს უფრო გამძლენი არიან ფილოქსერის წინააღმდეგაც, ვინემ სხვა ჯიშები“¹. ვაზის მტრებთან ბრძოლის პროცესში მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა თვით მევენახეობის ფორმისა, გაადგილებასა და სხვ. მხრივ, რაზედაც თავის ადგილას გვექნება სპეციალურად მსჯელობა.

* * *

ჩვენ გავეცანით ვაზის მთავარ ავადმყოფობათა და მავნებელთა ამიერკავკასიაში გაჩენისა, გავრცელებისა და მათგან მევენახეობისათვის მიყენებული ზიანის ძირითად მომენტებს.

მევენახეობის მტრებს შორის აღსანიშნავია ისეთი სტიქიური მოვლენებიც, როგორიცაა სეტყვა, ძლიერი ქარი და სხვ.

ამიერკავკასიის მევენახეობის ძირითადი რაიონისათვის, როგორიცაა კახეთი, სეტყვა უხსოვარი დროიდანვე წარმოადგენდა უდიდეს მტერს, რომელიც ხანდისხან საესებით ანადგურებდა მოსავალს, ყურძენს. 1830-იანი წლების პირველ ნახევარში შედგენილს ამიერკავკასიის ოფიციალურ მიმოხილვაში ნათქვამია: „კახეთის ველი, რომელიც მთელ საქართველოს დიდი რაოდენობით აწვდის ესოდენ მშვენიერ ღვინოს და ათასობით ოჯახს ამდიდრებს თავისი ნაყოფით, ხშირად განიცდის სეტყვის განმანადგურებელ მოქმედებას... იშვიათია წლები, რომ კახეთს თავზე არ დაატყდეს ასეთი ხვედრი. იყო უბედური შემთხვევები, რომ სეტყვა მთელ ასეულ ათას მანეთობით ზარალს აყენებდა და ერთ წამში სპობდა მოსახლეობის ერთადერთ იმედს“².

1885 წ. თელავის მაზრის სახელმწიფო გლეხთა ეკონომიკური ყოფიერების აღმწერი ნიკიფოროვი აღნიშნავდა: „სეტყვა ისეთი საშინელებაა კახეთისათვის, რომ ყოველი ღრუბელის გაჩენისთანავე ყველგან ატყდება ზარების რეკა (тресви); ყველა პირჯვარს იწერს და ლოცულობს, ხოლო მრავალ სოფელში სეტყვის თავიდან აცილების მიზნით უქმობენ (დმერთს სწირავენ), ზარდა კვირისა, ყველა ორშაბათს აღდგომიდან დაწყებული სექტემბრამდე“³. სწორედ იმავე ხანებში სიღნაღის მაზრის შესახებ არღუთინსკი

¹ ССВВК, III, стр. 9.
² ОРВЗ, I, 377.
³ МИЭБГКЭК, V, 1. 108.

წერდა — „თავის განმანადგურებელ მოქმედებას სეტყვა ყოველწინააღმამისმამა უღალატებდა. ხან დასეტყვავს იგი ვენახებს უზარმაზარ ფართობზე და იმ მომენტში დაიწყებს ვენახების დასეტყვას, რომ ვაზებზე არ შერჩებიან თვით ფოთლებიც-კი. ხანაც გადაივლის იგი ზოლის სახით და თან მოაქვს ნგრევა. ყოველ გაჩენილ ღრუბელს ზარდაცემული და ძრწოლით შესცქერის გლეხი, მან არ იცის თუ რას უქადის იგი. მისცემს უხვ წვიმას და ასკეცად ანაზღაურებს მის მძიმე შრომას, რითაც საშუალებას მისცემს გაისტუმროს გამოსაღებნი, პირი ამოუფსოს მამუზარა კულაკ-კრედიტორს და მოიმარაგოს ოჯახისათვის რაიმე საზამთროდ, თუ მოევლინება იგი მეხად და გააქარწყლებს მის შრომასა და იმედს“¹.

საერთოდ კახეთის მევენახეობას, ამა თუ იმ ზომითა და ინტენსივობით, თითქმის ყოველწლიურად თავს ატყდებოდა სეტყვის საშინელება. ქართლში სეტყვისაგან მიყენებული ზიანი შედარებით უმნიშვნელო იყო და კიდევ უფრო მცირედ აზიანებდა იგი იმერეთს. აზერბაიჯანში სეტყვა იშვიათი მოვლენა იყო, ხოლო სომხეთის მევენახეობისათვის იგი თითქმის სავსებით უცნობია².

თუ რაიმედნად მნიშვნელოვანი იყო სეტყვისაგან მიყენებული ზარალი, სხვა ცნობათა უქონლობის გამო, აქ მოგვყავს საამისო მონაცემები კერძოდ აზერბაიჯანის, სახელდობრ განჯის მაზრის შესახებ, სადაც ღვინის მოსავალი უდრიდა: 1893 წ.—1.000.000 ვედროს, 1894 წ.—1.112.748 ვედროს, ხოლო მომდევნო ორი წლის მანძილზე, შედეგად სეტყვისა (რასაც 1895 წ. ქარიც დაერთო) იგი ფრიად დაეცა და უდრიდა: 1895 წ.—248.875 ვედროს, 1796 წ.—259.748 ვედროს³. ამასთანავე ჩვენ ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ სეტყვა კახეთთან შედარებით აზერბაიჯანის მევენახეობას უმნიშვნელო ზიანს აყენებდა.

მიუხედავად იმისა, რომ სეტყვა საშინელი და საყოველთაო მტერი იყო კახეთის მევენახეობისა, რომ იგი მეტად ხშირად იწვევდა მთელი თემების სასტიკ დაზარალებას, და, რამდენადაც მევენახეობა მათი არსებობის ძირითადი და ხშირად ერთადერთი წყარო იყო, ულუკმაპუროდ დარჩენას — მისი გამანადგურებელი გავლენის შენელებისადმი მიმართული ღონისძიებანი აბსოლუტურად არ ტარდებოდა ცხოვრებაში.

მოსახლეობა ადრინდვე ეძიებდა სეტყვის გამაჩანაგებელი გავლენისაგან⁴ ვენახების დაცვის საშუალებას. უკვე 1880-იანი წლებიდან დაიწყო მსჯელობა სეტყვისა და სხვა სტიქიურ უბედურებათაგან ვენახების დაზღვევის შესახებ⁵, მაგრამ ადმინისტრაციის მხრივ ამ თაოსნობას არა თუ იმთავითვე ხელის შეწყობა არ ღირსებია, არამედ საერთოდ ცარიზმის ბატონობის მთელ პერიოდში იგი რჩებოდა, „ხმად მლაღადებლისა უდაბნოსა შინა“.

¹ МИЭБГКЗК, IV, II, 302.

² «Труды первого съезда НКЗ ЗСФСР», 1925, стр. 200.

³ И. Сегаль, Сборн. свед. о Елисаветопольской губ., I, 82—83.

⁴ „ვენახების დასეტყვის გამო“ (გაზ. „მეურნე“, 1888 წ. № 18, გვ. 1—2).

⁵ გაზ. „მეურნე“, 1889 წ. № 31, გვ. 7—8 (განყ. „ნარევი“).

მაგალითად, 1914 წელსაც დაისვა საკითხი სეტყვისაგან დაზარალების ზოგადობის შექმნისა. „ასეთი საზოგადოება მჭიდროდ შეაკავშირებს ჩვენი სოფლის მეურნეებს და შეჰქმნის საჭირო თანხას სეტყვისაგან ან სხვა მოვლენისაგან დაზარალებულ ამხანაგთა დასახმარებლად. გარდა ამისა, ეს საზოგადოება ყოველგვარ ზომებს მიიღებს, რომ მავნებელი ბუნების გავლენა აცდინოს თავის წევრებსო“ — წერდა შ. გოგებაშვილი¹; მაგრამ ეს ხმაც მხოლოდ საკითხის დასმადლა დარჩა.

მევენახეობის ოდითგანვე ძლიერი მტერი იყო ქარი. ძლიერ ქარს დიდი, გამანადგურებელი ზიანის მოტანა შეუძლია მოსავლისათვის. ქარის ამ გავლენისაგან ვენახის დასაცავად ამიერკავკასიაში უხსოვარი დროიდანვე ცნობილი ე. წ. საქარის, ე. ი. ქარსაცავ ზოლთა კულტურა, რომლის შესახებაც ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი (იხ. აქვე, II, § 4, ბ.).

IV. ვაზის ბრძოლთან ბრძოლის პირობები და მეთოდები

1. შეწამვლა

ვაზის სოკოვან ავადმყოფობათა და მერმე ფილოქსერისა და სხვა მავნებელთა წინააღმდეგ ბრძოლის მეთოდად დაავადებული თუ მავნებელმოდებული ვაზის სხვადასხვაგვარი შეწამვლა იყო მიღებული. მაგრამ შესაწამლავი პრეპარატებისა და სათანადო ხელსაწყოების შექმნისა და მათი რაციონალური გამოყენების ცოდნის დანერგვა-გავრცელება მნიშვნელოვან სიძნელებთან იყო დაკავშირებული.

სოკოვან ავადმყოფობათა შემოსვლა-გავრცელების პირველ წლებში ხელისუფლება სავსებით ინდიფერენტულად უყურებდა თუ როგორ ნადგურდებოდა მევენახეობა. პირველი ხმა ამ მიმართულებით ქართველმა საზოგადო მოღვაწეებმა და საერთოდ ქართულმა პუბლიცისტიკამ, ქართულმა პრესამ აიძალდა, რომელიც ცხადია შედარებით ახლო იდგა და უკეთ იცნობდა მევენახეთაჭირვარას.

ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში იბეჭდებოდა ცნობები, სტატიები, ფელეტონები, კორესპონდენციები, რჩევა-დარიგებანი ვაზის ავადმყოფობათა და მასთან ბრძოლის ხერხებისა და საშუალებათა შესახებ. ჟურ. „ცისკარი“ უკვე 1858 წლიდან აქვეყნებს სპეციალურ მასალას²; მერმე, შედარებით ხშირად, შესაბამისი მასალა იბეჭდებოდა გაზეთებში: „გუთნის დედასა“³ და „სასოფლო გაზეთში“⁴.

¹ შ. გოგებაშვილი, „სეტყვისაგან სურთიერთო დამზღვევი საზოგადოება“ („ხმა კახეთისა“, 1914 წ. № 160, გვ. 1).

² ზაქ. მამაცაშვილი, „მიზეზისათვის ვაზის სნეულებისა და მისი წამლობა“ („ცისკარი“, 1858 წ. № 1, დამატებაში, გვ. 1—10; იხ. აგრ. „ცისკარი“ 1860 წ. № 3, გვ. 219—220, № 5, გვ. 44—47).

³ ვახ. „გუთნის დედა“, 1863 წ. №№ 13, 15; 1866 წ. № 11; 1867 წ. №№ 5, 13, 14, 15 და სხვ.

⁴ „სასოფლო გაზეთი“, 1868 წ. № 19; 1871 წ. № 23; 1876 წ. № 3, 4, 5, 7 და სხვ.

შემდეგში, მას მერმე რაც აქ გაჩნდა ფილოქსერა, ცხადია მნიშვნელოვნად გაფართოვდა, როგორც კერძო ისე საზოგადოებრივ და სახელმწიფოებრივ ღონისძიებათა სფეროები. ვაზის მტრებთან ბრძოლის ორგანიზების შესახებ ალაპარაკდნენ ადგილობრივი რუსული ჟურნალ-გაზეთებიც, მაგრამ მევენახეების ძირითადი მასებისათვის რამდენადმე შაინც ხელმისაწვდომი იყო ისევ ის ცნობები, რასაც ამ მხრივ მოსახლეობას მისთვის გასაგებენაზე აწვდიდა ქართული პრესა და საერთოდ ქართველი პროგრესული ინტელიგენცია.

გარდა სპეციალური სოფლის მეურნეობრივი გაზეთებისა, როგორც იყო, მაგალითად, „მეურნე“ (1888 წლიდან), რომელიც სისტემატურად ათავსებდა ცნობებსა და „პრაქტიკულ დარიგებებს“ სოკოვან ავადმყოფობათა და ფილოქსერის წინააღმდეგ ბრძოლის, ვაზის შეწამვისა და სხვ. მეთოდებზე, ამავე მიმართულებით წერდნენ საერთო ხასიათის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და ლიტერატურული ორგანოები, როგორც იყვნენ მაგალითად, „დროება“, „ივერია“ და სხვ. მაგრამ ყოველივე ეს, რა თქმა უნდა, არ იყო საკმარისი და მევენახეობის გამანადგურებელ მტერთა წინააღმდეგ ბრძოლის რამდენადმე მეცნიერულად შემოწმებული და ეკონომიკურად გამართლებული ღონისძიებათა სისტემა ფაქტიურად დიდი ხნის განმავლობაში არ არსებობდა.

ვაზის ავადმყოფობათა წინააღმდეგ ბრძოლა, ცხადია, წარმოებდა, მაგრამ ამ მხრივ სახელმწიფო, საზოგადოებრივი თუ კერძო ორგანიზაციათა და პირთა ღონისძიებანი ფრიად არასაკმარისი იყო. არსებითად მევენახეობის მიმდევარი მოსახლეობის ძირითადი მასა, წვრილი მწარმოებლები, ე. ი. მევენახე გლეხობის უდიდესი უმრავლესობა, უყურადღებოდ იყო მიტოვებული. ეს უკანასკნელი გარემოება კი უფრო მეტ გასაქანს აძლევდა სოფლად შემსყიდველსა (სირაჯსა) და კულაკ-მევენახეს, რათა შესაწინააღმდეგებლად აპარატების მიწოდებისა, შემოსავალს მოკლებულ მწარმოებლებისათვის ფულის სესხებისა და სხვ. გზით ეწარმოებია მევენახე გლეხობის შემდგომი დაკაბალება.

რომ არა ვთქვათ რა ქალაქსა და რკინიგზას დიდად დაშორებულ, მიკარდნილ სოფელთა შესახებ, საკმარისია აღინიშნოს, რომ თბილისის მაზრის სოფ. ხაშში (სართიჭალის რ.) გლეხობა, და ისიც 1890-იანი წლების გასულს სირაჯებს 1 ფუთი გოგირდისათვის უხდიდნენ (ჩვეულებრივ ოქტომბრის ბოლოს) 2 ვედრო ღვინოს ან, თუ სირაჯს ღვინო არ მოეწონებოდა, ფულად 3 მან. და 40 კაპ., ე. ი. რამდენიმეჯერ მეტს, ვინემ ღირდა გოგირდი წარმოების ადგილას. „გლეხობა, რომელსაც საშუალება არა აქვს სხვა გზით შეიძინოს გოგირდი იძულებულია დასთანხმდეს ასეთს აღმამფოთებელ პირობებს“. რაკი „სართიჭალის გლეხობის მთელი შეძლება ვენახზეა დამოკიდებული“ და რაკი რწმუნდებიან ვაზის შეწამვის სარგებლობაში „ისინი ესოდენ არახელსაყრელ პირობათა წინაშეც არ ჩერდებიან“ და სირაჯთაგან ვალში იღებენ გოგირდსა და შესაწამლავ პრეპარატებსო, წერდა კსმს კორესპონდენტი¹.

¹ KCX, 1897 r. № 194, სტრ. 620.

კახელ ვენახისმფლობელთა და მევენახეთა ყრილობაზე (1899 წ.) გაიმართებული ი. სტაროსელსკი აღნიშნავდა, რომ „ახლანდელს ვენახებში ფილოქსერის გაჩენასა და სწრაფ გავრცელებას შეუძლია მხოლოდ დააჩქაროს მამულების (ვენახების) გადასვლა იმთავითვე მათი მფლობელების ხელიდან სხვა, კახეთში უმთავრესად გარედან მოსულ ადამიანთა ხელში, რომელთაც აქვთ თავისუფალი კაპიტალები“¹.

თბილისისავე მაზრის შესახებ კავკასიის ფილოქსერის კომიტეტის ინსტრუქტორი ა. საკაშვილი 1900 წ. აცხადებდა, რომ „მევენახეთა მასა სამწუხაროდ კიდევ არასაკმარისად იცნობს შეწამვლას (ვაზისა), რისთვისაც აუცილებელია მისი დემონსტრაცია“². ე. კაგაროვი აღნიშნავდა (1897 წ.), რომ საგარეჯოს რაიონში მანავის, პატარძეულის და სხვა სოფელთა გლეხები დარწმუნდნენ შეწამვლის სარგებლობაში, მაგრამ უძნელდებათ გოგირდისა და შაბიამანის შექმნა, ასევე ვერმორელის აპარატების შოვნა, რომელთა შესყიდვა უმეტესწილად უხდებათ არა თბილისში კსმს საწყობებში, არამედ სირაჯთაგან „2—3-ჯერ უფრო მეტ ფასად“ და თანაც „შემდგომში მათთან ღვინით ანგარიშის გასწორების პირობით“³ და, ცხადია, მაღალი სარგებელის (%) ზედშეკვეცითაც⁴.

აღსანიშნავია, რომ ნაღდ ფულს ყოველთვის მოკლებულ წვრილმწარმოებელთა შორის ვაზის შეწამვლის აუცილებლობამ წარმოშვა თავისებური ფორმა იჯარისა: „ვენახების (ვაზების) შეწამვლის საქმეში გაჩნდნენ მეიჯარენი (подрядчики): ისინი, თავიანთი შეხედულებისამებრ აირჩევენ რა რამდენიმე ათეულ ვენახს, კისრულობენ 2 წლის განმავლობაში საკუთარ ხარჯზე უწამლონ მათ გოგირდითა და ბორდოს სითხით, რისთვისაც ყოველი ვენახიდან ყოველწლიურად ღებულობენ ყურძნის ან ღვინის სახით მოსავლის მესამედს“⁵.

ასეთ „ჭირისუფალთ“ ზოგან მოსავლის ნახევარიც მიჰქონდათ. ნ. გოზალიშვილი მოგვითხრობს: „ვენახის შეწამვლას ხანდისხან ხელს ჰკიდებენ გაურკვეველი საქმიანობის ადამიანები, რომელთაც დიდი კაპიტალები გააჩნიათ. ეს არაფრით არ ამსუბუქებს მოსახლეობის მდგომარეობას. ან რა ხარფა შეუძლია მიიღოს აქედან ვენახის მფლობელმა, როდესაც შემწამლავს მიაქვს მოსავლის ნახევარი, მაშინ როდესაც ეხარჯება რაღაც 5—10 მანეთი შეწამვლაზე ვენახისა, საიდანაც 100 მანეთის გასაყიდი ღვინო მიიღება“⁶.

ამასთანავე უნდა ითქვას, რომ პირველ ხანებში მოსახლეობის ნაწილი თვითონ იყო ვაზის შეწამვლისადმი ინდიფერენტულად განწყობილი. მაგალი-

¹ Ю. А. Старосельский, «О мерах защиты Кахетии от филлоксеры» (ТСВВК, стр. 17).

² ОФК, 1900 г., II, 67.

³ КСХ, 1897 г., № 176, стр. 330.

⁴ ТСВВК, 142.

⁵ КСХ, 1827, № 176, стр. 330.

⁶ ТСВВК, 141—142.

თად, გორისა და ღუშეთის მაზრებში „მევენახეები დიდი ხნის განმავლობაში არ აქცევდნენ შესაფერ ყურადღებას ფილოქსერის კომიტეტის აგენტების მხრივ შეთავაზებულ წესებს ვაზის შეწამვისა, რამდენადაც ბრძოლის ამ წესებს არც რეალურად, და ამასთანავე ღვინის ხარისხისათვის მავნებლად სთვლიდნენ“¹. საჭიროა აღინიშნოს, რომ ეს გარემოება უნდა აიხსნას არსებითად თვით ფილოქსერის კომიტეტის აპარატის ბიუროკრატიულობათა და საერთოდ ხელისუფლების მიერ ამ მხრივ წარმოებულ ღონისძიებათა პოლიციური ხასიათით, რასაც ყოველთვის თავს არიდებდა გლეხობა.

1897 წ. ქუთ. KCX-ს მიმომხილველი, ეხებოდა რა ვაზის წესიერი შეწამვის გავრცელების საკითხს, აღნიშნავდა, რომ ამიერკავკასიაში ხშირად სოფლის ინტელიგენტურ მეურნესაც უჭირდა ვაზის შეწამვის დადგენილი მეთოდის თანმიმდევრული გატარება და ასეთს პირობებში რა უნდა ითქვას გლეხობის შესახებ, „რომელთაც უკანასკნელ ხანებში თუმცა შეუგნიათ ვაზის შეწამვის აუცილებლობა, მაგრამ ვერ აკეთებდნენ ამას იმიტომ, რომ არა აქვთ არც საშუალება აუცილებელი ინვენტარისა და წამლების შექმნისა; არა ჰყავთ არც ხელმძღვანელი, რომელიც მიუთითებდა მათ დროს შეწამვისა. აუხსნიდა თუ როგორ მზადდება ბორდოს სითხე, საიდან გამოიწერონ აპარატები და სხვ. ჩვენი მემამულეებიც-კი, რომელთაც შედარებით საშუალებაც გააჩნიათ და დროც აქვთ, ინდიფერენტულად უყურებდნენ შეწამვლას და თითქმის არც აწარმოებენ მას. მაგალითად, ისეთი მემამულე, როგორცაა თავადი მუხრან-ბატონი, რომელსაც ათეულობით სპეციალისტი ჰყავს და რომელიც მუშათა მთელ ლეგიონებს ბრძანებლობს, არ იცავს შეწამვის წესიერ თანმიმდევრობას, რის მეოხებითაც მან სოფ. დილოში დაჰკარგა მთელი მოსავალი“².

ვენახის მოვლა-პატრონობის მხრივ, ცხადია ანალოგიურ მდგომარეობაში იყო საერთოდ მსხვილ მემამულეთა მეურნეობები. მაგალითად, კახელ ვენახისმფლობელთა ყრილობაზე აღნიშნავდნენ, რომ ვაზის მტრებთან ბრძოლა „განსაკუთრებით უმძიმდებათ იმ მსხვილ მემამულურ მეურნეობებს, სადაც ვენახს ამუშავებენ დაჭირავებული შრომით, ანუ ჭეიჯარის ხელით, და სადაც, სამწუხაროდ საბრუნავი კაპიტალის სიდიდე, ვენახების ახლანდელ არასაკმარისი მოვლის პირობებშიაც, არ შეესაბამება მოთხოვნილებას, რის გამოც ძალიან ხშირად მემამულეთა უზარმაზარი ვენახები მრავალწლოვანობით გადაუბარავი და თვით სოკოვან ავადმყოფობათაგანაც შეუწამლავი რჩებიან“³.

ვაზის წამლობის ცოდნის გავრცელებას ცხადია დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ხშირად სოფლებში არ იცოდნენ შესაწამლავი პრეპარატის შემზადება (თუ რა რაოდენობით უნდოდა გოგირდი, შაბიამანი და სხვ.), რის გამოც არა-

¹ CCBBK, VIII, 66.

² KCX, 1897 წ., № 162, სტრ. 110.

³ TCBBK, სტრ. 15.

ქართული
ენების
მეცნიერება

იშვიათი იყო შემთხვევა, რომ დოზების დაუცველად შემზადებული წამლები აფუჭებდნენ კიდევაც ვენახს, ანდა ვერ აღწევდნენ მოსალოდნელ შედეგს, და ასეთს შემთხვევებს ადგილი ჰქონდა თვით იმერეთშიაც, მაშინ როდესაც იმერელი მევენახეები და, მამასადამე, ვაზის მომვლელ-შემწამლველი განთქმული იყვნენ მთელს კავკასიაში. როგორც ქართლ-კახეთში¹, ისე განსაკუთრებით ერევნისა, განჯისა და ბაქოს გუბერნიებში, სადაც 1880-იანი წლებიდან მაინც, ბლომად ჩნდებოდა იმერელი მებაღე-მევენახენი—კერძოდ შეძლებულ მემამულეთა მეურნეობებში.

1899 წ. ქ. თელავში შემდგარ კახელ ვენახსმფლობელთა და მევენახეთა ყრილობის მასალებიდანაც ჩანს, თუ რაოდენ მრავლად ყოფილან უკვე ამ დროს კახეთში „დროებით საზოგაროზე გასული“ იმერელი მევენახეები².

აზერბაიჯანში, მაგალითად, შემახიას მაზრაში დიდხანს უყურადღებოდ იყო მიგდებული დაავადებული ვაზები. შეძლებული მემამულეებიც არ ატარებდნენ შესაფერის ღონისძიებებს, ხოლო „ზოგიერთნი შემახიელ და მატრასელ მევენახეთაგან (სერებრიაკოვი, ხაგანოვი და სხვ.), რომელთაც სურთ უწამლონ თავიანთ ვენახებს იწერენ ხოლმე უბრალო გლეხებს — იმერლებს, ქუთაისის გუბერნიიდან, რომელთაც კარგ ფულს უხდინან; სწორედ ეს გლეხები სწამლობდნენ ყურძენსა და ვაზსო“ — წერდა 1902 წ. აგრონომი ტ. მამალაძე³. ანალოგიური იყო მდგომარეობა ელიზავეტპოლისა (განჯისა) და ბაქოს გუბერნიების სხვა მაზრებშიც. კერძოდ შუშის მაზრაში (სოფ. აგდარში) მხოლოდ 1899 წელს იქნა ჩატარებული პირველი ცდა ზიავანის (მაღლარის) შეწამვლისა. თუ თვით ქ. განჯაში ვაზის შეწამვლა საკმაოდ იყო გავრცელებული, სამაგიეროდ მისი მაზრის სოფლებში⁴, განსაკუთრებით ღარიბი გლეხობისათვის სოკოვან დაავადებათა წინააღმდეგ ვაზის წამლობა და თვით შესაწამლავი აპარატები მე-19 ს. მიწურულშიც უცხო ხილს წარმოადგენდა⁵.

ქუთაისის გუბერნიამიაც, სადაც ვაზის შეწამვლის წესები ყველაზე ადრე და ფართოდ გავრცელდა, „მოსახლეობამ არ აცის თუ სად შეიძლება ვაზის შესაწამლავი მასალებისა და აპარატების ყიდვა, რამდენადაც მთელ ქუთაისის გუბერნიაში არ არის არც კერძო, არც საზოგადოებრივი საწყობები, რომლებიც მოსახლეობას აწოდებდნენ სოფლის მეურნეობისა, მეღვინეობისა და მევენახეობისათვის საჭირო მანქანა-იარაღებსა და მასალებს; შესაცვლელი სამარაგო ნაწილები, რაც 20 კაპ. ღირს, აქ კაცმა თბილისიდან უნდა გამოიწეროს და გარდა იმისა, რომ 1 მანეთი ჯდება, მთავარი ისაა რომ გვიან იქნება მი-

¹ КСХ, 1900 г. № 456.

² ТКОСХ, 1885 г. № 5, стр. 348.

³ ТСВВК, стр. 1.

⁴ КВПС, 1902 г., № 116, стр. 10.

⁵ ОФК, 1899 г. стр. 118—119.

ლებული, ე. ი. მას მერმე რაც სავსებით ვითარდება დაავადება ვენახი¹.

ვაზების შეწამვის ტექნიკის გავრცელებისა და საერთოდ პოპულარიზაციის საქმეში, ცხადია, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა საჩვენებელი ნაკვეთების მოწყობას. ასეთ საჩვენებელ ნაკვეთებს აწყობდნენ ფილოქსერის კომიტეტები, კსმს და სხვ., თუმცა მათი რაოდენობა ძლიერ მცირე იყო. ბაქო-დაღისტნის საგუბერნიო ფილოქსერის კომიტეტის 1915—1917 წწ. მუშაობის ანგარიშგებაში ვკითხულობთ, რომ „ვაზის შეწამვის საჩვენებელ ნაკვეთებს, რომლებიც კომიტეტის რწმუნებულთ (ე. წ. სოფლისმეურნეობრივ მამასახლისებს) აქვთ მოწყობილი, უდიდესი სარგებლობის მოტანა შეუძლიათ. ისეთ ადგილებში, სადაც არასოდეს არ წარმოებულა ვაზის შეწამვა, ფრიად მრავლად გაჩნდნენ მსურველნი შეუწამლონ თავიანთ ვენახებს, რომ კომიტეტის ინსტრუქტორებსა და რწმუნებულებს მრავალ ადვილს არც კი შეეძლოთ დაეკმაყოფილებიათ დაანტერესებულ პირთა თხოვნა, რათა მიეცათ მათთვის შესაწამლავი მასალა და შესაფრქვევი აპარატები“².

მართალია, ხელისუფლებამაც შედავათები დააწესა აგრეთვე ვაზის შესაწამლავი პრეპარატების იმპორტზე. სავსებით გააუქმა ბაჟი, მაგალითად, შაბიამანის შემოტანაზე, მაგრამ ამ სიკეთით ისევე ვაჭარ-შემსყიდველებმა ისარგებლეს. შაბიამანი ამიერკავკასიაში უმთავრესად ინგლისიდან და ნაწილობრივ გერმანიიდანაც შემოქონდათ. ვაზის შეწამვისათვის ამ ესოდენ საჭირო ნივთიერების შემოტანა და გასაღება არსებითად მონოპოლიურად ჰქონდა ჩაგდებული ხელში ორიოდ კაპიტალისტურ ფირმას, — „ისინი ფასებს თავიანთი სურვილისამებრ ადებენ ამ საქონელს და ეს ფასები მით უფრო მატულობენ, რომ იგინი შაბიამანს პატარა ვაჭრებზე ყიდიან“³.

1909 წ. ნოემბერს კსმს ყრილობაზე გამოსული ცნობილი იმერელი მევენახე ი. გუნცაძე აცხადებდა: მილდიუსაგან მოტანილი „შბედურება თავიდან ავიცილეთ მაშინ, როდესაც ვაზს შაბიამანით დაუწყეთ აქიზობა, შაბიამანით აქიზობა ყველგან გავრცელდა და თუ ბევრი ვენახი კიდევ უწამლვლი რჩება, ეს მხოლოდ შაბიამანის სიძვირით აიხსნება“⁴. დ. ლამბაშიძის მიერ შეკრებილი ცნობებით მხოლოდ 1900—1912 წწ. და მხოლოდ ინგლისიდან, ბათუმის გზით, შემოტანილ იქნა 902 ათასი ფუთი შაბიამანი, რომელთა საერთო ღირებულება (1 ფუთზე 3 მ. და 60 კაპ. ანგარიშით) 2.246 ათას მანეთს შეადგენდა. ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ შაბიამანი იმ ხანებ-

¹ Т ъ е б о. «Заметки деревенского практика...», 1903 г. Кутаис, стр. 33.

² МЗСЗК, 657.

³ დ. ლამბაშიძე, „შაბიამანი და მისი შემოტანა ინგლისიდან ჩვენში“ („ზნა კახეთისა“, 1913 წ. ქ. თელავი, № 114, გვ. 4).

⁴ იქვე.

ში, მოსახლეობაში „გაცილებით უფრო ძვირად იყიდებოდა“, ვინაიდან „ნაწილობრივად“¹.

ასეთს პირობებში, ცხადია, უდიდეს სიძნელეებთან იყო დაკავშირებული, როგორც ძველი ვენახების დაცვა-შენარჩუნების, ისე განადგურებულთა აღდგენას ახალი ვენახის გაშენების საქმე. განსაკუთრებით ფილოქსერის გავრცელების შემდეგ ამერიკულ საძირეზე დაუმყნელ ვაზთაგან ნაშენი ვენახების ფართობი სულ უფრო მეტის სისწრაფით მცირდებოდა. ამასთანავე როგორც ამიერკავკასიის საგუბერნიო ფილოქსერის კომიტეტების 1915—1917 წწ. ანგარიშგებაში ეკითხულობთ „ამერიკულ საძირეზე ვენახების აღდგენის საქმე არ მიდიოდა ისე სწრაფად, როგორც ძველ ვენახთა განადგურება“².

პირველი მსოფლიო ომისა და განსაკუთრებით სამოქალაქო ომის წლებში ფილოქსერა ფართოდ მოედვა ამიერკავკასიის ვენახებს. 1923 წ. მარტს შემდგარ ამიერკავკასიის ეკონომიკურ თათბირზე აღინიშნა, რომ „ფილოქსერამ თავისი შემმუსვრელი მუშაობის 15 წლის განმავლობაში მოიცვა კახეთის ყველა სოფლის ვენახი და მოსახლეობამ უკვე ამკარად შეიგნო თავისი ყველა ვენახის დაღუპვა“³.

აზერბაიჯანისა და სომხეთის მევენახეობა ყოველთვის უშუალო კავშირში იმყოფებოდა საქართველოს მევენახეობასთან, საიდანაც ღებულობდა არამხოლოდ ვაზის საუკეთესო ჯიშებს, არამედ კადრებსაც, რომლებიც აქ ავრცელებდნენ ვენახის მოვლა-პატრონობის რაციონალურ მეთოდებს.

მაგრამ სწორედ ასეთი ვითარებისა გამო აზერბაიჯანსა და სომხეთში შიშობდნენ საქართველოდან იქაც არ შესულიყო ფილოქსერა. მაგალითად, ელიზავეტპოლის (განჯის) გუბერნიის საფილოქსერო კომიტეტის 1917 წ. ანგარიშგებაში აღნიშნულია საშიშროება ამ გუბერნიის მევენახეობის რაიონებში ფილოქსერის შემოტანისა, რადგან ამ მხრივ მიღებული ღონისძიებანი არ გამორიცხავენ შესაძლებლობას „პარაზიტის შემოტანისა... მით უმეტეს რომ განჯის (ელიზავეტპოლის), ყაზახისა და არემის მაზრების თითქმის ყველა მსხვილ ვენახებში დღიური და მენარდე მუშების სახით მუშაობენ მოსული ელემენტები, უმთავრესად სიღნაღის მაზრისა და ალაზნის ნაპირების მცხოვრებნი“⁴.

აზერბაიჯანში მთლიანი ფილოქსერული გამოკვლევები ფილოქსერის კავკასიურმა კომიტეტმა დაასრულა 1898 წელს. შემდეგ 1906 წელს მოხდა ნაწილობრივი (შემახის, გეოგჩის და სხვ. მაზრების) გამოკვლევა⁵. ასეთი გა-

¹ დ. დამბაშიძე, „ჩვენი ქვეყნის უცხოეთთან ვაჭრობის მიმოხილვა“, ლონდონი, 1914 წ., გვ. 35—37.

² МЗСК, 109.

³ МЗСЗК, 649.

⁴ ТЗЭС, II, 28.

⁵ იქვე, 657.

მოკვლევები განჯისა და ბაქო-დაღესტნის ფილოქსერული კომიტეტების მიერ გრძელდებოდა მერმინდელ წლებშიაც, მაგრამ აქ, და არც სომხეთში, მთელი ჩვენს მიერ აღებული პერიოდის განმავლობაში ფილოქსერის გავრცელება არ ყოფილა აღნიშნული, თუმცა კახეთიდან და სხვა რაიონებიდანაც სისტემატურად და მნიშვნელოვანი ზომითაც შემოჰქონდათ სხვადასხვა ჯიშის ვაზების ნერგები და თვით მევენახეობის მუშა-სპეციალისტებიც აქ შემოდიოდნენ უმთავრესად ისევ კახეთიდან და იმერეთიდან.

*
*
*

ჩვენ არ მოგვებოვება ზუსტი სტატისტიკური მონაცემები იმის შესახებ, თუ რაოდენი ზარალი მიაყენა ვაზის სხვადასხვა ავადმყოფობამ და მავნებელმა ამიერკავკასიის მევენახეობას. კერძოდ მევენახეობის ისეთ რაიონში, როგორიც დას. საქართველოა, KX-ს მიმომხილველის დაკვირვებით, ფილოქსერამ 1910-იანი წლების დამდეგისათვის იქამდე მიიყვანა საქმე, რომ ქუთაისის გუბერნიის მრავალ ადგილას მოსახლეობამ, დაჰკარგა რა მევენახეობის იმედი, ხელი აიღო მასზე, ზოგან კიდევაც აკაფა ძველი ვენახები და იქ სიმინდი და თესა ანდა ხეხილი გააშენა¹.

ანალოგიური იყო მდგომარეობა აღმ. საქართველოშიაც, მაგალითად, ჯერ კიდევ 1896—1897 წწ. ცნობილი ი. კ. მუხრან-ბატონის (ბაგრატიონ-მუხრანსკის) მამულების (თბილისის მაზრა) მთავარმა მმართველმა ა. აბაშიძემ დაიწყო დიდი, 50 დეს. ხეხილის ბაღის გაშენება, რადგან „ფილოქსერის მოახლოებისა გამო, რაც განსაკუთრებით ემუქრება ვენახებს, ეს წამოწყება (მეხილეობაზე გადასვლა—პ. გ.) სავსებით გონიერულია“, დაასკვნია KCX-ს რედაქცია²; — ესოდენ დიდი იყო შიში ფილოქსერისადმი საერთოდ მოსახლეობაში; ლაპარაკობდნენ მევენახეობის მეურნეობის სავსებით განადგურებაზე.

ბუნებრივია, ვაზის მავნებელთაგან გამოწვეული მთელი ზიანი განსაკუთრებული სიმწვავეით უნდა განეცადა უწინარეს წვრილმწარმოებელთა მასებს, გლეხობას, რომელსაც ვარდა იმისა, რომ მეტად უჭირდა სათანადო ცოდნა-გამოცდილების შექმნა, მატერიალური პირობება ხელს უშლიდა მიღებულ ცოდნის პრაქტიკულად გამოყენების საქმეში. შედეგი ამისა ის იყო, რომ მევენახეობის მთავარ რაიონებში გლეხი, რომელსაც შემოსავლის ძირითადი წყარო—ვენახი—უნადგურდებოდა, იძულებული ხდებოდა „დროებით საშოვარზე“ გასულიყო, რაც, ადრე თუ გვიან, უმეტესწილად სოფლიდან მისი საბოლოოდ მოწყვეტით თავდებოდა.

ასეთ გლეხთა შორის ყველაზე სავალალო იყო „დროებით-ვალდებულ“ გლეხთა მდგომარეობა. ამ კატეგორიის გლეხთა შორის, მაგალითად, თბილის-

¹ KX, 1913 გ., № 19, სტრ. 2; იხ. აგრეთვე, ОФК, 1897 გ., სტრ. 248.

² KCX, 1897 გ., № 164, სტრ. 142—143.

სის მაზრაში, „ვენახების შეწამვლა ბედნიერ გამონაკლისს შეადგენდა“¹ ეკონომიკური მდგომარეობით ეს გლეხები ყველა სხვა კატეგორიის მფლობელებზე დაბლა დგანან და არ ეტანებიან ვენახების შეწამვლას, რადგან მათ მოსავლის მეოთხედი ნაწილი მემამულეს უნდა მისცენ“¹; ეს იყო ერთერთი შედეგი აქ ბატონყმობის გაუქმების უკუღმართული პირობებისა².

ვაზის დავადებათა და მავნებელთა ზიანს შედარებით ადვილად გადაურჩა ის მეურნეობები, რომელთაც შესაძლებლობა ჰქონდათ „წესიერი მოვლა-პატრონობისა“, ე. ი. ვაზის მტრების წინააღმდეგ გადამჭრელი ზომების დროულად გატარებისა. ასეთები იყვნენ კერძოდ გერმანელთა კოლონიები, რომელთაც პირველ რიგში და უხვად ეხმარებოდა ცარიზმის ადგილობრივი ადმინისტრაცია; ეხმარებოდა როგორც სპეციალისტების, ასევე შესაწამლავ ნივთიერებათა და ამისათვის საჭირო აპარატების მიწოდებით და ისიც მუქთად ანდა შეღავათიან ფასებში მაინც. მხოლოდ ამით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ ელიზავეტბოლის გუბერნიის ფილოქსერის კომიტეტის ცნობებითაც (1917 წ.) მევენახეობა გერმანელთა კოლონიებში სწრაფად ვითარდებოდა, „ხოლო სომხურ და მუსლიმანურ სოფლებში ვენახები არამცთუ არ ფართოვდებიან, არამედ ზოგიერთ ადგილებში თანდათანობით ჰკაფავენ (სჭრიან) ხოლმე ვაზებს“.

ელიზავეტბოლის ფილოქსერის კომიტეტის დასკვნით „ამ მოვლენის მთავარი მიზეზია... მოსახლეობის მხრივ, განსაკუთრებით თურქულ (აზერბაიჯანულ—ზ. გ.) და სომხურ სოფლებში, გაუვრცელებლობა ვაზის რაციონალური კულტურისა“³. „სოკოვან ავადმყოფობათა და მავნებელ მწერთაგან“ ბაქოს გუბერნიის მევენახეთა მოსავლის მნიშვნელოვანი ნაწილის დაღუპვასაც ფილოქსერის ადგილობრივი კომიტეტი ისევ და ისევ „ვაზის მოვლის პრიმიტიული წესებითა და შეწამვლის იშვიათობითა“ ხსნის⁴.

2. ამერიკული ვაზის სანერგეები

ვაზის ავადმყოფობათა და მავნებელთა წინააღმდეგ ბრძოლის პირობების გაცნობისას მხოლოდ გაცვრით შევჩერდით იმ საზოგადოებრივად ორგანიზებული ღონისძიებების შესახებ, რაც მიმართული იყო ვაზის მტრების წინააღმდეგ და, მამასადამე, მიზნად ისახავდა მევენახეობის დაცვასა და აღდგენა-განვითარებას.

1881 წელს დაარსებული ფილოქსერის კავკასიური კომიტეტი ხელმძღვანელობდა, როგორც ფილოქსერის, ისე საერთოდ ვაზის სხვა მტერთა წინააღ-

¹ ОФК, 1900 г., П. 68.

² იხ. П. Г у г у ш в и л и, «Сельское хоз. и аграрн. отношения», 1950 г., Т. II, стр. 233—235.

³ МЗСЗК, 650.

⁴ იქვე, 656.

მდეგ ბრძოლას, ამავე მიმართულებით მოღვაწეობდა აგრეთვე სოფლის მეურნეობის კავკასიური საზოგადოება და რიგი სხვა საზოგადოებრივი დაწესებულება. ეს ორგანიზაციები მევენახეობის რაიონებში აგზავნიდნენ სპეციალისტების ჯგუფებს. უკანასკნელნი ადგილებზე აწარმოებდნენ ვაზის საჩვენებელ შეწამვლას და უხსნიდნენ მოსახლეობას ყველაზე გავრცელებული პრეპარატების გამოყენებისა და წამლობის პროცესს შინაარსს. ოიდიუმას წინააღმდეგ დე-ლა-ვერნის საბერველით ვაზს აყრიდნენ გოგირდის ფხვნილს, ხოლო მილდიუს წინააღმდეგ ვერმორელის პულვერიზატორით ვაზს ასხურებდნენ ბორდოს ხსნარს¹.

ფილოქსერის წინააღმდეგ ბრძოლის პირველ ეტაპზე მიმართავდნენ ე. წ. ინტექსილურ მეთოდს, ე. ი. ვაზების ამოძირკვასა (корчевка) და ფილოქსერიანი ნიადაგის გოგირდოვანი ნახშირმჟავით² (сернистым углеродом), ხანაც ნავით³ გაუღენთას (протравление). აგრეთვე წყლით დაფარვას (затопление)⁴. ამასთანავე, ჯერ კიდევ დასაწყისიდანვე 1890-იანი წლებისა, ხსენებულ მეთოდთა ნაკლები ეფექტურობის გამო, „ფილოქსერის წინააღმდეგ ბრძოლის მეთოდად „აღიარებულ იქნა ვენახების განახლება ფილოქსერის მხრივ უვნებელ ამერიკულ ვაზის საძირებზე დამყნობილი კეთილშობილი, ე. ი. ადგილობრივი თუ ევროპული (ე. წ. ძველი ქვეყნის) ჯიშის ვაზებით. საბოლოოდ მხოლოდ ამ გზით იქნა დაღუპვისაგან გადარჩენილი საერთოდ „ძველი ქვეყნის“ მევენახეობა ამერიკელი მტრის, ფილოქსერის, დაუძნობელი შემოსევისაგან.

ამერიკული ვაზის სანერგეები ამიერკავკასიაში გვიან იქნა გაშენებული. აღსანიშნავია, რომ ამიერკავკასიაში საერთოდაც ვაზის სანერგეთა კულტურა მე-19 საუკუნემდე უცნობი უნდა ყოფილიყო. ვენახის მთლიანი განახლებაც არ იყო ტრადიციული მოვლენა. დაბერებული ან გამხმარი ვაზი ჩვეულებრივ იცვლებოდა ახალით, რის გამოც ვენახში ძველი, ხშირად ფრიად დიდი ვაზის გვერდით (განსაკუთრებით ბაბილოში ანუ დობიროში) ხარობდა ახალგაზრდაც. ამორტიზაციის, ეს, ასე ვთქვათ, თანდათანობითი და თანამომდევნობითი წესი — რაც ძველი (დაბერებული) ვაზის უმთავრესად მისივე ტოტის დაწინდვის გზით განახლებისა (და ამასთანავე ვაზის ძირთა საერთოდ გამრავლებისათვისაც დაწინდვითი წესის არსებობა),— ეტყობა უძველესი დროიდანვე მომდინარეობდა და, ცხადია, მევენახეობის ნატურალური მეურნეობის დამახასიათებელ მოვლენასაც წარმოადგენს.

1870-იანი წლების დამდეგსაც ვაზის სპეციალური სანერგეები აქ არ ყოფილა. თუმცა ვაზის ლერწით და ნერგით ვაჭრობა ამ დროისათვის უკვე გავრცელებული მოვლენა იყო. იმერეთში, მაგალითად, ამ მხრივ ცნობილი იყო თავად ა. ი. სვიატოპოლკ-მირსკისა და ბარონ ლონ-

¹ ВР, III, 101.

² «Советское шампанское Грузии», 1940, Тбилиси, стр. 19.

³ „ხმა კახეთისა“, 1913 წ. № 91, გვ. 4.

⁴ ССВВК, IV, 118.

გეილის ვენახები (სოფ. ჩოგნარში, ქუთაისის მახლობლად). უკანასკნელმა მხოლოდ 1873 წელს „დაარბა“ 200.000-მდე ლერწი. ლონგეილმა სწორედ ამ მხრივ მევენახეობისათვის ხელისშეწყობის მიზნით აქ ხაზინისაგან მიიღო სათანადო მიწა, და იგი სისტემატურად ღებულობდა აგრეთვე ფულად სუბსიდიასაც¹.

ფილოქსერის კავკასიურმა კომიტეტმა ვ. სტაროსელსკისა და ი. ანდრონიკაშვილის ინიციატივითა და ხელმძღვანელობით მხოლოდ 1890 წელს მოაწყო ამერიკული ვაზის სანერგე — ზესტაფონის (ყვირილის) მახლობლად (2,5 ვერსზე) სოფ. საქარაში. თავდაპირველად ეს იყო მხოლოდ საცდელი ნაკვეთი, სადაც აწარმოებლენ ცდებს ფილოქსერისაგან უვნებელი სხვადასხვა ჯიშის ამერიკული ვაზის გაშენებისა. აქვე იმთავითვე მოეწყო საწყობი — ინტექსიდური წამლობის პრეპარატების დაცვა-შენახვისათვის. მაგრამ მთავარი ყურადღება მაინც ამერიკული ვაზის საძირეთა გაშენებას ექცეოდა, რამდენადაც, ამიერიდან მხოლოდღა ამ გზით, ე. ი. ამერიკულ საძირეზე დამყნობილი ადგილობრივი ვაზების მეოხებით იყო ნაგულსხმევი მევენახეობის ხსნა ჩვენში.

მიწათმოქმედებისა და სახელმწიფო ქონებათა სამინისტრომ ამიერკავკასიაში ფილოქსერამოდებული ვენახების მიმოხილვის მიზნით 1893 წელს აქ მოიწვია რუსი და უცხოელი სპეციალისტები, აკად. კ. კოვალევსკი, ოდესის უნივერსიტეტის პროფესორი პ. მელიქიშვილი, მარსელის უნივერსიტეტის პროფესორი მარიონი, ჰუნგრეთის (ბუდაპეშტის) ენტომოლოგიური საღვურის დირექტორი პოვარტი, რომელთაც, ფილოქსერის კავკასიური კომიტეტის წევრებთან და ადგილობრივ ექსპერტებთან (ვ. სტაროსელსკი, ი. ანდრონიკაშვილი და სხვ.) ერთად, მსჯელობის საგნად გაიხადეს ამიერკავკასიაში ამერიკული ვაზის (საძირეს) სანერგეთა გაშენების ხელსაყრელობისა და თვით ამერიკულ ჯიშთა შორის, ადგილობრივ პირობათა შესაბამისად, უკეთესთა შერჩევის საკითხი².

პროფ. მარიონს, ალბათ საფრანგეთის მევენახეობის ინტერესები თუ უკარნახებდა, ამ თათბირზე „მეცნიერული თვალსაზრისით“ ემტკიცებია, რომ „არ შეიძლება ვიქონიოთ იმედი ამიერკავკასიაში ფილოქსერის მიერ განადგურებული ვენახების ამერიკული ვაზის კულტურით აღდგენისა“³. საბედნიეროდ ადგილობრივმა და რუსმა მეცნიერებმა და სპეციალისტებმა ყური არ ათხოვეს მსოფლიოში განთქმული ამ ფრანგი მეცნიერის განცხადებას. არ შედრკენ მისი ავტორიტეტის წინაშე და კიდევ უფრო მეტს ენერგიით განაგრძეს საქარაში ამერიკული ვაზის სხვადასხვა ჯიშთა გაშენება.

სწორედ 1893 წელს, შედეგად ვ. სტაროსელსკისა და ი. ანდრონიკაშვილის ენერგიული მეცადინეობისა, პირველად მიიღეს ნებართვა

¹ ССК, III, 208—211.

² ОФК, 1893 г., стр. 9—10; ОФК, 1897 г., 241—242.

³ КХ, 1913 г., № 19, стр. 2.

უცხოეთიდან ამერიკული ვაზების გამოწერისა. ამ, 1893 წელსვე საქარის სახელმწიფო დობრ მონპელიეს აგრონომიული სასწავლებლიდან მიღებული ლერწების და-რგვით. ამერიკულ ვაზთა საძირეები საქარაში ბლომად მიიღეს აგრეთვე ყირი-მიდან, ნიკიტის ბაღიდან და სხვ. უფრო ადრე-კი აქ ამერიკული ვაზების გა-შენებას ეწეოდნენ პარიზიდან მიღებული თესლით, რომელთა მოვლა-გახარე-ბისათვის ყოველთვის გულმოდგინედ ზრუნავდა საცდელი ნაკვეთის გამგე ვ. სტაროსელსკი.

პირველმა წარმატებებმა საფუძველი შექმნეს, რათა ამერიკულ ვაზთა საქარის საცდელი ნაკვეთი 1895 წელს გადაკეთებულიყო საქარის სახელმწიფო (სახაზინო) სანერგედ, რომელიც ამ დროიდან მნიშვნელოვნად გაფართოვდა. მთელ მეურნეობას უკვე 15 დესეტი-ნაზე მეტი ფართობი ეჭირა და გარდა თვით ამერიკულ საძირეთა ნარგავისა ჰქონდა 17 დესეტინა მსხმოიარე ვენახი, 2 დეს. სანამყენო ფართობი (ШКОЛА ПРИВИВОК), ხეხილის ბაღი (2310 კვ საყ.), დეკორაციული ბაღი (600 კვ საყ.), ბაღჩა (530 კვ საყ.).

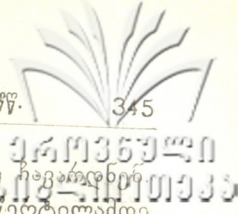
თვით ვ. სტაროსელსკის სიტყვით, საქარის სანერგეს ამოცანა იყო სხვადასხვა ჯიშის ამერიკულ საძირეთა საერთოდ ვარგისობისა და ადგი-ლობრივი ჯიშის ვაზებთან მათი შენათესავებითობის ხარისხის გამოკვლევა; ადგილობრივ პირობებთან ყველაზე უფრო შეხამებადი ამერიკულ ჯიშთა შერ-ჩევა და მათი მეშვეობით განადგურებული მევენახეობის აღდგენის მარტავი და მასობრივად ხელმისაწვდომი ხერხების გამომუშავება და ნოსახლეობაში ამ ხერხების პოპულარიზაცია. „სანერგის ძირითადი ამოცანაა ფილოქსერის წინა-აღმდეგ ბრძოლის მეთოდების შემუშავება — ფილოქსერის მხრივ უვნებელ საძირეზე ვენახების აღდგენის სახით — და საერთოდ მევენახეობა-მეღვინეო-ბის შესწავლა და განვითარება ამიერკავკასიაში“¹.

საქარის სანერგემ 1896 წლიდან უკვე დაიწყო ქუთაისის გუბერნიაში ამერიკული ვაზის ლერწების გავრცელება, როგორც დასამყნობად, ისე გასამ-რავლებლად; სანერგე ავრცელებდა აგრეთვე უკვე დამყნობილ და დაფესვიან-ებულ ნერგებსაც. სწორედ ამ დროიდან იწყება ვენახების აღდგენა დას. საქართველოში და კერძოდ იმერეთში².

1901 წელს, რუსეთთან შეერთების ასი წლისთავის საიუბილეოდ მოწყო-ბილი „კავკასიის გამოფენის“ მიმომხილველი, ეხებოდა რა კერძოდ მეღვინეო-ბის საკითხს, წერდა: „... მას შემდეგ რაც ჩვენს მხარეს ფილოქსერა შემოეკედ-

¹ ОФК, 1897 г., стр. 289.

² В. Старосельский, «Из Сакарского питомника» («Вести. виноделия», 1896, № 3, стр. 165—167); «Труды лаборатории при Сакарском питомнике американских лоз» за 1892—1894 и послед. годы; В. Старосельский, «Отчет о деятельности Сакарского и Корейсубанского питомников американских лоз» (ОФК, 1897, 241—294).

ლა, მევენახეობა და მასთან ერთად მეღვინეობაც დიდ გასაჭირში ჩაეკარგა. განსაკუთრებით ქუთაისის გუბერნიის მეღვინეობა უკანასკნელ წლებში მძიმე ჩამოიყვანა. აი ამ გასაჭირიდან გამოიყვანა ხსენებული რაიონი საქარის სანერგემ. რამაც თავისი ამერიკული ვაზებით ნელნელა მოიპოვა ხალხის ყურადღება და ნდობა¹. საქარის სანერგემ გარკვეული როლი ითამაშა კერძოდ გურიასა და სამეგრელოში „გადაშენებამდე მიმდგარი მევენახეობის“ მცირეოდენი ზომით მაინც გადარჩენის საქმეში².

საქარის სანერგის საერთო მნიშვნელობისა და მისი მოღვაწეობის მასშტაბისათვის საკმარისია ითქვას, რომ სანერგის მიერ გაცემულ იქნა ნერგი (სადირე): 1869 წელს — 18.830 ცალი, 1897 წ. — 192.100³; 1800 წ. — 243.770 ცალი⁴; ხოლო 1900-იანი წლებიდან აქედან ყოველწლიურად იცემოდა დაახლოებით 300.000 ლერწი ამერიკული ვაზის შემოწმებულ-ნაცადი ჯიშებისა; დაახლოებით 40.000 დამყნობილი ვაზის ნერგი და დაახლოებით 30.000 ლერწი ადგილობრივი და ევროპული ვაზებისა. საქარის სანერგის ამ საქმიანობის შედეგად 1913 წლის 1 იანვრისათვის ქუთაისის გუბერნიის ვენახების მთელი ფართობის (19.916 დეს.) 66%, ე. ი. 13.262 დესეტიანა უკვე ამერიკულ სადირეზე აღდგენილ ვენახს (დაბლარს) წარმოადგენდა⁵.

საქარის სანერგე, გარდა თავისი მოღვაწეობის წლიურ ანგარიშგებათა და ლაბორატორიის შრომებისა აქვეყნებდა აგრეთვე შრომებს ამერიკულ ნერგებზე (სადირეებზე), ნამყენი ვაზების ამპელოგრაფიისა და სხვ. შესახებ. სანერგესთან 1898 წლიდან არსებობდა მევენახეთა მოსამზადებელი პრაქტიკული სკოლა⁶, რომელიც 1913 წლამდე დაამთავრა 121 კაცმა, რომლებიც ემსახურებოდნენ მთელს ამიერკავკასიაში ამერიკული ვაზის კულტურის გავრცელების საქმეს. სანერგეს ჰქონდა მეზღვეობის იარაღ-ინსტრუმენტებისა და შაბიამანის საწყობი, რათა გაეადვილებია მოსახლეობისათვის ამათი მიწოდება⁷. ანალოგიური საწყობები სანერგემ მერმე გახსნა აგრეთვე ლეჩხუმისა და რაჭის მაზრაშიც⁸.

საქარის სანერგემ შემდგომში თავისი ფილიალები გაიჩინა ამიერკავკასიის მევენახეობის სხვა ცენტრებშიაც. პირველი ფილიალი გაიხსნა სოფ. ქორე სუბანს 1897 წელს⁹. ქორეისუბანის (რ. გ. ხ. სადგ. საჯევანოს მახლობლად)

¹ „კვალი“, 1901 წ. № 38, გვ. 830.

² პ. ყიფიანი, „საქარის სანერგე და გურია-სამეგრელო“ („მოსავლი“ 1910 წ. № 10).

³ ОФК, 1897 г., 244—245.

⁴ ОФК, 1899 г., 84.

⁵ СССРУР, 331—334; ХСХ, 1899 г., № 278, стр. 287—289.

⁶ ОФК, 1898 г., стр. 8; ОФК, 1897, стр. 269—272.

⁷ ТМКСХП, т. LII стр. 79; ТПКССХ, стр. 277—284; КСХ, 1899 г., № 278, стр. 287—289; КХ, 1913 г. № 9 стр. 2—4; ВР, II, 255—226.

⁸ ОФК № 1899 г., стр. 85.

⁹ ОФК, 1897 г., стр. 290—291.

სანერგე ემსახურებოდა როგორც დას. იმერეთის, ისე გურია-სამეგრელოს ვენახობას.

1897 წელსვე ი. ანდრონიკაშვილის თაოსნობით გაიხსნა (მოსამზ. მუშაობა დაიწყო 1896 წ. აგვისტოს) ალაიანის სანერგე (გორის მაზრ. რკ. გზ. სადგურ ქსნის მახლობლად), რომელიც უმთავრესად ქართლს ემსახურებოდა¹, ალაიანის სანერგემ 1898 წლიდანვე დაიწყო ამერიკული ვაზის ლერწმების გავრცელება. 1897 წლის აგვისტოს სოფ. კონდოლის გვერდით დაარსდა ჩობახურის (შემდგომში კონდოლის) სანერგე (ქ. თელავის მახლობლად)². კონდოლის სანერგე, გარდა კახეთისა ემსახურებოდა აზერბაიჯანსა და სომხეთსაც³. 1899 წელს კასპ. ზღვ. კუნძულ სარახე (ყუბის მაზრა ბაქოს გუბერნიისა) დაარსდა კიდევ სანერგე, რომელიც ემსახურებოდა აღმ. ამიერკავკასიას, უბირატესად აზერბაიჯანს. ამ ფილიალურ სანერგეებთან პერიოდულად ეწყობოდა ვაზის გასხვლისა და დამყნობის კურსები⁴.

საქარის სანერგეს საკმაოდ გაშლილი ნაყოფიერი მოღვაწეობა⁵ 1905 წლიდან ძლიერ შეაფერხა მისიგან ერთერთი მთავარი მოღვაწის ვ. სტაროსელსკის მოწყვეტამ. უკანასკნელი 1905 წ. ივლისს დაინიშნა ქუთაისის გუბერნატორად, მაგრამ მალე „სავსებით გამოააშკარავა რა თავისი რევოლუციური სახე“, იგი გადაყენებულ იქნა გენ. ალიხანოვ-აკარსკის მიერ ამ თანამდებობიდან, ხოლო რეაქციის გამარჯვების შემდეგ, „რათა თავი დაედღია დაპატიმრებისაგან“ 1908 წელს იგი გაიქცა საზღვარგარეთ⁶.

საერთოდ საქარის სანერგემ ამერიკული ვაზის (სადირეს) გავრცელებით უდავოდ დიდი სარგებლობა მოუტანა ჩვენს მევენახეობას, არსებითად უმნიშვნელოვანესი როლი ითამაშა იმ ღონისძიებათა სისტემაში, რამაც გადაარჩინა იგი განადგურებას. მაგრამ „კვალის“ მიმოხილვის დახასიათებით საქარის სანერგეს მნიშვნელობა მარტოდენ ამერიკული ვაზის კულტურის გავრცელებაში არ გამოიხატებოდა. „ამ დაწესებულებას და ფილოქსერას უნდა ეუმადლოდეთ იმასაც, რომ ახლათ გაშენებული ვენახები ევროპულათ არის დარღული და მოვლაც რიგიანი აქვთ. რომელი გლეხი გადაგიბარავდათ მიწას ერთ არშინზე და ზედ რიგ-რიგად ვაზებს დაგირგავდათ?? მაგრამ ამერიკულ ვაზს ასე უნდაო და რას იზამდა. ახლა თვითონაც იცას, თუ რა ადვილი მოსავლელი ყოფილა რიგზე ჩარგული ვაზები და კიდევ რომ გაუბირდეთ, არეულათ ვაზს ველარ დაარგვენიებ“⁷.

¹ А. Андроников, «Отчет об Акаянском питомнике американских лоз за 1897 и 1898 гг.» (ОФК, 1899, стр. 55—62, 136).

² Ю. А. Старосельский, «Отчет о состоянии Кондольского питомника американских лоз за 1898 г.» (ОФК, 1898 г., прилож. стр. 45—54).

³ ОФК 1899, стр. 10.

⁴ А. Васильевский, «Сакарский питомник...» (КХ, 1913, № 19, стр. 2—4).

⁵ ს. საქარა («კვალი», 1902 წ., № 9, გვ. 145).

⁶ «Кавказский запрос в государств. думе». 1909. Тифлис, стр. 223—227, 274—275.

⁷ «კვალი», 1901 წ. № 38, გვ. 830.

ამერიკული ვაზის სანერგეები თავიანთი ძირითადი საქმიანობის სახეობად აღიარებულნი იყვნენ. ამერიკული ვაზის სანერგეები თავიანთი ძირითადი საქმიანობის სახეობად აღიარებულნი იყვნენ. ამერიკული ვაზის სანერგეები თავიანთი ძირითადი საქმიანობის სახეობად აღიარებულნი იყვნენ. ამერიკული ვაზის სანერგეები თავიანთი ძირითადი საქმიანობის სახეობად აღიარებულნი იყვნენ.

საქარის სანერგესა და მის ფილიალებს გარდა, 1890-იანი წლების მეორე ნახევრიდან, ამერიკულ საძირეთა და საერთოდ ვაზის ნერგებისა და ლერწმების გაშენებასა და გავრცელებას, მეტნაკლები ზომით, ეწეოდნენ სახელმწიფო (სახაზინო) ბაღები, სოფლის მეურნეობის სკოლები, აგრეთვე მსხვილი მემამულე-მევენახეებიც. ასეთები იყვნენ:

თ ბ ი ლ ის ს ის ბ ო ტ ა ნ ი კ უ რ ი ბ ა ღ ი — მთელს კავკასიაში უძველესი (საქართველოს რუსეთიდან შეერთებამდე ის საქართველოს სამეფო ოჯახის საკუთრება იყო), უდიდესი (57 დეს.) და ყველაზე ცნობილი ბაღი იყო; 1845 წელს მას ოფიციალურად ეწოდა „ბოტანიკური ბაღი“ და ამოცანად დაესახა „იყოს ამ მხარეში მებაღეობის ხელის შემწყობი და გამავრცელებელი, და თავი მოუყაროს და დაიცვას კავკასიური ფლორის კოლექცია“. თბილისის ბოტანიკურ ბაღს ჰქონდა თხუთმეტიოდე ფილიალი, მუზეუმი, სპეციალური ლაბორატორიები, მეტეოროლოგიური სადგური, კავკასიურ მცენარეთა განყოფილება, ფიტო-გეოგრაფიული განყოფილება, ხეხილის სანერგე, ვენახი, მებაღეობის სკოლა, სელექციურ-ფლორისტული კაბინეტი. იგი 1883 წლიდან მოყოლებული სცემდა თავის ორგანოს „Труды Тифлисского ботанического сада“, ხოლო 1911 წლიდან კიდევ პარალელურად — „Вестник Тифл. ботанич. сада“. თბილისის ბოტანიკურმა ბაღმა იმ დროისათვის მნიშვნელოვანი მუშაობა ჩაატარა კავკასიის ფლორის შესწავლისა და გამდიდრების საქმეში¹.

ქ. ე რ ე ვ ნ ის (ს ა რ დ ა რ ის) ბაღი, რომლის ფართობი 1901 წელს შეადგენდა 11,75 დეს. აქედან დამუშავებული იყო 4,5 დეს. ბაღს გარდა დეკორაციულ მცენარეთა და ხეხილის სანერგისა, ბაღისა, ყვავილნარისა, იონჯის ნათესისა ჰქონდა აგრეთვე ვენახი (2070 კვ საჟ.³). ბაღი 1903 წლიდან ავრცელებდა ვაზის ლერწმებს⁴. ფილოქსერის კომიტეტის 1905 წლის ანგარიშგებაში ვკითხულობთ, რომ ერევნის ბაღის „სანერგე, ვენახი და ბაღის მდიდარ მასალას იძლევიან ადგილობრივი მებაღეობის, მევენახეობისა და მებაღეობის განვითარებისათვის“⁵.

¹ КСХ, 1897 г., № 188, стр. 515—516.

² «Труды ифлисского ботанического сада», вып. 1912 г.; ТМКСПХ, т. I, II, 78; КХ, 1912 г. № 7, стр. 81; № 23, стр. 12—13.

³ ОФК, 1901 г., стр. 11—12; 127—150, КСХ, 1901 г. № 480 стр. 711—712.

⁴ ОФК, 1903 г., стр. 10; ОФК, 1905 г., стр. 24—25.

⁵ ОФК, 1905 г., стр. 24—25.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ქ. ბაქოს ბაღი, რომელიც წარმოიქმნა ჯერ კიდევ 1800-იან წლებში მიწურულს, 1876 წელს სამხედრო უწყების ხელიდან გადავიდა ქალაქის გამგებლობაში (5 დეს.—1902 წელს)¹.

აღსანიშნავია აგრეთვე თბილისის მებაღეობის სკოლა (1886 წლიდან)²; რომელსაც ჰქონდა ვენახი, ხეხილის ბაღი, ბოსტანი და შესაბამისი სანერგეები³; ყარაიის საცდელი მიწდორი (1892 წლიდან)⁴; ქუთაისის საცდელი მიწდორი⁵; ოზურგეთის თამბაქოსა და ჩაის საცდელი პლანტაცია⁶; სოხუმის საცდელი სადგური⁷; ილ. წინამძღვრიშვილის მიერ 1883 წ. ს. საგურამოში დაარსებული სოფლის მეურნეობის პრაქტიკული სასწავლებელი, რომელთანაც შემდეგში გაიხსნა საცდელ-საჩვენებელი ფერმა⁸; აღსანიშნავია, რომ ი. წინამძღვრიშვილის სკოლის ხსენებულ ფერმაში ხელს ჰკიდებდნენ აგრეთვე უშუალოდ საფრანგეთიდან ჩამოტანილ ამერიკული ვაზის თესლის მეოხებით საძირეთა გამრავლებას⁹. ი. წინამძღვრიშვილმა შეადგინა სახელმძღვანელოც: „ვაზის მოშენება“¹⁰.

მოსახსენებელია აგრეთვე რიგ საქალაქო და სასოფლო სკოლასთან არსებული ფერმები, როგორიც იყო, მაგალითად, ზუგდიდის საქალაქო სკოლასთან მოსახლეობის მიერ შეგროვილ სახსრებით დაარსებული „სოფლისმეურნეობრივი ფერმა“, რომელსაც ჰქონდა სანერგე, ხეხილის ბაღი, ვენახი, ბოსტანი და რომელიც ეწეოდა აგრეთვე მეაბრეშუმეობასა და მეფუტკრეობას¹¹; — საცხენისის (ყვარელში) ორკლასიანი სკოლა, რომელსაც 1894 წლიდან ჰქონდა სოფლის მეურნეობის განყოფილება¹² და სხვ., რომელთა რიცხვი საერთოდ ძლიერ მცირე იყო და საქმიანობაც მეტად შეზღუდული, — უსახსრობისა და სხვ. გამო.

რა თქმა უნდა, ასეთს ორგანიზაციებს არაყოველთაის მოჰქონდა თვით ორგანიზატორთა მიერ ნაგარაუდები ეფექტი. იყო შემთხვევა, როდესაც კერძოდ მუსლიმანური მოსახლეობა თავს არიდებდა სოფლისმეურნეობრივ სკოლებსა და საცდელ მიწდვრებს. „მშენებრად გაწყობილი მებაღეობის სკოლა

¹ КВПС, 1902 г., № 119. стр. 10—11; № 120. стр. 6—7.

² С. Хундадзе. «Сельск. хоз. образование и Тифлисская школа садоводства» (ТПКССХ, 206—210).

³ КХ, 1911 г. № 11, стр. 8—11.

⁴ СССР, 323—327; ТМКСХП, т. II, 78.

⁵ СССРОУР, 327—330.

⁶ იქვე, 334—336.

⁷ იქვე, 340—344.

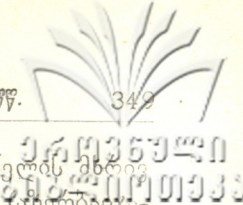
⁸ ვაზ. „დროება“, 1883 წ. № 142.

⁹ ვაზ. „მეურნე“ 1891 წ. № 4.

¹⁰ ი. წინამძღვრიშვილი, „ვაზის მოშენება“, 1889 წ. თბ. გვ. 160.

¹¹ КСХ, 1904 г. № 539, стр. 434—435, № 540. стр. 451, № 541, стр. 468.

¹² ТПКССХ, 206—210.

მარდიკანში, გახსნილი ბ-ნ ტაგიევის მიერ, მიუხედავად უკანასკნელის ვხრის უხვი ხარკებისა, თითქმის ცარიელი რჩება. კიდევ მეტი. თურქებს (სანერგე-ნელებს) არ სურთ შეიყვანონ იქ თავიანთი შვილები, მიუხედავად იმისა, რომ სკოლას განაგებს თურქი... ეტყობა სოფლისმეურნეობრივი სკოლა ჯერ კიდევ არაა ის ხავსი, რომელსაც უნდა მოეკიდოს ხოლმე, ადგილობრივი პრესის აზრით, ამ მხარის წყალწადებული სოფლის მეურნეობა, რადგან იგი უარს ამბობს ხელი ჩასჭიდოს მას და მისი (სოფლ. მეურნ.—პ. გ.) შემდგომი განვითარებისა და გაუმჯობესებისთვის სხვა რაღაცაა საჭიროო“ — წერდა ერთი დამკვირვებელი¹.

ეს „სხვა რაღაცა“, რაც აიძულებდა აზერბაიჯანულ მოსახლეობას თავი აერიდებია ხსენებული სკოლისათვის, ცხადია, უწინარეს ყოვლისა სხვა არა იყო რა, ვარდა იმ რუსიფიკატორული პოლიტიკისა, რასაც ატარებდნენ ჩვეულებრივ ანალოგიური დაწესებულებები, რომლებიც საერთოდ თავიანთი პოლიციური ხასიათის მეოხებით ნაცვლად წაქეზებისა უმეტესწილად აფრთხობდნენ და ფრთებს უკვეცავდნენ ადგილობრივი მოსახლეობის მეურნეობრივ თაოსნობასა და ინიციატივას.

მემამულე-მევენახეთაგან აღსანიშნავია საქმიანობა, მაგალითად ზ. ერისთავისა, რომელმაც სოფ. ოძისში (დუშეთის მაზრა) თავისი მამული (860 დეს.) გადასცა ხაზინას—სოფლის მეურნეობის მაღალი კულტურის დანერგვა-გავრცელების მიზნით გამოსაყენებლად. ამ მამულში 1900 წ. გაშენებულ იქნა ამერიკული ვაზის სანერგე²; ამ მხრივ აღსანიშნავია კიდევ პრინც მიურატის (დადიანის) მამული (ს. სალხინოში)³, ჩხლაძისა (ს. შროშოში), გუნცაძისა (კვალითში), მელმანისა, ვ. ტიებოსი (ს. დიმში)⁴, გ. ჩივაძისა, რომელსაც ქუთაისში ჰქონდა დამყნილი ამერიკული ვაზისა და ხეხილის სანერგე („სანდო“)⁵; ბორჯომის მამულისა, კ. მულინის მამულისა (გომბორის ხეობაში), გ. ნაკაშიძისა (გურიაში) და სხვ. კერძოდ კ. მულინის მამული, იმთავითვე (1890-იან წლების დასაწყისი) გაშენდა ხეხილის დიდი ბაღის (37 დეს.) სახით და წარმოადგენდა „საჩვენებელ ბაღს, რომლის გვერდითაც, კახეთის რკინიგზის გახსნამდე (ე. ი. 1915 წლამდე), უნდა ჩაეგლო კახეთის მცხოვრებთა უდიდეს ნაწილს“⁶. 1917—1918 წწ. ამ ბაღის ნაწილი გადაკეთდა საჩვენებელ მეურნეობად და აქავე მოეწყო ხეხილისა და ვაზის პატარა სანერგე⁷.

¹ КВПС, 1899 г., № 1, стр. 6.

² ОФК, 1900 г., II, 77; ОФК, 1906 г., стр. 39—42.

³ ი. ი. „ამერიკული ვაზი სამეგრელოში პრინც მიურატის მამულში“ (გაზ. „მეურნე“, 1894 წ. № 5—6, გვ. 1—4).

⁴ მევენახეობა-მეღვინეობის რაციონალური ხერხების დანერგვის საქმეში ვ. ტიებოს მოღვაწეობისათვის 1884 წლიდან მოყოლებული (იხ. КХ, 1911 г., № 2, стр. 11).

⁵ გ. ჩივაძე, დიდხანს მუშაობდა მევენახედ საქარის სანერგეში და ხელს უწყობდა იმერეთში ამერიკული ვაზის კულტურის გავრცელებას (КХ, 1911 г., № 6, стр. 15).

⁶ КХ, 1917 г., № 13—14, стр. 18.

⁷ КХ, 1918 г., № 15—16, стр. 29.

აქვე უნდა ითქვას, რომ 1870-იანი წლების მეორე ნახევრიდან დასრულდა კავკასიაში ამერიკული ვაზის კულტურა შეიქმნა ცალკე კომერციული კომპანიების ობიექტი. ფილოქსერის კომიტეტის 1901 წლის ანგარიშგებაში ვკითხულობთ: „უდიდესმა მოთხოვნილებამ ამერიკულ ვაზებზე და ამ საქმის სარფიანობამ აღძრა კერძო ინიციატივა. რამოდენიმე მსხვილ მეურნეობის გარდა... ამერიკული ვაზის კულტურას ხელი მოკიდა რამოდენიმე ამხანაგობამ და მრავალმა გლეხმა. უკანასკნელთა უმრავლესობა უპირატესად დამყნობას ეწევა ნაწილობრივ თავიანთვის, მაგრამ უმთავრესად-კი გასაყიდათ“¹. რიგი მევენახისა აშენებდა ხოლმე ამერიკული ვაზის სანერგეს ნერგის (საძირეს) გაყიდვის მიზნით გამრავლებისათვის. 1913 წლისათვის მხოლოდ ქუთაისის გუბერნიაში 247 დესეტინა ამერიკული ვაზის სადედეთა ნარგავი ითვლებოდა კერძო პირთა ხელში². უკანასკნელთა დიდი უმრავლესობა წარმატებით ვაჭრობდა როგორც ამერიკული საძირეთი, ისე მასზე უკვე დამყნობილი ვაზებით³.

მიუხედავად ამისა, ამიერკავკასიაში საჭირო ზომით ვერ განვითარდა არც სახელმწიფო და არც კერძოდ სანიმუშო და კარგად დაყენებული ვენახების, საცდელი ნაკვეთების, სანერგეების საფუძველზე შესაბამის ცოდნა-გამოცდილებათა გაზიარებისა და პროპაგანდის საქმე. მაგალითად, სამეგრელოში პრინცივა მიურატის (დადიანის) ვენახს უვლიდნენ და წამლობდნენ „უადრესად რაციონალური წესებით“ და ამ მხრივ იგი სანიმუშო იყო მთელ ქუთაისის გუბერნიაში, მაგრამ მისთვის მიბაძვისა და მისგან გამოცდილების გაზიარების საქმის შესახებ „არ იხსენიებდნენ და არ მიუთითებდნენ“⁴. მსხვილ მემამულეებს ჩვეულებრივ არ სიამოვნებდათ მათი კეთილმოწყობილი ვენახების „გლეხების ტურტლიანი ფეხებით ატალახება“. და თვით ასეთი მსხვილი კეთილმოწყობილი მამულებიც ამიერკავკასიაში ისედაც ძალიან მცირე იყო.

1897 წელს ვინმე მ. გროსბერგი, იხილავდა რა კახეთის მევენახეობას, ასკვნია: „რუსეთში გლეხური მეურნეობის გვერდით არსებობს მეტად თუ ნაკლებად გაწყობილი მემამულური მეურნეობა, სადაც შეიძლება კაცმა რაიმე შეისწავლოს; იქ ეწყობა საცდელი მინდვრები, საეროზო შინამრეწველური საწყობები, მრავალი ერობა უკანასკნელ ხანებში იწვევს აგრონომებსა და ა. შ. ყოველივე ეს აქ (კახეთში—ბ. გ.) არ არის, გლეხი სავსებით თავისთავსაა მინდობილი და ზარალდება სირაჯთაგან, მედუქნეთაგან და მრავალრიცხოვანი „კეთილისმყოფელ“ ობობისაგან“⁵.

¹ ОФК, 1901. стр. 8.

² КХ, 1913 г. № 19, стр. 4.

³ გ. ჩივაძე, „ნამყენი ვაზით ვაჭრობა“ (ქურ. მოსავალი“, 1910 წ. № 10).

В. Ть е б о, «Заметки.», стр. 34—35.

КСХ, 1897 г. № 186, стр. 486.

ქართული
ენციკლოპედია

თავის ადგილას, სადაც ამიერკავკასიაში ცარიზმის სოფლისმეურნეობრივი და აგრარული პოლიტიკის ისტორიას განვიხილავთ, ჩვენ უკეთ დავინახავთ, თუ რაოდენ მძიმე და დამმუხრუჭებელი იყო ამ პოლიტიკის არტახები ამიერკავკასიაში მევენახეობისა და საერთოდ სოფლის მეურნეობის განვითარების თვალსაზრისით.

(გაგრძელება იქნება).

რედაქციაში შემოვიდა 10.II—51 წ.